

VALTAMEREN OMAPÄISET TAKTIKOT

Englantilaisten merimiesten ja sotavankien epävirallisen vallankäytön muodot John
Wetherellin ja William Robinsonin muistelmissa Napoleonin sotien aikana

Tero Älli

Pro gradu -tutkielma

Yleinen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2018

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

ÄLLI, TERO: VALTAMEREN OMAPÄISET TAKTIKOT. Englantilaisten merimiesten ja sotavankien epävirallisen vallankäytön muodot John Wetherellin ja William Robinsonin muistelmassa Napoleonin sotien aikana

Pro gradu -tutkielma, 83 s.

Yleinen historia

Toukokuu 2018

TIIVISTELMÄ

Pro gradussani tutkin Napoleonin sotien (1803–1815) aikana eläneiden tavallisten englantilaisten merimiesten epävirallista vallankäyttöä. Tutkielmani pääkysymyksenä oli selvittää, millaisia erilaisia epävirallisen vallankäytön taktiikoita ja omapäisyyden muotoja 1800-luvun alun englantilaiset merimiehet käyttivät niissä tiloissa ja tilanteissa, joissa heidän toiminta- ja ilmaisuvapautensa oli rajoitettua. Saamani tutkimustulokset olen jakanut kahteen temaattiseen käsittelykokonaisuuteen, joista ensimmäinen käsittelee merimiesten vallankäytön taktiikoita Kuninkaallisen laivaston sisällä, jälkimmäisen osion käsitellessä merimiesten Ranskassa viettämää sotavankeusaikaa.

Tutkimukseni alkuperäislähteinä käytän kahden englantilaisen merimiehen John Wetherellin (1780–1834) ja William Robinsonin (1788–18??) Napoleonin sotien päättymisen jälkeen kirjoittamia muistelmateoksia. Tutkimukseni metodisena lähtökohtana hyödynnän Michel DE CERTEAUN kehittämää vallankäytön *strategioiden ja taktiikoiden* käsitteitä sekä Alf LÜDTKEN kehittämää *omapäisyyden* tutkimuskäsitettä.

Pro gradu -tutkielmassani selvisi, että Kuninkaallisen laivaston tavalliset merimiehet käyttivät monia erilaisia luovia ja omaperäisiä epävirallisen vallan taktiikoita vältelläkseen sotalaivaston harjoittamaa pakkovärväystä sekä vastatakseen laivaston sisäiseen henkilöhierarkiaan ja virallisiin puhumisen kulttuureihin. Merimiesten omaksumat, kehittämät ja käyttämät epävirallisen vallankäytön muodot eivät kuitenkaan tähänneet Kuninkaallisen laivaston virallisten valtarakenteiden murtamiseen, sillä niiden tiedostettiin hyödyttävän kaikkia sota-aluksilla palvelevia henkilöitä. Merimiesten käyttämien taktiikoiden ja omapäisyyden tavoitteena oli ensisijaisesti oman henkilökohtaisen sekä laivatovereiden arjen ja päivittäisen elämän helpottaminen laivaston valtarakenteiden ja niitä ylläpitäneiden strategioiden sallimissa rajoissa.

Tutkielmassani selvisi myös, että merimiesten epävirallinen vallankäyttö jatkui aktiivisena myös sotavankeudessa Ranskassa. Vaikka ranskalaisen vankilalinnoituksen suljettu tila erosi monilta osin englantilaisesta sotalaivasta, merimiehet pystyivät edelleen hyödyntämään monia laivastossa toimiviksi havaittuja vallankäytön taktiikoita. Sotavankeuden mukanaan tuoma muuttunut tilanne vaati ja mahdollisti myös uusien taktiikoiden kehittämisen ja syntymisen. Näiden taktiikoiden avulla, yhdessä valtioiden rajat ylittävien avustusverkostojen kanssa, merimiehet pyrkivät sekä yksin että yhdessä parantamaan vankeusolojaan, pitäen samalla kiinni omasta ammatti-identiteetistään.

Asiasanat: ammattikieli, epävirallinen vallankäyttö, laivastohierarkia, Iso-Britannia, Kuninkaallinen laivasto, merihistoria, merimiehet, muistelmat, Napoleonin sodat, omapäisyys, pakkovärväys, sotahistoria, sotavangit, strategiat ja taktiikat.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimustraditiot ja aiempi tutkimus aiheesta	2
1.2. Tutkimuskysymykset	6
1.3. Alkuperäisaineisto ja tutkielman metodiset lähtökohdat	7
2. Luovimista sotalaivaston valtarakenteiden ja strategioiden rajoissa	12
2.1. Pakkovärväyksen vastustamisen ja välttelemisen taktiikat	12
2.2. Puhumisen ja kirjoittamisen kulttuurit Kuninkaallisessa laivastossa	28
2.3. Sotalaivaston monet hierarkiat ja merimiesten yhdenvertaisuus	44
3. Jatkuvuutta ja uusia vallankäytön taktiikoita muuttuneessa tilanteessa	61
3.1. Sotavankien asema, vapaushaaveet ja pakoyritykset	61
3.2. Ajanvietteitä, avustusverkostoja sekä ammatti-identiteetin ylläpitoa	68
4. Lopuksi	77
Lähdeluettelo	81

1. Johdanto

In a little time gave me to understand that I was now entering on my first adventures and must consider myself under the martial laws of my country and must use every means to obey my superiors, attend to my duty, all calls and orders, to be sober, silent and submissive.¹

Näillä sanoilla englantilainen merimies John Porritt Wetherell (1780–1834) kuvasi muistelmissaan kohtaamaansa elämänmuutosta, kun hänet pakkovärvättiin Englannin Kuninkaallisen laivaston palvelukseen Napoleonin sotien (1803–1815) kynnyksellä maaliskuussa vuonna 1803. Tätä ennen Wetherell oli palvellut useita vuosia kauppalaivastossa, jossa oli oppinut itselleen merimiehen ammatin. Englannin ajautuessa sotaan Napoleon Bonaparten johtaman Ranskan kanssa, Wetherell jakoi monen kaltaisensa ammattimerimiehen kohtalon joutua pakkovärvätyksi. Samalla hän astui uudenlaiseen maailmaan, jossa merimiesten elämää määrittivät Kuninkaallisen laivaston sota-artiklat, henkilöhierarkia sekä monet vakiintuneet käytännöt, jotka erosivat huomattavasti elämästä kauppalaivastossa. Sotalaivaston merimiehenä Wetherellin tuli kaikin tavoin totella arvoasteikossa ylempänä olevia upseereitaan, hoitaa velvollisuutensa sekä olla samalla raitis, hiljainen ja alentuva.

John Wetherellin ja toisen hänen aikalaisensa merimiehen William Robinsonin (1788–18??) kirjoittamat muistelmateokset kuitenkin osoittavat, että Kuninkaallisen laivaston merimiehet eivät passiivisesti nöyryyneet tai alistuneet sotalaivaston asettamien vaatimusten edessä. Päinvastoin merimiehet pyrkivät kiertämään laivaston sisäisiä sääntöjä, puhumisen tapoja sekä hierarkiaa ottamalla oman tilansa siellä, missä se suinkin oli mahdollista, velvollisuuksien suorittamisesta kuitenkaan tinkimättä. Sotalaivan virallisessa arvoasteikossa tavallisen miehistön jäsenet olivat alimmalla portaalla, mutta se ei tarkoittanut, etteikö heillä olisi ollut käytössään epävirallista valtaa ja mahdollisuuksia parantaa omia olojaan laivan sisällä. Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen niitä erilaisia taktiikoita ja keinoja, joilla merimiehet vastasivat rajoitetun vapauden haasteisiin, kuten Kuninkaallisen laivaston harjoittamaan pakkovärväykseen, sotalaivaston normeihin ja hierarkiaan sekä elämään sotavankeudessa Ranskassa.

¹ Wetherell (n. 1830) 2008, 8.

1.1. Tutkimustraditiot ja aiempi tutkimus aiheesta

Pro gradu -tutkielmani nivoutuu osaksi useampia historian tutkimuksen traditioita, jotka ovat olleet suuressa murroksessa 2000-luvun alusta lähtien. Näitä tutkimussuuntauksia ovat uusi sotahistoria ja tavallisten rivisotilaiden kokemukset, marginaaliryhmien epävirallinen vallankäyttö sekä sotavankitutkimus. Yhteinen nimittäjä näille tutkimussuuntauksille on niin sanottu historiaa alhaalta -ajattelutapa, jossa historian tapahtumia ja ilmiöitä tarkastellaan aiemmin vähemmälle huomiolle jääneiden henkilöiden tai ryhmien näkökulmasta. Ilana AALLON mukaan valtaa ja vallankäyttöä käsittelevässä historian tutkimuksessa painopiste on viime vuosina kääntynyt yhä enemmän vallanpitäjistä ja -instituutioista kohti vallankäytön marginaalisia ryhmiä ja toimijoita. Valta käsitteenä ei enää rajoitu vain institutionaalisiin ja yksisuuntaisiin ylhäältä alas lankeaviin muotoihin, vaan nykyään se voidaan käsittää sisältämään myös yksilöiden henkilökohtaisia ratkaisuja, vastarinnan tapoja sekä niiden käyttämää valtaa, joilla ei sitä virallisesti pitäisi olla.² Oma tutkielmani jatkaa tätä vallan tutkimustradition laaja-alaisuutta. Tutkimuskohteenani olevilla 1800-luvun alun tavallisilla englantilaisilla merimiehillä ei Kuninkaallisen laivaston virallisen henkilöhierarkian mukaan pitänyt valtaa juuri olla, mutta heillä oli käytössään lukuisia erilaisia keinoja, joilla kiertää ja venyttää laivaston sisäisiä valtarakenteita, niitä kuitenkin romuttamatta, ja näin saada itselleen omaa tilaa, aikaa ja toimintamahdollisuuksia.

Pro gradu -tutkielmani jatkaa myös niin kutsutun uuden sotahistorian tutkimustraditiota, jossa tutkimuksen keskiöön nostetaan usein vaikeita tai perinteisessä sotahistoriassa aiemmin vähemmälle huomiolle jääneitä sodan аспектеja. Perinteinen sotahistoria ymmärretään usein lähinnä sotatapahtumien, sodankäyntitaidon ja erilaisten aselajien historiaksi, kun taas uudempi tutkimus lähestyy sotaa paljon laajemmalla katseella. Tutkimuskenttä on laajentunut koskemaan esimerkiksi sodan ympäristöhistoriaa, psykohistoriaa ja yksittäisten henkilöiden sotakokemuksia, suurten sotatapahtumien jäädessä kontekstin asemaan. Uusi sotahistoria liittyykin yhä useammin johonkin toiseen historian osa-alueeseen, pelkkään sotaan keskittymisen sijaan.³ Tälle sotahistorian tutkimuskohteiden laajenemiselle ja monipuolistumiselle on esitetty monia erilaisia nimityksiä ja määritelmiä, kuten *sodan historiat*, *uusi sotahistoria* tai *laaja-alainen sotahistoria*. Näistä termeistä vakiintunein on *uusi sotahistoria*. Ali PYLKKÄSEN mukaan kyseinen termi on hieman ongelmallinen tai

² AALTO ET AL. 2011, 7–11.

³ PYLKKÄNEN 2008, 49–50, 58.

harhaanjohtava, koska sen voi tulkita arvottavan itsensä jollain tapaa vanhaa sotahistoriantutkimusta paremmaksi, mikä ei tietenkään ole itsestäänselvyys. Toiseksi uudelle sotahistorialle ominaiset tutkimuskohteet ja -menetelmät eivät välttämättä ole niin uusia mitä termi antaa aluksi ymmärtää. PYLKKÄNEN huomauttaakin, että sotahistorian tutkimuskohteiden kirjo alkoi kasvaa jo 1960-luvulla useiden sosiaalisten, poliittisten ja aatteellisten muutosten seurauksena.⁴

PYLKKÄSEN mukaan erityisesti yksilöiden kokemukset sodasta ja sodan seurauksista ovat tällä hetkellä yksi nousevista teemoista suomalaisessa akateemisessa sotahistorian tutkimuksessa. Kiinnostusta yksittäisten rivisotilaiden ja siviilien kokemuksiin sekä toimintaan ovat lisänneet toisaalta lukuisat harrastelijapohjalta julkaistut kertomukset aiheesta, sekä toisaalta se tosiasia, että viime sodat (1939–1945) muistavia henkilöitä on elossa koko ajan vähemmän.⁵ Oman tutkimukseni kohteena olevat englantilaiset merimiehet ovat jo kauan sitten vaipuneet historian hämärään. Heidän jälkeensä jättämien kirjallisten lähteiden kautta on kuitenkin vielä mahdollista tavoittaa jotain siitä tunteesta, miten nämä miehet oman sotansa kokivat ja miten he sen myllerryksessä toimivat.

Uuden tai laaja-alaisen sotahistorian vaikutus on nähtävissä myös monissa tuoreissa Englannin Kuninkaallista laivastoa käsittelevissä tutkimuksissa. Erityisesti tämä näkyy tavallisen miehistön roolin korostumisena. Brian LAVERYN mukaan tavallisten merimiesten olemassaolo on kyllä vanhemmassa laivastotutkimuksessa ja merihistoriassa tiedostettu, mutta usein miehistön tärkeä rooli on sivuutettu ja miehistön toiminta on nostettu esille lähinnä vain silloin, kun se on ollut laivastolle ongelmaksi.⁶ Uudemmissa tutkimuksissa laivastoelämän tarkastelu on laajentunut upseeristosta, sotatapahtumista ja aselajihistoriasta koskemaan yhä enemmän laivan kannen alapuolista maailmaa, jossa tavalliset miehistön jäsenet elivät, toimivat ja kuolivat yhdessä. Näissä tutkimuksissa esille ovat nousseet muun muassa merimiesten arki, ammatti-identiteetti, puhuttu ja kirjoitettu kieli, tavat, arvot sekä rituaalit. LAVERYN lisäksi Napoleonin sotien aikaisia Kuninkaallisen laivaston merimiehiä ovat viime aikoina tutkineet muun muassa Roy ja Lesley ADKINS teoksessaan *Jack Tar: The Extraordinary Lives of Ordinary Seamen in Nelson's Navy* (2009), N.A.M. RODGER

⁴ PYLKKÄNEN 2008, 49–50.

⁵ PYLKKÄNEN 2008, 56.

⁶ LAVERY 2010, 11.

teoksissaan *The Wooden World: An Anatomy of the Georgian Navy* (1988) ja *The Command of the Ocean: A Naval History of Britain, 1649–1815* (2004) sekä Dorothy ja James VOLO teoksessaan *Daily Life in the Age of Sail* (2002).

Toinen Englannin Kuninkaalliseen laivastoon liittyvä teema, joka on varhaisemmissa tutkimuksissa jäänyt vähemmälle huomiolle, on merimiesten pakkovärväys. Tähän vaikeaan ja varsin kiistanalaiseen aiheeseen on viime vuosina herätty ja aiheesta löytyy muutamia tuoreita tutkimuksia, esimerkiksi Denver BRUNSMANIN teos *The Evil Necessity: British Naval Impressment in the Eighteenth-Century Atlantic World* vuodelta 2013. BRUNSMANIN mukaan pakkovärväystä on harvoin tarkasteltu selkeästi ajallisesti tai alueellisesti rajattuna. BRUNSMANIN mukaan pakkovärväys on myös ilmiö, jonka sosiaalisia ja poliittisia vaikutuksia ei ole vielä täysin ymmärretty. Tämä tilanne on lähiaikoina BRUNSMANIN mukaan muuttumassa, sillä aihe herättää kasvavaa kiinnostusta monilla eri historian tutkimuksen aloilla. Esimerkiksi sosiaalishistoriassa aihe on havaittu mielenkiintoiseksi tutkimuskentäksi muun muassa siksi, että se sisältää paljon monimutkaisia suhteita eri ihmisten, ryhmien ja yhteisöjen välillä.⁷

Kasvava kiinnostus pakkovärväyksen tutkimukseen ei tarkoita, etteikö aihetta olisi tutkittu ja sivuttu jo aiemminkin. Ongelmana on pikemminkin ollut se, että aihetta käsittelevät tutkimukset ovat jääneet usein melko kapea-alaisiksi, mikä on synnyttänyt laajan kirjon erilaisia tulkintoja sekä väärinymmärryksiä pakkovärväyksen luonteesta ja toteutuksesta. Lisäksi väittely on keskittynyt enemmänkin siihen, kuinka haitallista pakkovärväys oli tai ei ollut, samalla kun sen merkitys brittiläisen imperiumin synnylle ja säilymiselle on jäänyt taka-alalle. Osa pakkovärväystä koskevista stereotypioista on onneksi korjaantunut ja tarkentunut tuoreen tutkimuksen myötä. Esimerkiksi N.A.M. RODGER on osoittanut, että värväyspartiot eivät väkivaltaisesti tyhjentäneet Englannin vankiloita tai satamakaupunkien katuja etsiessään miehiä laivaston palvelukseen, vaan todellisuudessa värväys kohdistui ensisijaisesti taitaviin ja kokeneisiin merimiehiin, jotka olivat viettäneet jo useamman vuoden merellä esimerkiksi kauppalaivaston palveluksessa.⁸ Tässä tutkielmassa tarkastelen pakkovärväysilmiötä sen uhreiksi joutuneiden merimiesten näkökulmasta, keskittyen erityisesti niihin tapoihin ja taktiikoihin, joilla merimiehet kamppailivat pakkovärvätyksi joutumista vastaan.

⁷ BRUNSMAN 2013, 3.

⁸ RODGER 1988, 150; BRUNSMAN 2013, 2–3.

Kolmas kehittyvä tutkimustraditio, johon pro gradu -tutkielmani liittyy, on sotavankitutkimus (Prisoners of War Studies). Élodie DUCHÉN mukaan kyseistä aihetta pidettiin vielä 2000-luvun alussa usein sivuutettuna teemana sotahistoriantutkimuksessa ja sitä kutsuttiin jopa sotahistorian puuttuvaksi paradigmaksi. Tämän jälkeen sotavankeusteema on asteittain kasvanut omaksi itsenäiseksi ja vakavasti otettavaksi tutkimushaarakseen, erilleen muusta sotahistoriantutkimuksesta. Nykyinen tutkimus lähestyy sotavankeutta kasvavassa määrin vangeista käsin ja pyrkii näin ymmärtämään aihepiiriä alhaalta päin.⁹ Vaikka sotavankitutkimus on tasaisesti kasvava trendi, tähänastinen tutkimus on kuitenkin jakautunut periodisesti hyvin epätasaisesti. Sotavankeihin liittyvää tutkimuskirjallisuutta tarkasteltaessa huomaa nopeasti, että tutkimus on keskittynyt enimmäkseen 1900-luvun konflikteihin, erityisesti ensimmäiseen ja toiseen maailmansotaan sekä Vietnamin sotaan. Sotavankien asemaa varhaismodernissa sodankäynnissä tutkinut Peter H. WILSON on todennut, että varhaismodernin ajan sotavankien historia on yleisesti tutkijoiden keskuudessa tunnustettu liian vähän tutkituksi aihealueeksi.¹⁰

Napoleonin sodat olivat eräänlainen vedenjakaja sotavankien aseman ja kohtelun kehityksessä, joten tutkimusta 1800-luvun alun sotavangeista kyllä löytyy, mutta runsaudenpulaa tutkimuksesta ei vielä ole. Kyseisen aikakauden sotavankien elämää ja kohtaloita on selvittänyt muun muassa Élodie DUCHÉ, joka on tutkinut englantilaisten sotavankien avustuskanavia ja sitä, miten kotimaisella rahoituksella pyrittiin kohentamaan ulkomailla sotavankina olevien henkilöiden asemaa sodan aikana. Tutkimuksessaan DUCHÉ on nostanut erityisesti esille vankien oma-aloitteisuuden merkityksen oman asemansa parantamisessa. Gavin DALY ja David MARKHAM ovat puolestaan tutkineet ranskalaisten sotavankien oloja Englannissa ja vastaavasti englantilaisten vankien oloja Ranskassa Napoleonin sotien aikana. DALY on omassa tutkimuksessaan selvittänyt myös, miten sodan aikainen sotavankijärjestelmä toimi, sekä miten ranskalaiset ja englantilaiset viranomaiset ajattelivat vankeja koskevista sopimuksista sekä vakiintuneista käytännöistä huomattavasti eri tavoin. Tärkeä teos sotavankitutkimuksen saralla on myös Sibylle SCHEIPERSIN toimittama teos *Prisoners in War* vuodelta 2010, joka tarkastelee useiden kirjoittajien kautta sotavankien aseman yleistä kehitystä aina keskiajalta nykypäivään. Pro gradu -tutkielmani tarkoitus on tuoda

⁹ DUCHÉ 2014, 79.

¹⁰ WILSON 2010, 39.

tähän aiheeseen lisävaloa muun muassa sotavankien epävirallisen vallankäytön, erilaisten ajanvieteiden sekä vankien aktiivisen vastarinnan teemojen kautta.

1.2. Tutkimuskysymykset

Edellä esiteltyt tutkimustraditiot, yhdessä alkuperäislähteinä käyttämäni John Wetherellin ja William Robinsonin merimiesmuistelmien kanssa, muodostavat perustan tämän pro gradun tutkimuskysymyksille. Tutkielmani pääkysymyksenä on selvittää, millaisia epävirallisen vallankäytön muotoja 1800-luvun alun tavalliset englantilaiset merimiehet hyödynsivät niissä tiloissa ja tilanteissa, joissa heidän toiminta- ja ilmaisuvapautensa oli tavalla tai toisella rajoitettua. Vastauksia tähän kysymykseen haen Michel DE CERTEAUN kehittämän vallankäytön *strategioiden ja taktiikoiden* käsiteparin sekä Alf LÜDTKEN luoman *omapäisyyden* käsitteen avulla. Palaan näihin tutkimuskäsitteisiin tarkemmin vielä tämän johdannon loppupuolella.

Tutkielmani pääkysymykseen saamani vastaukset olen jakanut kahteen temaattiseen käsittelykokonaisuuteen. Ensimmäisessä käsittelyluvussa keskityn niihin epävirallisen vallankäytön muotoihin ja taktiikoihin, joihin merimiehet turvautuivat Kuninkaallisen laivaston sisällä. Ensimmäiseksi tuon esille merimiesten kehittämiä ja omaksumia pakkovärväyksen vastustamisen ja välttelemisen taktiikoita. Tämän jälkeen käsittelen niitä keinoja, joilla merimiehet vastasivat sotalaivaston virallisiin puhumisen kulttuureihin. Tässä yhteydessä tutkimuksen keskiöön nousevat merimiesten omaleimainen ammattikieli, kirjeet, tarinankerrontakulttuuri sekä myös alkoholin merkitys. Ensimmäisen käsittelyluvun viimeisenä teemana tarkastelen vielä Kuninkaallisen laivaston virallisia ja epävirallisia hierarkioita sekä merimiesten pyrkimyksiä keskinäiseen yhdenvertaisuuteen näiden hierarkioiden keskellä.

Tutkielmani toisessa käsittelyluvussa tarkastelen samojen englantilaisten merimiesten epävirallista vallankäyttöä ja omapäisyyden muotoja Ranskassa vietetyn sotavankeuden kontekstissa. Tämä tutkielman jälkimmäinen osio jatkaa ensimmäisestä käsittelyluvusta tuttuja epävirallisen vallankäytön ja oman tilan etsimisen teemoja. Toisen käsiteluvun alateemoiksi olen valinnut muun muassa sotavankien vapaushaaveet, onnistuneet ja epäonnistuneet pakoyritykset sekä erilaiset ajanvieteet, kuten musiikin ja liikunnan. Näiden aiheitten lisäksi tarkastelen myös sotavankien elämän helpottamiseksi luotujen taloudellisten avustusverkostojen, vuoden suurien juhlapyhien sekä oman ammatti-identiteetin säilyttämisen merkitystä merimiehille.

1.3. Alkuperäisaineisto ja tutkielman metodiset lähtökohdat

Tutkielmani ensimmäisenä alkuperäislähteenä käytän englantilaisen merimiehen John Porritt Wetherellin muistelmia, jotka pohjautuvat hänen laivastossa ja sotavankeudessa tekemiinsä päiväkirjamerkintöihin. Wetherell syntyi tiettävästi Englannin Whitbyssä vuonna 1780 merimiesperheeseen. Nuoruusvuotensa Wetherell vietti Englannin kauppalaivastossa tehden matkoja muun muassa Välimerelle ja Baltiaan. Suurin osa Wetherellin ajasta kului kuitenkin Newcastleen hiililaivoilla, joilla palvelemista pidettiin oman aikansa parhaimpana merimiesammattikouluna. Vuonna 1803 Englannin ajautuessa sotaan Ranskaa hallinneen Napoleon Bonaparten kanssa, Wetherell pakkovärvättiin Englannin Kuninkaalliseen laivastoon, joka kärsi vakavasta miehistöpulasta. Wetherell määrättiin *HMS Hussar* -nimiselle alukselle, jossa hän palveli noin vuoden verran. Palvellessaan *Hussarilla* Wetherell päätyi itsekin osaksi värväyspartiota etsimään lisää merimiehiä sotalaivaston palvelukseen.¹¹ Tammikuussa vuonna 1804 *HMS Hussar* kuitenkin haaksirikkoutui Ranskan rannikolla, jonka seurauksena suuri osa sen miehistöstä, Wetherell mukaan lukien, joutui sotavangiksi Ranskaan. Wetherellin sotavankeus kesti lopulta yli kymmen vuotta ja hän vapautui vasta Napoleonin sotien lähestyessä loppuaan vuonna 1814. Wetherellin myöhemmistä vaiheista tiedetään varsin vähän, mutta hän kuoli tiettävästi New Yorkissa noin vuoden 1834 tienoilla.¹²

Wetherell jätti jälkeensä kolmiosaisen, yhteensä noin tuhat käsikirjoitettua sivua käsittävän omaelämäkerran, joka löydettiin vasta 1950-luvulla. Osa muistelmista julkaistiin pian niiden löytämisen jälkeen vuonna 1954 englantilaisen kirjailijan Cecil Scott FORESTERIN¹³ toimittamana ja johdannolla varustettuna. Muistelmien julkaistu osuus kattaa noin kolmasosan alkuperäisestä käsikirjoituksesta ja kuvaa Wetherellin vaiheita Kuninkaallisessa laivastossa ja sotavankeudessa Ranskassa. Ajallisesti muistelmissa kuvatut tapahtumat sijoittuvat vuosiin 1803–1814 ja niitä pidetään alkuperäisen käsikirjoituksen arvokkaimpana ja autenttisimpana osana.¹⁴

Toimittaessaan Wetherellin muistelmat FORESTER on muokannut käsikirjoitusta jonkin verran tehdäkseen siitä helpommin luettavan. FORESTER toteaa, että Wetherellin

¹¹ FORESTER 1994, 7–9; LAVERY 2010, 246.

¹² FORESTER 1994, 7–9.

¹³ Cecil Scott FORESTER tunnetaan parhaiten hänen 11-osaisesta fiktiivisestä Napoleonin sotien aikaiseen Kuninkaalliseen laivastoon sijoittuvasta Horatio Hornblower -kirjasarjastaan.

¹⁴ FORESTER 1994, 8.

oikeinkirjoitus oli alun perin jo varsin korkeatasoista, mutta välimerkkien käyttöä tämä ei juuri hallinnut. FORESTER myös kertoo poistaneensa tekstistä ylimääräisiä ja tarpeettomiksi katsomiaan sanoja, mutta vakuuttaa, että alkuperäisen käsikirjoituksen sisältö on pysynyt lähes muuttumattomana näitä korjauksia tehtäessä. Suurin muutos, jonka FORESTER kertoo tehneensä tekstiin, on se, että hän on poistanut siitä Wetherellin kirjoittamia runoja, joita hän piti varsin huonolaatuisina. Muutamia runoja hän on kuitenkin säilyttänyt, jotta lukija voisi päätellä millaisia Wetherellin alkuperäiset runot ovat olleet. FORESTER kuitenkin vakuuttaa, että lukija ei ole menettänyt mitään olennaisen tärkeää tämän karsinnan seurauksena.¹⁵ FORESTER mainitsee, että alkuperäisessä käsikirjoituksessa on ollut myös Wetherellin piirtämiä kuvia ja vesivärimalauksia, mutta jostain syystä niitä ei ole otettu mukaan käyttämiini painoksiin, mikä on sääli, samoin kuin Wetherellin runojenkin puuttuminen.

Vaikka Wetherellin alkuperäinen käsikirjoitus muistuttaa tyylillisesti päiväkirjaa, on se todellisuudessa useisiin päiväkirjoihin sekä toisen käden lähteisiin perustuva, puhtaaksi kirjoitettu muistelmateos. Tämä tulee FORESTERIN mukaan selvästi esille käsikirjoituksen ulkoisten merkkien perusteella. Teoksessa käytetty paperi, muste ja Wetherellin käsiala ovat kauttaaltaan liian tasalaatuisia, jotta kyseessä voisi olla todellinen useiden vuosien aikana kirjoitettu päiväkirja.¹⁶ Se, että Wetherell on koonnut päiväkirjansa yhtenäiseksi teokseksi, voisi viitata siihen, että hän on mahdollisesti tarkoittanut muistelmansa julkaistavaksi yhtenä kokonaisuutena. Syytä miksi näin ei kuitenkaan tapahtunut, on mahdotonta enää selvittää.

Jos Wetherellin muistelmat ovat ulkoisilta piirteiltään tasalaatuiset, sisällöltään ne ovat kaikkea muuta kuin sitä, sillä Wetherell haaksirikkoutui merimiesuransa aikana useasti ja menetti samalla päiväkirjansa kulloisenkin version. Kuvatessaan aikoja, joilta alkuperäiset päiväkirjamerkinnot ovat kadonneet, Wetherellin on täytynyt turvautua muistiinsa sekä muun muassa sanomalehtiartikkeleista keräämäänsä tietoon. Wetherellillä oli FORESTERIN mukaan todella hyvä nimi- ja päivämäärämuisti, mutta tästä huolimatta hän ei ole välttynyt kiusaukselta värittää kertomustaan jälkeenpäin, jolloin osa sen autenttisuudesta on kadonnut. C.S. FORESTER pitää näitä osia muistelmista lähes arvottomina historian tutkimuksen kannalta.¹⁷ Itse en näe tässä suurta

¹⁵ FORESTER 1994, 23.

¹⁶ FORESTER 1994, 23.

¹⁷ FORESTER 1994, 23.

ongelmaa, sillä FORESTERIN johdanto on kirjoitettu alun perin vuonna 1954, jolloin historiantutkimuksen lähdekriteerit ovat olleet hyvin erilaisia kuin tänä päivänä. Historiantutkimuksen lähteiksi hyväksytyjen tekstien kirjo on kasvanut huomattavasti 1950-luvulta, ja esimerkiksi Jaana TORNINOJA-LATOLA on todennut, että fiktiivisyys on vain tekstien asteittainen ominaisuus. Hänen mukaansa ei ole olemassa puhtaasti fiktiivistä tai puhtaasti dokumentaarista tekstiä.¹⁸ Vaikka Wetherell olisikin siis värittänyt osan muistelmiaan puolitotuuksilla ja toisen käden lähteillä, niissä on edelleen paljon hyvää ja autenttista materiaalia, erityisesti niiltä ajoilta, joilta hänen alkuperäiset päiväkirjansa ovat säästyneet. Näiden osien sisältö on selvästi korkeatasoisempaa ja ne voivat edelleen kertoa meille paljon 1800-luvun alun englantilaisten merimiesten maailmasta. Wetherellin muistelmien luotettavuutta tutkimuksen lähteenä tukee myös se seikka, että esimerkiksi ADKINS ja LAVERY ovat viitanneet teokseen omissa merimiesten elämää käsittelevissä tutkimuksissaan.¹⁹

Pro gradu -tutkielmani toisena alkuperäislähteenä ja Wetherellin muistelmien tukena, käytän toisen englantilaisen merimiehen William Robinsonin muistelmia samalta ajalta. Robinson oli suutarin poika, joka ei kuitenkaan tuntenut suurta kiinnostusta isänsä käsityöläisammattia kohtaan. Niinpä seikkailun- ja kunnianhaluinen 17-vuotias Robinson liittyi vapaaehtoisena Kuninkaallisen laivaston palvelukseen toukokuussa vuonna 1805. Robinsonin palvelus päättyi lopulta laivastosta karkaamiseen vuonna 1811. Robinson ei muistelmissaan suoraan mainitse karanneensa laivastosta, vaan tyytyy yksinkertaisesti toteamaan, että hän vain lopetti palveluksensa. Vuonna 1836 eli kaksikymmentäviisi vuotta laivastosta karkaamisensa jälkeen, Robinson julkaisi omat merimiesmuistelmansa nimellä *Nautical Economy*.

Julkaistessaan muistelmansa Robinson käytti itsestään peitenimeä *Jack Nastyface*. Tämän salanimen käytön taustalla saattaa olla lukuisia erilaisia syitä. Yksi syy saattoi olla se, että Robinson oli karannut laivastosta Ranskan vastaisen sodan ollessa vielä käynnissä. Edellä mainitusta rikoksesta hänelle olisi helposti voitu langettaa kuolemantuomio, joten hän saattoi siksi varoa käyttämästä omaa nimeään.²⁰ Tämä uhka saattoi vaikuttaa myös siihen, miksi Robinson tuli julkisuuteen vasta neljännesvuosisata laivastosta karkaamisensa jälkeen. Vaikka rikos itsessään olisi jo

¹⁸ TORNINOJA-LATOLA 2011, 62.

¹⁹ ADKINS 2008, 17, 161, 326; LAVERY 2010, 246–278.

²⁰ WARNER 2002, 9. Ks. myös Robinson (1836) 2002, 19–20.

vanhentunut, ei karkurin maine kuitenkaan olisi ollut Robinsonille eduksi. Toinen ja mielestäni todennäköisin selitys peitenimelle voisi olla se, että Robinson omisti omat muistelmansa vanhoille merimiestovereilleen ja *Jack Nastyface* nimen käyttö oli keino osoittaa, että hän puhui tavallisen miehistön puolesta. Kyseinen nimi kun oli yleinen kutsumanimi Kuninkaallisen laivaston merimiehille.²¹ Robinsonin muistelmat ilmestyivät lisäksi aikana, jolloin Englannissa kirjoitettiin paljon suurelle yleisölle suunnattuja muistelmia Ranskan vastaisista meritaisteluista. Muistelmiensa alussa Robinson ilmoitti haluavansa tuoda esille tavallisen miehistön jäsenen äänen upseereiden kirjoittamien muistelmien rinnalle. Robinson saattoi kokea, että hänen muistelmansa olivat tavallaan kenen tahansa tuntemattoman merimiehen muistelmat. Salanimen käyttämisestä voi perustella vielä sillä seikalla, että Robinsonin muistelmat sisälsivät runsasta kritiikkiä laivaston upseeristoa, rangaistuskäytäntöjä sekä erityisesti merimiesten pakkovärväystä kohtaan.²²

Etsiessäni Wetherellin ja Robinsonin muistelmista esimerkkejä merimiesten ja sotavankien epävirallisesta vallankäytöstä, lähestyn alkuperäislähteitä Michel DE CERTEAUN sekä Alf LÜDTKEN kehittämien vallankäytön tutkimuskäsitteiden kautta. DE CERTEAU on tutkinut erilaisten yhteisöjen sisäisiä valtarakenteita ja valtasuhteita jakamalla vallankäytön instituutioiden tilaa hallitseviin *strategioihin* sekä näissä tiloissa elävien henkilöiden *taktiikoihin*. Nämä kaksi termiä eivät ole toistensa vastakohtia, vaan ne toimivat vuorovaikutteisessa suhteessa toisiinsa ja ovat näin molemmat muovaamassa sekä valtasuhteita että tilaa, jossa valtaa käytetään.²³ Jotta merimiesten käyttämät epävirallisen vallan taktiikat avautuisivat lukijalle paremmin, esittelen tutkielmassani myös niitä strategioita, joilla Kuninkaallinen laivasto sekä yksittäisen laivan päällystö säätelivät merimiesten toimintaa ja vapautta. Samaa strategioiden ja taktiikoiden käsitteitä sovelletaan myös sotavankiteeman yhteydessä, eli miten sotavankien päivittäistä toimintaa rajoitettiin ja valvottiin vankilan sisällä, sekä miten vangit puolestaan pyrkivät vastaamaan näihin heille asetettuihin vapauden rajoituksiin.

Toinen tärkeä teoreetikko oman tutkimukseni kannalta on saksalainen Alf LÜDTKE, joka on tutkinut muun muassa 1900-luvun saksalaisten tehdastyöläisten toimintaa ja näiden oman tilan etsimistä työyhteisön sisällä. Tähän tarkoitukseen LÜDTKE on luonut

²¹ LAVERY 2010, 305.

²² WARNER 2002, 10. Ks. myös Robinson (1836) 2002, 15.

²³ KOIVUNEN & SYRJÄMAA 2011, 51–52.

Eigensinn-käsitteen, jonka Jaana TORNINOJA-LATOLA on suomentanut *omapäisyydeksi*. Omapäisyydellä tarkoitetaan yksilön tarvetta saada itselleen omaa aikaa ja tilaa suhteessa ylempiinsä tai vertaisiinsa. Vaikka LÜDTKE on luonut käsitteen 1900-luvun tehdasyhteisöjen tutkimisen työkaluksi, voidaan sitä käyttää myös muiden hierarkkisten yhteisöjen tutkimukseen.²⁴ Omapäisyys pitää sisällään sekä itsekseen olemisen että yhdessä toimimisen perusajatuksen. LÜDTKE ei pidä omapäisyyttä tai oman tilan tavoittelua yhteisön sääntöjen ja käytäntöjen kyseenalaistamisena, vaan pikemminkin pieninä, mutta samalla merkityksellisinä tekoina näiden sisällä. Se on pyrkimys paeta hetkeksi ympäristön asettamia vaatimuksia ja paineita.²⁵ Henkilön omapäisyyttä tai oman tilan etsintää ei tule siis nähdä täydellisenä aktiivisen vastarinnan synonyymina, vaan nämä ovat pikemminkin saman ilmiön eriaikaisia ja eri vahvuisia ilmenemismuotoja. LÜDTKEN määrittelemä omapäisyys sekä DE CERTEAUN strategiat ja taktiikat sopivat mielestäni hyvin 1800-luvun alussa eläneiden englantilaisten merimiesten epävirallisen vallankäytön tutkimiseen, sillä näiden käsitteiden avulla on mahdollista tarkastella aiemmin vähemmälle huomiolle jääneiden yksilöiden ja ryhmien vallankäyttöä niissä yhteyksissä, joissa toimijoilla ei virallisesti valtaa pitäisi olla.²⁶

²⁴ TORNINOJA-LATOLA 2011, 64–65.

²⁵ TORNINOJA-LATOLA 2011, 72–74.

²⁶ AALTO ET AL. 2011, 11–12.

2. Luovimista sotalaivaston valtarakenteiden ja strategioiden rajoissa

2.1. Pakkovärväyksen vastustamisen ja välttelemisen taktiikat

Napoleonin sotien (1803–1815) aikana englantilaisella merimiehellä oli käytännössä katsoen kaksi mahdollista reittiä, mitä kautta päätyä Kuninkaallisen laivaston palvelukseen. Ensimmäinen ja laivaston kannalta toivotuin vaihtoehto oli liittyä laivastoon vapaaehtoisesti. Sotalaivasto ja amiraliteetti suosivat vapaaehtoisia merimiehiä, koska heitä pidettiin vähemmän halukkaina karkaamaan, kapinoimaan tai aiheuttamaan muita ongelmia itse laivastolle tai yksittäisen laivan päällystölle. Vapaaehtoisuuden etuina merimiehelle olivat puolestaan parempi palkka, vapaampi liikkuvuus sekä mahdollisuus vaikuttaa siihen, millä laivalla suorittaisi palveluksensa. Näistä eduista huolimatta, Kuninkaalliseen laivastoon ei riittänyt tarpeeksi vapaaehtoisia ammattimerimiehiä, koska monet heistä hankkivat elantonsa mieluummin kauppalaivastossa, jossa heillä oli mahdollisuus parempaan, säännöllisempään ja turvallisempaan elantoon. Lisäksi merillä vietetty aika oli kauppalaivastossa kausiluontoista ja ennalta-arvattavampaa, jolloin merimiehillä oli enemmän aikaa itselleen ja perheilleen.²⁷ Tästä syystä, miehittääkseen laivansa ja ylläpitääkseen riittävän tehokkaan toimintakykynsä, Kuninkaallisen laivaston oli turvauduttava vapaaehtoisten merimiesten ohella myös miehistön pakkovärväämiseen. Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan merimiehet eivät kuitenkaan alistuneet tähän ilman vastarintaa, vaan pyrkivät hyödyntämään kaikkia mahdollisia käytössään olevia keinoja välttyäkseen pakkovärväykseltä tai ainakin hankaloittaakseen värväyksi joutumista.²⁸

Tehokkain ja samalla yksinkertaisin keino välttyä pakkovärväykseltä oli yrittää välttää kohtaamisia laivaston värväyspartioiden²⁹ kanssa. Tässä merimiesten etuna oli se, että laivaston värväysoperaatiot tulivat satamakaupunkien yhteisöille harvoin täytenä yllätyksenä, sillä uutiset partioiden liikkeistä kiirivät hyvin niiden edellä. Näin merimiehille jäi aikaa valmistautua partioiden tuloon tai mahdollisuuksien mukaan siirtyä toiselle paikkakunnalle. John Wetherell oli maaliskuussa vuonna 1803 Shieldsin satamakaupungissa Koillis-Englannissa, kun huhu merimiesten pakkovärväämisestä saavutti kaupungin asukkaat. Uutisen mukaan merellä oli nähty kaksi Kuninkaallisen laivaston alusta, jotka pakkovärväsivät merimiehiä olivat nämä suojattuja siltä tai eivät.

²⁷ BRUNSMAN 2013, 2; ENNIS 2002, 35; RODGER 1988, 178.

²⁸ ADKINS 2011, 42.

²⁹ Värväyspartiot olivat yksittäisiä noin kymmen hengen ryhmiä, joiden vastuulla oli pakkovärväyksen käytännön puoli. Maissa nämä partiot liikkuvat satamakaupunkien kaduilla sekä myös vähemmän julkisissa tiloissa, kuten pubeissa, ilotaloissa ja majataloissa, joissa vapaalla olleet merimiehetkin mielellään liikkuvat. BRUNSMAN 2013, 10–11.

Tämä tieto saattoi koko kaupungin lähes sekasorron valtaan.³⁰ Wetherell ei turhia aikaillut, vaan alkoi oitis miettiä mikä olisi paras ratkaisu uhkaavaan tilanteeseen, sillä kokeneena kauppalaivaston merimiehenä hän oli juuri sellainen merimies, joita sotalaivasto oli ensisijaisesti etsimässä. Uutisen saadessaan Wetherellin oli määrä matkustaa Lontooseen, mutta hän ei tiennyt olisiko sinne turvallisempaa matkustaa maitse vai meritse. Brian LAVERYN ja Denver BRUNSMANIN mukaan värväysoperaatioiden ollessa kuumimmillaan merimiehet pyrkivät välttämään liikkumista yleisillä teillä ja suosivat satamakaupunkien majapaikkojen sijaan ympäröivän maaseudun yksityisasumuksia, jotka olivat hyviä lymy- ja turvapaikkoja. Tähän ratkaisuun Wetherellkin päätyi ja päätti lopulta matkustaa Lontooseen meritse.³¹

Wetherell ja muut hänen kaltaisensa kokeneet merimiehet eivät olleet merelläkään täysin turvassa Kuninkaallisen laivaston pakkovärvääjiltä, sillä suurin paine merimiesten värväämisessä kohdistui nimenomaan merellä liikkuviin kauppalaivaston aluksiin. Daniel James ENNISIN ja N.A.M. RODGERIN mukaan suurimassa vaarassa olivat Englantiin palaamassa olleiden alusten miehistöt. Merimiehiä värvättiin erityisesti kotiin palaavista aluksista, koska pakkovärväys ei saanut aiheuttaa kauppalaivastolle ja kaukomaiden kaupankäynnistä riippuvaiselle Englannille liiallista haittaa. Värväyksen kohteeksi joutuneille, kotiin palaaville kauppalaivoille jätettiin vain juuri sen verran miehistöä, että ne pystyivät päättämään purjehduksensa turvallisesti määräsatamaansa. Koska kauppalaivoilla ei tarvittu yhtä kokeneita ammattitaitoisia merimiehiä kuin sotaluoksilla, niiden katsottiin myös saavan helpommin täydennettyä vajaan miehistönsä päästessään satamaan. Merimiehet liittyivät myös halukkaammin vapaaehtoisina kauppalaivastoon kuin sotalaivastoon, mikä oli yksi miehistön pakkovärväykseen johtaneista avainsyistä.³²

Merellä tapahtunut pakkovärväys erosi monilta osin maissa tapahtuneesta värväyksestä, mutta sen tavoite oli täsmälleen sama eli hankkia laivaston palvelukseen mahdollisimman paljon ammattitaitoisia työvoimaa.³³ Sitä, miksi suurin osa pakkovärväyksestä tapahtui juuri merellä, on mahdollista selittää ainakin kahdella syyllä. Ensimmäisenä syynä oli se, että Englannin lähivesillä riitti runsaasti kauppalaivoja, joten kokeneita merimiehiä oli aina runsaasti saatavilla. Brian LAVERYN

³⁰ Wetherell (n. 1830) 2008, 7.

³¹ LAVERY 2010, 58, 77; BRUNSMAN 2010, 44. Ks. myös Wetherell (n. 1830) 2008, 7.

³² RODGER 1988, 165; ENNIS 2002, 32, 36.

³³ Tarkemmin merellä ja kaupungeissa tapahtuneen pakkovärväyksen eroista ks. RODGER 1988, 164–165.

mukaan kauppalaivasto nähtiinkin Kuninkaallisen laivaston silmissä eräänlaisena merimiesammattikouluna, josta se pystyi tarvittaessa ammentamaan kokeneita merimiehiä omiin tarpeisiinsa. Tästä syystä kauppalaivojen miehistöt olivat sotalaivaston silmissä mitä halutuimpia värväyskohteita.³⁴ Toinen syy miksi merimiehiä värvättiin mieluummin merellä kuin kaupungeissa oli se, että merellä merimiehillä oli huomattavasti rajallisemmat mahdollisuudet vältellä värväyspartioita.

Wetherell kuvaa muistelmissaan tarkasti miten pakkovärväys merellä tapahtui. Maaliskuussa vuonna 1803 Wetherell tovereineen havaitsi, kuinka kaksi Kuninkaallisen laivaston fregattia lähestyi heidän kauppalaivastaan. Seuraavaksi kauppalaiva pakotettiin pysähtymään varoituslaukauksin, jonka jälkeen laivalle nousi Kuninkaallisen laivaston värväysosasto. Tämän jälkeen kauppalaivan koko miehistö koottiin laivan kannelle pakkovärvättävien merimiesten valitsemista varten.³⁵ Värväämisen yhteydessä merimiehiltä tiedusteltiin, kuinka pitkään he olivat olleet merellä ja missä tehtävissä he olivat kauppalaivalla palvelleet. Lopulta värvätyt miehet komennettiin sotalaivalle uusiin tehtäviinsä, jotka miesten tuli suorittaa heti käskyn kuultuaan. Pakkovärväystä seurasi Wetherellin mukaan myös eräänlainen koeaika, jolloin merimiesten taidot laitettiin koetukselle. Heidän piti muun muassa laskea ja reivata purjeita useasti päivässä ja myös tykeillä ampumista harjoiteltiin. Annettujen näyttöjen perusteella laivan kapteeni ja upseerit valitsivat, ketkä jäisivät osaksi laivan miehistöä, kun muut taas lähetettäisiin maihin odottamaan siirtoa toisille laivoille:

Their manner of picking their crew on board the Hussar was thus... on the first entrance on board a man was questioned how long he had followed the sea in what employ etc. He was then stationed and told where he had to do his duty to start the moment he heard his part of the ship called or all hands etc. In fine weather loose and furled sails two or three times per day [- -] Exercise guns every day at four bells at the same time the captain and officers were marking every man they took a fancy to and the rest was sent up to the Nore.³⁶

³⁴ LAVERY 2010, 12.

³⁵ Wetherell (n. 1830) 2008, 7. Ks. myös ENNIS 2002, 15.

³⁶ Wetherell (n. 1830) 2008, 10–11.

Pakkovärväyksen kohteena olleet miehet olivat merellä varsin epäkiitollisessa asemassa. ENNISIN mukaan kauppalaivaston merimiehillä oli paljon rajallisemmat mahdollisuudet vastustaa pakkovärväystä merellä kuin tovereillaan maissa. Värvääjiltä pakenemista vaikeutti erityisesti se, että merimiehet olivat sidoksissa omaan laivaansa, joista ei ollut nopeaa poispääsyä. Lisäksi kauppalaivojen oli lähes mahdotonta paeta nopeampia ja raskaasti aseistettuja sota-aluksia. Valmiiksi hävitty mahdollinen yhteenotto sotalaivan kanssa ei myöskään tullut kysymykseen, sillä se olisi turhaan vaarantanut sekä kauppalaivan lastin että sen miehistön. Tämä jätti kauppalaivan miehistölle jäljelle vain muutamia passiivisia vastustuskeinoja. Mikäli mahdollista, kotiin palaavan kauppalaivan kapteeni saattoi esimerkiksi valita reitin, jolla oli vähemmän todennäköistä kohdata Kuninkaallisen laivaston aluksia.³⁷ William Robinsonin muistelmista selviää, että kauppalaivan joutuessa pakkovärvääjien kohteeksi, viimeinen merimiesten käyttämä taktiikka oli piiloutua ainoaan mahdolliseen paikkaan eli laivan ruumaan lastin sekaan ja toivoa, ettei heitä löydetä.

One day when the captain was on shore, the master hailed a transport [- -] he sent one of our boats alongside, manned and armed, to press [- -] When they had got on board they found that the crew had hid themselves in different parts of the ship on seeing a man-of-war's boat approach.³⁸

Robinson kertoo myös, miten kauppalaivalle lähetetty värväysosasto puolestaan toimi, kun se epäili merimiesten piiloutuneen laivan lastiruumaan. Robinsonin kuvauksen mukaan värväyksestä vastanneet sotalaivaston merimiehet tutkivat kauppalaivan läpikotaisin miekoilla tunnustellen uhaten samalla värvätä kaikki aluksella olijat, jos eivät löytäisi niitä merimiehiä, joita olivat tulleet etsimään. Kun piiloutuneet merimiehet lopulta löydettiin, heidät kuljetettiin sotalaivalle, jossa heidän piti palvella huomattavasti kauppalaivastoa pienemmällä palkalla. Tässä yhteydessä Robinson huomauttaa, että hänen palvelemallaan sota-aluksella oli jo valmiiksi täysi miehistö eli he eivät olisi edes tarvinneet kyseisiä kauppalaivan merimiehiä laivansa vahvuuteen.³⁹ Sekä Robinson että Wetherell tuomitsevat pakkovärväyksen muistelmissaan ankarin sanakääntein kutsumalla pakkovärväystä muun muassa ihmisryöstöksi ja värväyksestä vastanneita henkilöitä ruumiinryöstäjiksi tai verikoiriksi, jotka jahtaavat poloisia

³⁷ ENNIS 2002, 32–33.

³⁸ Robinson (1836) 2002, 152. Ks. myös ENNIS 2002, 32, 36.

³⁹ Robinson (1836) 2002, 152–153.

merimiehiä kuin metsästäjä saalistaan. Robinson ja Wetherell näkivät pakkovärväyksen olleen myös suuressa ristiriidassa englantilaisen vapausajattelun kanssa.⁴⁰ ENNISIN mukaan tämä pakkovärväyksen ja yksilönvapauden välinen ristiriita oikeutettiin sillä perusteella, että sodan uhatessa valtakunnan tarve ylitti yksilön oikeudet. Kajoamalla yksittäisen ammattiryhmän vapauksiin amiraliteetti takasi Kuninkaallisen laivaston toiminnan, joka puolestaan oli Englannin, kaikkien sen alamaisten sekä ulkomaankaupan tärkein turva uhkaavaa vihollista vastaan. ENNISIN mukaan sotalaivastossa oltiin täysin tietoisia pakkovärväyksen aiheuttamista haitoista ja siitä, että sen seurauksena laivasto täyttyi katkerista merimiehistä. Pakkovärväys oli kuitenkin luotettavin ja tehokkain keino miehittää Kuninkaallinen laivasto nopeasti ja myös pitää se miehitettynä. ENNISIN mukaan Kuninkaallinen laivasto kokeili myös muitakin keinoja merimiesten saamiseksi laivastoon, mutta joko niiden avulla ei saatu koottua tarpeeksi miehistöä tai sitten laivastoon päätyneet merimiehet eivät olleet riittävän ammattitaitoisia. Pakkovärväys oli siis mahdollista lopettaa vasta sitten, kun tilalle löydettäisiin yhtä tehokas keino miehistön saamiseksi.⁴¹

Pelkkä piileskely ja värväyspartioiden välttely ei poistanut värvätyksi joutumisen riskiä kokonaan, joten merimiesten oli keksittävä myös muita taktiikoita, joilla kamppailla pakkovärväystä vastaan. Yksi pakkovärväyksen vastustuksen ja välttelyn muoto oli väärin henkilö- ja asuinpaikkatietojen antaminen kiinnijäämisen yhteydessä. William Robinson kertoo muistelmissaan, että monella merimiehellä oli käytössään niin sanottu *purserin nimi* (*purser's name*) eli keksitty nimi, jonka avulla välttää paljastuminen ja uudelleen kiinnijääminen siinä tapauksessa, että merimiehelle avautuisi mahdollisuus karata laivastosta.⁴² Väärällä nimellä esiintymisen tarkoituksena ei Robinsonin mukaan ollut estää värvätyksi joutumista ja tuskin se olisi tässä kovin hyvin toiminutkaan, vaan helpottaa laivastosta pakenemista, jos sellainen tilaisuus tulisi.

Roy ja Lesley ADKINSIN sekä Brian LAVERYN mukaan vastauksena merimiesten tekaistuille nimille pakkovärvääjät kirjasivat ylös myös henkilön ulkonäköön liittyviä tunnusmerkkejä, joista henkilön voisi myöhemmin helposti tunnistaa. Huomiota kiinnitettiin muun muassa merimiehen pituuteen, tukanväriin ja erityispiirteisiin, kuten

⁴⁰ Wetherell (n. 1830) 2008, 11; Robinson (1836) 2002, 66–69, 137–138.

⁴¹ ENNIS 2002, 20–27, 33–35, 42. Ks. myös BRUNSMAN 2010, 43.

⁴² Robinson (1836) 2002, 151.

arpiin ja tatuointeihin.⁴³ John Wetherellin muistelmista selviää, että väärin henkilötietojen antaminen saattoi kariutua myös siihen, että värvääjät tunsivat kohteensa jo entuudestaan, jolloin merimiehelle jäi hyvin vähän keinoja päästä puhumalla pois kiperästä tilanteesta. Wetherell kertoo muistelmissaan värväyksen uhriksi joutuneesta Barney Appleby -nimisestä merimiehestä, joka oli palvellut Kuninkaallisessa laivastossa edellisen sodan aikana, mutta siirtynyt sittemmin kauppalaivastoon. Värväysosaston noustessa Applebyn alukselle eräs värväyksestä vastanneista merimiehistä tunnisti oitis vanhan palvelustoverinsa, jonka uskoi vielä muistavan vanhat ajat ja käski tätä siirtää itsensä sekä tavaransa sota-alukselle:

This Appleby had sailed on board the Defiance of 74 guns with the gunner and boatswain only fifteen months back. He was carpenter of the Neptune of Shields, and the gunner being in the boat when they boarded the Neptune finding Barney carpenter and knowing him perfectly well he steps up to him. 'Well old ship mate' says he, 'you have been very smart in learning your trade since we were paid of [- -] you have not quite forgot old times, so put your dunnage in the boat'.⁴⁴

Wetherell mainitsee muistelmissaan, että vuonna 1803 pakkovärväys kohdistui poikkeuksellisesti myös niin sanottuihin suojattuihin merimiehiin.⁴⁵ Tällä hän viittaa siihen, että osa merimiehistä oli normaalioloissa rajattu Englannin parlamentin tai Kuninkaallisen laivaston amiraliteetin asetuksilla pakkovärväyksen ulkopuolelle. Pakkovärväykseltä olivat suojattuja muun muassa valtakunnan päivittäisen toiminnan kannalta välttämättömien kauppaja- ja kuljetusalusten miehistöt, suurten kauppalaivojen päällystö sekä alle kolme vuotta merellä olleet oppipojat. Pakkovärväys ei myöskään koskenut alle 18- tai yli 55-vuotiaita merimiehiä. Daniel James ENNISIN mukaan kaikkia kauppalaivaston merimiehiä ei voitu pakkovärvätä sotalaivastoon, sillä tämä olisi lamaannuttanut Englannin ulkomaankaupan sekä rannikkoliikenteen, joiden toimintojen säilyminen oli valtakunnalle elintärkeää myös sota-aikana. Kuninkaallisen laivaston yhtenä tärkeimmistä tehtävistä oli kauppalaivaston toiminnan turvaaminen sotatilan aikana. Mikäli kauppalaivasto olisi lamaantunut pakkovärväyksen seurauksena, ei sotalaivastolle olisi jäänyt juurikaan suojattavaa. C.S. FORESTER on puolestaan

⁴³ ADKINS 2008, 7–8; LAVERY 2010, 268.

⁴⁴ Wetherell (n. 1830) 2008, 9.

⁴⁵ Wetherell (n. 1830) 2008, 7.

todennut, että yksi syy siihen, miksi esimerkiksi oppipoikia ei värvätty sotalaivastoon oli Kuninkaallisen laivaston kunnioitus yksityisomistusta kohtaan.⁴⁶

Yksi merimiesryhmä, joka oli luonnollisesti suljettu pakkovärväyksen ulkopuolelle, olivat ulkomaalaiset merimiehet. Tämä aiheutti Kuninkaalliselle laivastolle välillä suuria ongelmia, sillä esimerkiksi amerikkalaisten merimiesten erottaminen ulkoisin perustein englantilaisista kollegoistaan oli hyvin vaikeaa. Olivathan amerikkalaiset olleet Englannin alamaisia vielä muutama vuosikymmen aiemmin. Myös merimiehet tiesivät tämän ja käyttivät väärää kansalaisuutta yhtenä keinona, jonka avulla välttyä pakkovärväykseltä. Tämä johti lopulta siihen, että Kuninkaallinen laivasto tuli vahingossa pakkovärvänneeksi myös ulkomaalaisia merimiehiä, koska ei voinut olla täysin varma puhuiko merimies totta omasta kansalaisuudestaan. Ulkomaalaisten merimiesten pakkovärvämisellä oli varsin suuria seurauksia, sillä esimerkiksi amerikkalaisten merimiesten värväminen Kuninkaalliseen laivastoon oli yksi syy miksi Englanti ja Yhdysvallat ajautuivat lyhyeen sotaan vuonna 1812.⁴⁷

Edellä mainitut pakkovärväystä koskevat säädökset saattavat aluksi näyttää varsin laajalaisilta ja merimiehiä pakkovärväykseltä varjelevilta, mutta BRUNSMANIN mukaan todellisuudessa ne jättivät suurimman osan valtakunnan ammattimerimiehistä täysin vaille lain suojaa.⁴⁸ Tästä huolimatta pakkovärväykselle asetetuilla rajoituksilla oli se merkitys, että ne antoivat merimiesten käsiin taas yhden mahdollisen työkalun, jonka avulla kamppailla pakkovärväystä vastaan. Värväyksestä vapautetuilla merimiehillä oli mahdollisuus hankkia itselleen niin sanottuja suojelutodistuksia, joita esittämällä heillä oli oikeus päästä vapaaksi, mikäli joutuivat tekemisiin sotalaivaston värväyspartioiden kanssa. Merimiesten keskuudessa liikkui kuitenkin runsaasti väärennettyjä tai perusteettomasti hankittuja suojelutodistuksia, joiden avulla merimiehet pyrkivät kääntämään laivaston omat rajoitukset ja pakkovärväysjärjestelmän aukot sitä itseään vastaan.⁴⁹ Kuullessaan värväysoperaation alkamisesta maaliskuussa vuonna 1803 myös John Wetherell hankki itselleen puusepäntodistuksen, jonka olisi pitänyt suojata hänet pakkovärväykseltä.⁵⁰ Wetherellillä ja muilla samaa taktiikkaa yrittäneillä merimiehillä oli kuitenkin epäonnea matkassaan, sillä Ranskan vastaisen sodan syttyessä

⁴⁶ ENNIS 2002, 35; FORESTER 1994, 9.

⁴⁷ ENNIS 2002, 23.

⁴⁸ BRUNSMAN 2013, 8.

⁴⁹ RODGER 1988, 177.

⁵⁰ Wetherell (n. 1830) 2008, 7. Ks. myös LAVERY 2010, 246.

Kuninkaallisen laivaston miehistötilanne oli niin epätoivoisen puutteellinen⁵¹, että monet värväyksen esteenä aiemmin olleista rajoitteista kumottiin ja värväys ulotettiin myös sellaisiin merimiehiin, jotka olisivat tavallisesti olleet siltä turvassa. Tämä johti siihen, että Wetherellin hankkima suojelutodistus muuttui täysin hyödyttömäksi. Päinvastoin siitä tuli syy, miksi hänet värvättiin heti ensimmäisten joukossa.⁵²

Wetherellin kertoo muistelmissaan varsin seikkaperäisesti, miten hänen oma pakkovärväyksensä tapahtui. Ensin heidän kauppalaivansa joutui merellä Kuninkaallisen laivaston sota-aluksen pysäyttämäksi, jonka jälkeen laivalle nousi värväysosasto. Värväyksestä vastannut luutnantti tutki ensimmäiseksi tarkoin laivan miehistöluettelon ja käski kauppalaivan kapteenia kertomaan missä laivan puuseppä oli. Kapteenin osoittaessa Wetherelliä luutnantti komensi, että tämän olisi välittömästi siirrettävä henkilökohtaiset tavaransa sotalaivalle. Kauppalaivan kapteeni yritti vielä vakuuttaa, että Wetherell oli suojattu merimies, eikä häntä sen vuoksi voisi värvätä. Nämä vakuuttelut kaikuivat kuitenkin kuuroille korville, ja kapteenille vastattiin, että tämä oli juuri se syy, miksi Wetherell haluttiin värvätä. Wetherell yritti vielä pelastautua värväykseltä tunnustamalla, että hän ei ollut oikea puuseppä, mutta tämäkään toiminta ei auttanut.⁵³ Suojelutodistuksen omaavana merimiehenä hänet varmasti tunnistettiin arvokkaaksi ja osaavaksi merimieheksi, jolle varmasti löytyisi käyttöä sotalaivastossa, oli hän puuseppä tai ei.

Pian pakkovärväyksensä jälkeen Wetherell sai kuulla, että monella muullakin hänen kanssaan samaan aikaan värvätyllä merimiehellä oli ollut turvanaan puusepäntodistus, jonka tunnetusti piti olla yksi parhaimmista suojeluasiakirjoista. Tässä yhteydessä Wetherell toteaa ironisesti, että onnettomille merimiehille pitäisi keksiä jokin toinen ansa.⁵⁴ Tällä huomautuksella Wetherell tarkoittaa sitä, että merimiehet luottivat suojeluasiakirjoihin täysin turhaan. Asiakirjat, joiden piti suojata heidät värväykseltä, nostivatkin heidät suoraan värvääjien tähtäimeen. Wetherellin mukaan uutiset perinteisten suojelutodistusten tehottomuudesta levisivät nopeasti merimiesten keskuudessa, mikä ajoi merimiehiä turvautumaan vaihtoehtoisin taktiikoihin. Koska

⁵¹ Englanti ja Ranska solmivat lokakuussa vuonna 1801 Amiensin rauhan, joka päätti valtioiden välillä käydyin, Napoleonin sotia edeltäneen toisen liittokunnan sodan. Amiensin rauhansopimuksen astuttua voimaan maalikuussa vuonna 1802 Kuninkaallisen laivaston miehistövahvuus laskettiin säästösyistä rauhanajan tasolle. RODGER 2006, 472; LAVERY 2010, 243. Ks. myös ENNIS 2002, 31–32.

⁵² FORESTER 1994, 11; LAVERY 2010, 245; ADKINS 2008, 48. RODGER 1988, 178.

⁵³ Wetherell (n. 1830) 2008, 7–8.

⁵⁴ Wetherell (n. 1830) 2008, 10.

pakkovärväys ei koskenut alle kolme vuotta merellä olleita oppipoikia, monet nuoret merimiehet pestautuivat oppipojiksi ulkomaille suuntaaville kauppalaivoille. Merimiehet tiesivät, että merellä toimineet värväyspartiot olivat enemmän kiinnostuneita kotiin palaavista kauppa-aluksista, mikä pienensi kiinni jäämisen riskiä.⁵⁵ Wetherellin mukaan nämä kolmen vuoden sopimukset osoittautuivat merimiehille lopulta yhtä suureksi ansaksi kuin puusepäntodistuksetkin, ja lukuisia tässä asemassa olleita merimiehiä värvättiin heidän laivaansa.⁵⁶

Jos kaikki edellä mainitut ennaltaehkäisevät taktiikat pakkovärväyksen välttämiseksi epäonnistuivat, ja merimies päätyi vasten tahtiaan Kuninkaallisen laivaston palvelukseen, hänellä oli käytössään vielä muutamia keinoja päästä takaisin vapauteen tai vaihtoehtoisesti parantaa olojaan laivaston sisällä. Yhtenä vaihtoehtona merimiehellä oli yrittää laivastosta karkaamista ja onnistuessaan toivoa, ettei joudu uudelleen pakkovärvätyksi. Koska pakeneminen merellä olevasta laivasta oli käytännössä mahdotonta, oli pakoyritys ajoitettava hetkeen, jolloin laiva oli lähellä satamaa tai kun merimies sai luvan poistua maihin. John Wetherellin muistelmista selviää, että satamakaupungeissa värvättyjen merimiesten kohdalla pakeneminen oli mahdollista myös ennen kuin heidät saatiin kuljetettua merellä odottaviin laivoihin. Pian oman pakkovärväämisensä jälkeen Wetherell määrättiin osaksi oman laivansa värväyspartiota. Tässä ominaisuudessa hän todisti monia pakkovärväyksen vastustamisen taktiikoita, kuten erään värväyksen uhriksi joutuneen merimiehen onnistuneen paon.⁵⁷ Wetherell kertoo, kuinka mies riuhtoi itsensä viime hetkellä vapaaksi ja merijalkaväen luoteja uhmaten juoksi kauriin lailla takaisin rantaan ja vapauteensa:

One brave man, [- -], whose courage was daring sprung from the boat as she left the strand and ran with the swiftness of a deer pursued by a number of marines firing at him most furiously but all in vain; he crossed a mud bank [- -] where he stood and waved his hat in defiance. Thus he was once more at his own liberty on shore.⁵⁸

Wetherellin kertomuksen viimeinen lause on paljon puhuva. Hänen sanavalinnoistaan välittyy kuva, että karkaamalla merimies oli saanut takaisin vapautensa, jonka

⁵⁵ LAVERY 2010, 58.

⁵⁶ Wetherell (n. 1830) 2008, 10.

⁵⁷ Wetherell (n. 1830) 2008, 10–13. Ks. myös LAVERY 2010, 246.

⁵⁸ Wetherell (n. 1830) 2008, 14.

pakkovärväys olisi häneltä riistänyt. Wetherellin ja muiden merimiesten ajatuksia vapaudesta on mahdollista yrittää avata N.A.M. RODGERIN tutkimuksen perusteella. RODGERIN mukaan merimiesten ammatti oli luonteeltaan erittäin vaihtelevaa ja liikkuvaa. Kauppalaivaston merimiehet olivat tottuneet pestautumaan eripituisille purjehduksille oman mielensä mukaan ja arvostivat suuresti vapauttaan valita miten ja missä omaa ammattiaan harjoittivat. Tästä syystä monet merimiehet kammoksuivat Kuninkaallista laivastoa, joka näyttäytyi heille loputtomana palveluksena ja josta ei ollut ennakoitavaa poispääsyä. RODGER on kuvannut merimiesten ja Kuninkaallisen laivaston välistä suhdetta kirjoittamattomien sääntöjen peliksi. Tässä pelissä merimiesten tavoitteena oli oman vapautensa säilyttäminen tai palauttaminen kaikin mahdollisin tavoin, ja laivaston tehtävänä oli puolestaan miehistön uskollisuuden voittaminen. Sekä vapaaehtoisten että pakkovärvätyjen merimiesten houkutus karata laivastosta pysyi varsin korkealla, kunnes laivasto oli saanut heidät sulautettua osaksi uutta yhteisöään.⁵⁹ Tämä prosessi ei tapahtunut yhdessä yössä, vaan otti oman aikansa. Denver BRUNSMANIN mukaan ensimmäisen palvelusvuoden aikana suuri osa pakkovärvätyistä merimiehistä yritti aktiivisesti pakoa. Jos pako ei tänä aikana onnistunut, merimies oli todennäköisesti mukautunut tilanteeseen ja laivan miehistöön jo niin hyvin, ettei karkaaminen enää ollut päällimmäisenä mielessä. RODGER ja ADKINS ovat todenneet, että yksi tärkeimmistä sotilaskarkuruutta ehkäisevistä asioista oli merimiehen tiivis suhde laivatovereihinsa.⁶⁰ LAVERY on puolestaan todennut, että vaikka merimies olisikin tyytynyt osaansa, ei karkaamisen vaihtoehtoa suljettu koskaan kokonaan pois.⁶¹

Karkaamista yrittäneisiin merimiehiin lukeutui myös John Wetherell. Muutama kuukausi sotalaivastoon päätymisensä jälkeen, Wetherell kertoo istuneensa iltaa tovereidensa kanssa, keskustellen laivalla tapahtuneista julmuuksista ja suunnitellen samalla pakoa. Merimiehet tiesivät, että vain nopeasti toteutettu pako olisi mahdollinen. Jotta pakosuunnitelma ei paljastuisi, merimiesten olisi pysyttävä uskollisina toisilleen. Tästä syystä kaikki suunnitelmasta tienneet henkilöt veloitettiin vannomaan käsi Raamatulla olevansa hiljaa, huolimatta siitä ottaisivatko osaa pakoon vai eivät:

⁵⁹ RODGER 1988, 200–201.

⁶⁰ ADKINS 2008, 68; BRUNSMAN 2010, 44; RODGER 1988, 201.

⁶¹ LAVERY 2010, 281.

We sat down on the forecandle with some acquaintances [- -] we then related different acts of cruelty committed on board the *Hussar* every day [- -] Our only way to make our escape is a very quick one. Requires a firm resolution and to be done courage sincerity and to be bound on the sacred Bible to stand true to each other. [- -] Will you all swear on this holy book never to reveal my proposals if you do not like to unite in with us in search of liberty.⁶²

Varotoimista huolimatta Wetherellin pakoyritys epäonnistui, sillä yksi suunnitelmasta tienneistä ja valan vannoneista merimiehistä petti toverinsa antamalla heidät ilmi laivan upseereille. Rangaistuksena tästä ilmiantaja sai nopeasti petturin maineen ja hänet suljettiin osittain muun merimiesyhteisön ulkopuolelle.⁶³ Wetherellin päätöstä karata laivastosta voidaan selittää monella eri syyllä. Ensinnäkin hänet oli värvätty vasten tahtoaan laivaston palvelukseen. Tässä olisi ollut monelle jo tarpeeksi syytä paeta, mutta Wetherellin tapauksessa ratkaisevaksi tekijäksi tuntuu nousevan merimiesten äärimmäisen huono kohtelu *HMS Hussar* laivalla. Wetherellin oman todistuksen lisäksi tätä näkemystä tukevat myös Roy ja Lesley ADKINSIN havainnot. Heidän mukaansa huono kohtelu, ankarat rangaistukset sekä halu nähdä rakkaimpansa olivat suurimpia yksittäisiä syitä, jotka ajoivat merimiehiä karkaamaan laivastosta.⁶⁴

Brian LAVERY muistuttaa, että Kuninkaallisesta laivastosta karkaaminen oli usein vain väliaikainen ratkaisu, sillä karanneen merimiehen oli edelleen hankittava elantonsa vanhassa ammatissaan ja liikuttava niissä yhteiskunnan tiloissa, missä hänet saatettiin värvätä pian uudelleen.⁶⁵ Vaikka karannut merimies olisi pysytellyt hetken aikaa poissa laivoilta, ulkoiselle olemukselleen merimies ei mahtanut mitään ja hänet tunnisti jo kaukaa kaupungin kadulla. Merimiehet esimerkiksi suosivat tietyn mallisia vaatteita⁶⁶, jotka olivat usein vielä laivatervan tahrimia. RODGERIN mukaan merimiehet olivat hyvin ylpeitä ammattikunnalleen ominaisesta asusta, ja miehistön loma-asukin oli vain

⁶² Wetherell (n. 1830) 2008, 19.

⁶³ Wetherell (n. 1830) 2008, 21–22.

⁶⁴ ADKINS 2008, 68.

⁶⁵ LAVERY 2010, 281.

⁶⁶ Tavallisen merimiehen arkivaatetukseen kuului yleensä sininen vyötäröpituinen päällystakki, punainen alusliivi, ruudullinen tai raidallinen paita sekä väljät purjekankaasta valmistetut housut. Usein merimiehet solmivat myös nenäliinan tai huivin kaulansa ympärille. Päähineenä merimiehet puolestaan suosivat yksinkertaisia myssyjä sekä olkihattuja. Merimiehet välttelivät käyttämästä pitkiä vaatteita, sillä ne saattoivat helposti takertua esimerkiksi laivan takilaan, vaarantaen näin merimiehen turvallisuuden. RODGER 1988, 64. Ks. myös kuvaliitteet esim. teoksista ADKINS 2008 ja LAVERY 2010.

puhtaampi ja komeampi versio laivalla käytetyistä arkivaatteista. Ammattinsa peittämiseksi ja mahdollisen kiinnijäämisen estämiseksi yhtenä merimiesten taktiikkana oli käyttää erilaisia valeasuja tilanteen niin vaatiessa. Merimiesten puheessa tämä taktiikka kulki laivastosta lainatulla termillä, *väärän lipun alla purjehtiminen* (*sailing under false colours*).⁶⁷ Valeasun käyttäminen ei kuitenkaan ratkaissut kaikkia merimiehen ongelmia, sillä hänet paljasti viimeistään hänen tapansa liikkua maissa. Ahtailla ja keinuvilla laivoilla pitkään oleskelleet merimiehet olivat usein länkisäärisiä ja heillä oli huomattavia vaikeuksia kävellä vakaalla, kovalla maalla, mikä ilmeni usein huojuvana kulkemisena.⁶⁸

Edellä olevat esimerkit osoittavat, että ammattitaitoisen miehistön pestäamisen lisäksi Kuninkaalliselle laivastolle oli todellinen ongelma pitää jo laivastoon päätyneet merimiehet palveluksessaan. Laivastosta vuosittain karanneiden merimiesten määrät vaihtelivat suuresti, mutta esimerkiksi vuosina 1804–1805 laivasto menetti yli 12 000 merimiestä sotilaskarkureina.⁶⁹ Samaan aikaan kun Kuninkaallinen laivasto pyrki voittamaan karkaamista suunnittelevien merimiestensä uskollisuuden ja luottamuksen, sen oli turvauduttava myös muihin keinoihin ehkäistäkseen karkuruutta. Tässä yksi tehokkaimmista strategioista oli rajoittaa merimiesten pääsyä pois laivalta. Tämä strategia tuli näkyväksi erityisesti laivan vieraillessa satamassa. Sen sijaan, että merimiehet olisi päästetty käymään maissa, tuotiin satamassa odottaneet palvelut, kuten kauppiaat ja maksulliset naiset laivalle, sen odottaessa ankkurissa ulompana merellä.⁷⁰

Laivan vieraillessa kotisatamassa oli usein samalla myös merimiesten palkanmaksun aika. William Robinsonin kuvauksen mukaan Kuninkaallisen laivaston virkamiehet saapuivat palkkarahojen kanssa sataman ulkopuolella odottaneelle alukselle. Turvallisuussyistä merimiesten palkkarahoja ei säilytetty koskaan itse laivalla, vaan ne tuotiin paikalle aina erikseen laivan vieraillessa satamassa. Seuraavaksi jokaiselle merimiehelle maksettiin hänelle kuuluva palkka, josta laivasto oli etukäteen pidättänyt puolen vuoden palkan.⁷¹ Tämä oli yksi laivaston strategioista, joilla se yritti hillitä sotilaskarkuruutta. Merimiesten näet ajateltiin olevan vähemmän halukkaita karkaamaan, jos heillä oli laivastolta palkkasaatavia odottamassa. Samansuuntainen

⁶⁷ ADKINS 2008, 43; RODGER 1988, 64; ROBSON 2008, 29. Ks. myös Robinson (1836) 2002, 67.

⁶⁸ ADKINS 2008, 68.

⁶⁹ LAVERY 2010, 281.

⁷⁰ ADKINS 2008, 153–154. Ks. myös Robinson (1836) 2002, 95–96.

⁷¹ Robinson (1836) 2002, 95–96.

ajatus oli myös amiraali Horatio Nelsonin ehdotus merimiehille maksettavasta ylimääräisestä palkkiosta, mikäli nämä pysyisivät laivaston palveluksessa useamman vuoden.⁷² Näiden edellä mainittujen strategioiden lisäksi karkuruutta yritettiin laivaston puolelta hillitä myös ankarin rangaistuksin. Sotilaskarkuruudesta tuomittu merimies saatettiin hirttää tai tuomita julkisesti ruuskittavaksi pelottavana esimerkkinä muille karkaamista suunniteleville.⁷³

Laivasto ei voinut tietenkään kokonaan estää merimiesten pääsyä maihin, ja lomaa kyllä myönnettiin, jos miesten tiedettiin myös palaavan takaisin laivalle loman päätyttyä. Robinsonin muistelmista selviää, että merimiehillä oli poikkeustapauksissa oikeus päästä käymään luvallisesti maissa, vaikka se muuten olisi ollut rajoitettua. Yksi laivalta poistumiseen oikeuttava syy oli esimerkiksi naimisiinmeno ja tätä yritettiin toisinaan myös käyttää taktiikkana laivalta karkaamiseksi. Aina tämä taktiikka ei kuitenkaan onnistunut ja sillä saattoi olla jopa koomisia seurauksia. Robinson kertoo omissa muistelmissaan eräästä merimiehestä, joka yritti käyttää naimisiinmenoa tekosyynä päästäkseen käymään maissa ennen kuin laiva lähtisi takaisin merelle. Laivan kapteeni kuitenkin aavisti miehen juonen ja laittoi pari sotilasta tämän mukaan varmistamaan, että mies todella menisi naimisiin. Säilyttääkseen rehellisen miehen maineen kapteeninsa silmissä merimies päätti naida ensimmäisen vastaan tulevan naisen ja näin myös tapahtui:

One of the seamen said to his messmate, that he should like to have a cruise on shore before he went so sea again and would contrive in by asking permission of the captain to go and get married. The captain having doubts as to the truth of the application sent a file of marines on shore with him to see that he did get married, and to bring him on board as soon as the ceremony was over. [- -] Bent on keeping up his credit for veracity with the captain, he resolved upon asking the first girl he should meet.⁷⁴

Pakkovärväyksen vaikutukset eivät rajoittuneet ainoastaan merimiehiin, vaan siitä kärsivät myös heidän omaisensa ja perheensä. Tästä syystä merimiesten sukulaiset ottivat aktiivisesti osaa pakkovärväyksen vastustamiseen sekä yrittivät saada värväytyjä

⁷² ADKINS 2008, 67, 169.

⁷³ ADKINS 2008, 216. Ks. myös Robinson (1836) 2002, 95–96, 139–141.

⁷⁴ Robinson (1836) 2002, 93–95.

perheenjäseniään vapautetuksi palveluksesta kaikin mahdollisin keinoin.⁷⁵ Pian epäonnistuneen karkausyrityksensä jälkeen Wetherell sai veljeltään kirjeen, jossa kerrottiin perheen palkanneen toisen kokeneen merimiehen Wetherellin tilalle, ja vapautuspapereiden pitäisi olla amiraliteetin puolelta kunnossa. Uutisen saadessaan Wetherell kertoi olevansa onnellinen, sillä pian hän olisi jälleen vapaa mies. Wetherell unelmoi myös kodista ja suunnittelemastaan matkasta Jamaikalle.⁷⁶ Wetherellin ilo oli kuitenkin ennenaikainen, sillä laivan kapteeni sai tiedon hänen aikeistaan ja kieltäytyi päästämästä tätä vapauteen. Kapteeni syytti Wetherelliä siitä, että tämä oli käyttänyt henkilökohtaisia kontaktejaan saadakseen vapautuksen laivastosta. Kapteeni totesi, että Wetherellin vapautusmääräys säilytetään, mutta hän pääsee vapaaksi vasta sitten, kun Englanti ei enää tarvitse hänen palveluksiaan:

He then said he had learnt that I had been taking private means to gain my discharge in producing a substitute [- -] In spite of you and all the interest of your damned tribe of grass-combing relations I will let you know you shall remain on board [- -] Rest assured your discharge shall be kept safe for you until England no longer wants your service.⁷⁷

Wetherellin kapteenin toimia on mahdollista selittää sillä, että hänellä oli täysi valta päättää omasta laivastaan ja miehistöstään. Kapteenilla ei siis ollut mitään juridista velvollisuutta vapauttaa Wetherelliä, vaikka tällä olisi ollutkin oikeus vapauteen.⁷⁸ Kuninkaallinen laivasto eli tuolloin myös aikaa, jolloin ammattitaitoisen miehistön saanti oli yhtä aikaa sekä äärimmäisen tärkeää että vaikeaa. Epäämällä Wetherellin vapauden kapteeni saattoi ajatella laivaston saavan palvelukseensa kaksi taitavaa merimiestä yhden sijasta.

Sukulaisten järjestämät merimiesten vapautusyritykset eivät aina olleet niin rauhanomaisia kuin Wetherellin tapauksessa, sillä kaikilla pakkovärvättyjen merimiesten omaisilla ei ollut yksiselitteisesti mahdollisuutta palkata laivastoon korvaajaa perheenjäsenensä tilalle. Tällaisessa tilanteessa omaisten oli turvauduttava konkreettisempiin keinoihin. Wetherell kertoo, kuinka Horsley Bayn kaupungin asukkaat kerääntyivät huhtikuussa vuonna 1803 suurella joukolla vaatimaan

⁷⁵ ENNIS 2002, 17.

⁷⁶ Wetherell 2008, 22.

⁷⁷ Wetherell 2008, 23-24.

⁷⁸ RODGER 2006, 491-492.

pakkovärvättyjä aviomiehiään, isiään ja lapsiaan vapautettaviksi, kivittäen samalla taloa jossa, värväyspartio piti majaansa:

A crowd of women soon assembled round the prison and their business was quickly made known. Wives demanded their husbands, children their fathers, and aged parents their son perhaps their only support. [- -] The First salute was a shower of stones at the door and roof of Lieutenant Barker's castle.⁷⁹

Edellä siteeratut Wetherellin kertomukset osoittavat, että Kuninkaallisen laivaston piti varautua merimiesten vastustustaktiikoiden lisäksi myös näiden omaisten aiheuttamaan vastarintaan. Wetherellin ja Robinsonin omat toimet sekä kokemukset pakkovärväyksen vastustamisessa rajoittuivat kuitenkin vastarinnan rauhanomaisimpiin keinoihin. Äärimmäisissä tapauksissa pakkovärväyksen vastustajat turvautuivat fyysiseen väkivaltaan ja jopa värväysupseereiden surmaamiseen. Näin kovat otteet ovat osittain selitettävissä sillä, että värväyspartiot eivät aina noudattaneet niille asetettuja rajoituksia, jolloin niiden toiminta muistutti enemmänkin ihmisryöstöä kuin laivaston miehistövajeen täydentämistä sovituin värväystoimin.⁸⁰

Mahdollisten karkausyritysten epäonnistuessa tai siinä tapauksessa, että pakkovärvättyä merimiestä ei saatu muilla keinoin vapautettua laivastosta, oli hänellä käytössään vielä yksi oljenkorsi, jolla kohentaa omia olojaan laivaston sisällä ja näin vähentää pakkovärväyksestä aiheutunutta harmia. Värvätyillä merimiehillä oli nimittäin mahdollisuus liittyä jälkikäteen vapaaehtoisena Kuninkaallisen laivaston palvelukseen, jolloin heidän palkkansa, lomaoikeutensa ja muut etunsa paranivat. Koska kaikki muut vaihtoehdot oli tähän mennessä yleensä käytetty, monet pakkovärvätyistä merimiehistä tarttuivat helposti tämänkaltaisiin tarjouksiin. Wetherellille ja muille hänen kanssaan pakkovärvätyille merimiehille tarjottiin myös mahdollisuutta liittyä vapaaehtoisena laivan miehistöön, jolloin he saisivat nauttia samoista eduista ja vapauksista kuin muutkin miehistön jäsenet.⁸¹ FORESTERIN mukaan vapaaehtoisten ja pakkovärvättyjen merimiesten kohtelussa ei todellisuudessa ollut eroja ja molempia ryhmiä kohdeltiin

⁷⁹ Wetherell (n. 1830) 2008, 12.

⁸⁰ ADKINS 2008, 57–59; LAVERY 2010, 96. Ks. myös Wetherell (n. 1830) 2008, 11.

⁸¹ Wetherell (n. 1830) 2008, 24–25.

laivastossa yhtä mielivaltaisesti, eikä erityisvapauksia ollut kellään. Tämä asia valkeni merimiehille kuitenkin vasta myöhemmin.⁸²

Wetherell halveksi uutta kapteeniaan ja tämän brutaaleja toimintatapoja niin paljon, ettei hänellä ollut mitään aikomusta liittyä vapaaehtoisena tämän miehistöön. Jos Wetherellille olisi annettu mahdollisuus liittyä vapaaehtoisesti jollekin toiselle laivalle, hän olisi sen omien sanojensa mukaan tehnyt: "Our determinations were never to enter for him but any other H.M. ships we would enter on board with pleasure, as we were all anxious to defend our country's cause against all those who dare oppose our nation and its righteous laws."⁸³ Näistä Wetherellin sanoista selviää, että heidän kapteeninsa ei ollut vielä onnistunut voittamaan puolelleen pakkovärvättyjen merimiesten uskollisuutta, jolloin nämä ehkä olisivat liittyneet vapaaehtoisena laivastoon. Edellisestä sitaatista on luettavissa, että Wetherell tovereineen olivat kyllä valmiit puolustamaan maataan ja sen lakeja uhkaavaa vihollista vastaan, mutta halusivat tehdä sen omilla ehdoillaan, eivät pakon sanelemina. Vaikka Wetherellin edelliset sanat saattavat olla vain retorista kaunopuheisuutta, hänen sanansa tukevat kuitenkin ajatusta, että pakkovärväyksen vastustamisen syynä oli enemmänkin laivaston tapa puuttua merimiesten valinnanvapauteen kuin merimiesten halu jättäytyä sodan ulkopuolelle.⁸⁴

Merimiesten liittyminen vapaaehtoisena laivastoon pakkovärväyksen jälkeen on yksi syy siihen, miksi pakkovärvättyjen merimiesten lopullista tarkkaa määrää on vaikea jälkikäteen arvioida. BRUNSMANIN mukaan Englannin laivasto mobilisoi vuosina 1688–1815 Espanjan ja Ranskan vastaisissa sodissa noin puoli miljoonaa miestä vapaaehtoisina ja pakkovärvätyinä. Arviot värvättyjen määrästä suhteessa laivaston kokonaiseen miehistövahvuuteen vaihtelevat yhden ja kahden kolmasosan välillä. Lähes varmuudella voidaan siis arvioida, että noin puolet Kuninkaallisen laivaston aluksilla palvelleista merimiehistä oli pakkovärvätyjä. Tarkkaa määrää saadaan tuskin koskaan selville, sillä laivasto ei tehnyt omissa dokumenteissaan suurta eroa vapaaehtoisen ja pakkovärvättyjen miesten välillä sen jälkeen, kun nämä olivat laivastoon päätyneet.⁸⁵

⁸² FORESTER 1994, 12.

⁸³ Wetherell (n. 1830) 2008, 25.

⁸⁴ BRUNSMAN 2010, 43.

⁸⁵ BRUNSMAN 2013, 6.

2.2. Puhumisen ja kirjoittamisen kulttuurit Kuninkaallisessa laivastossa

Pian sotalaivastoon päätymisensä jälkeen John Wetherell sai huomata, että siellä vallitsivat huomattavasti tiukemmat käytössäännöt kuin kauppalaivastossa. Erityisesti Wetherell kiinnitti huomiota siihen, että Kuninkaallisen laivaston merimiehillä oli varsin rajalliset mahdollisuudet tuoda julki omia ajatuksiaan laivalla tapahtuneista asioista, olivatpa kyseessä sitten merimiesten epäoikeudenmukainen kohtelu tai laivan turvallisuuden vaarantaneet virhearviot. Dorothy ja James VOLON mukaan sotalaivoilla ei ollut tilaa sananvapaudelle. Merimiesten oli esitettävä mielipiteensä harkituin sanakääntein, olivat ne kuinka perusteltuja ja totuudenmukaisia tahansa, sillä laivaston sota-artiklat jättivät upseereille paljon tulkinnan varaa siihen, millainen käytös tai puhe voitiin luokitella kapinaksi.⁸⁶ Wetherellin mukaan oman kielensä kurissa pitäminen ja mielensä malttaminen olivatkin laivaston kultaisia ja kirjoittamattomia sääntöjä, joita noudattamalla merimies saattoi helpottaa elämäänsä laivalla:

Above all to curb your tongue and temper was what I soon found a golden rule. Another great comfort that attends a young man on board [- -] that is, not to have any learning whatsoever: and only little knowledge, if you have the luck be born dumb and have quick ears and eyes, you are the boy for those sort of destructive engines.⁸⁷

Edellisessä sitaatissa Wetherell huomauttaa, että vaikenemisen taidon rinnalla, toinen merkittävä asia, joka auttoi merimiestä pärjäämään sotalaivastossa, oli oppimattomuus ja vähäinen sivistys. Wetherellin mielestä Kuninkaallisen laivaston aluksille, joita hän kutsuu monimerkityksellisesti ”tuhoamiskoneiksi”, sopivat parhaiten syntyjään yksinkertaiset, mutta samalla tarkkakorvaiset ja -silmäiset nuoret miehet. Wetherell on arviossaan varmasti oikeassa, sillä sotalaivasto tarvitsi riveihinsä ensisijaisesti ammattitaitoisia sotilaita, ei kriittisiä ajattelijointa. Mitä vähemmän edellytyksiä merimiehellä oli hahmottaa ja ymmärtää ympärillään vallinneita epäkohtia, sen helpompi hänen oli alistua sotalaivaston kuriin ja välttää konflikteja upseeriston kanssa.

Myös William Robinson huomasi merimiesten puhumiselle asetetut rajoitukset heti laivastoon liittymisensä jälkeen. Muistelmissaan Robinson kertoo, kuinka nuorten merimiesten oli luovuttava oikeudestaan puhua ja toimia itsenäisesti astuessaan

⁸⁶ VOLO 2002, 131.

⁸⁷ Wetherell (n. 1830) 2008, 8.

laivaston palvelukseen. Tämän asian Robinson koki olevan voimakkaassa ristiriidassa englantilaisten vapausihanteiden kanssa, mutta kuten jo pakkovärväyksen kohdalla kävi ilmi, merimiesten vapauksien rajoittaminen oli yksi Kuninkaallisen laivaston tehokkaan toiminnan ehdoista ja Englannin vapauden takaajista. Robinsonin kertoman mukaan merimies sai kyllä edelleen ajatella, mutta kaikki ajatukset oli syytä pitää visusti omana tietonaan:

Whatever may be said about this boasted land of liberty, whenever youth resorts to receiving ship for shelter and hospitality, he, from that moment, must take leave of the liberty to speak, or to act; he may think, but he must confine his thoughts to the hold of his mind, and never suffer them to escape the hatchway of utterance.⁸⁸

Merimiesten ilmaisuvapaudelle asetettujen rajoitusten lisäksi, Robinsonin sitaatti sisältää viitteitä myös siitä, miten miehistönjäsenet vastasivat näihin puhumisen rajoituksiin mitä erilaisimpia kiertoilmaisuja käyttämällä. Robinson rinnastaa tekstissään kuvainnollisesti ihmismielen laivan lastiruumaan, josta ajatusten ei sopinut missään tilanteessa karata ilmaisun lastausluukun eli suun kautta muiden kuultavaksi. Oheinen Robinsonin lause kuvastaa, miten vahvasti merimiesten ammatti näkyi heidän päivittäisessä kielenkäytössään. Tämä samainen piirre on havaittavissa myös John Wetherellin muistelmien kielessä. Wetherell muun muassa vertaa merimiesten uupuneita kehoja pirstoutuneeseen laivanhylkyyn sekä henkilökohtaisten tavaroiden pakkaamista matkaa varten laivan lastaamiseen.⁸⁹

Ylläpitääkseen sopiviksi katsomiaan puhumisen tapoja, Kuninkaallinen laivasto rankaisi merimiehiä liian julkeasta tai muulla tavalla vääränlaiseksi tulkittavasta puheesta, kuten kiroilusta. Vääränlaisesta puheesta määrätyt rangaistukset vaihtelivat kovuudeltaan alkoholiannosten pienentämisestä tai ruoskinnasta aina kuolemantuomioon asti, rikkeen vakavuudesta riippuen.⁹⁰ Yksi yleinen rangaistusmuoto laivastossa oli myös merimiehen suukapuloiminen, johon William Robinsonin mukaan turvauduttiin esimerkiksi silloin, kun merimies julkesi puhua ylempiä upseereitaan vastaan. Robinsonin kuvauksen mukaan kyseinen rangaistus pantiin täytäntöön välittömästi

⁸⁸ Robinson (1836) 2002, 25.

⁸⁹ Wetherell (n. 1830) 2008, 198.

⁹⁰ Adkins 2008, 213 – 214, 221.

rikkeen tapahduttua. Ensimmäiseksi rangaistavalle merimiehelle laitettiin jalka- ja käsiraudat ja hänet sidottiin paikoilleen istuma-asentoon. Seuraavaksi miehen suuhun pakotettiin poikittain rautainen pultti, joka vielä sidottiin kiinni hänen päänsä taakse. Tässä asennossa merimiestä pidettiin niin kauan kuin laivan kapteeni katsoi tarpeelliseksi.⁹¹

Vaikka John Wetherell tiedosti, millä tavalla Kuninkaallisessa laivastossa tuli puhua ja käyttäytyä, hänkin joutui kohtaamaan vääränlaisen puheen seuraukset. Wetherell kertoo muistelmissaan tapauksesta, jossa laivan kapteeni syytti häntä väärin perustein laivalla tapahtuneesta onnettomuudesta. Wetherell yritti puolustautua kapteenin perättömiltä syytöksiltä huomauttamalla, että onnettomuuden sattuessa hän oli ollut käsiraudoissa toisesta rikkomuksesta, eikä hänellä siten voinut olla mitään osuutta kyseiseen onnettomuuteen. Kapteeni tulkitsi Wetherellin puolustuspuheen niin julkeaksi ja itseään loukkaavaksi, että määräsi tämän välittömästi suukapuloitavaksi. Lopuksi Wetherell joutui kärsimään vielä neljä tusinaa ruoskaniskua rikkeestä, johon hän ei mitenkään voinut olla syyllinen.

I began to inform him that I had been [- -] in irons when the boom was lost. 'Gag the rascal I say, gag him with pump bolt and stop his damned lip.' Immediately a pump bolt was introduced to my jaws and tied back of my head. In this manner they gave me four dozen and punished me for a thing that was done three days after I was in irons for what they termed a crime [- -] nor I was allowed to speak one word in my own behalf.⁹²

Wetherellin saama rangaistus saattaa aluksi tuntua ylimitoitetulta, mutta tuon ajan mittapuulla tarkasteltuna se ei ollut kovinkaan poikkeava, sillä ruoskinta oli Kuninkaallisessa laivastossa toimivin ja yleisin käytetty rangaistusmuoto. Jos yksittäisen merimiehen uhmakkaan puheen katsottiin täyttävän kapinan tunnusmerkit, hänet saatettiin pahimmassa tapauksessa jopa hirttää.⁹³ Kuninkaallisessa laivastossa langetettujen rangaistusten tärkeimpänä ohjenuorana toimivat laivaston sota-artiklat⁹⁴,

⁹¹ Robinson (1836) 2002, 148–149.

⁹² Wetherell (n. 1830) 2008, 39.

⁹³ FORESTER 1994, 14.

⁹⁴ Kuninkaallisen laivaston sota-artiklat olivat alun perin vuonna 1749 koottu epämääräinen säädöskokoelma ja sotalaivaston ainoa virallinen kirjoitettu laki. Sota-artiklojen ongelmana oli se, että ne koskivat enemmän upseeriston tekemiä rikkomuksia ja laiminlyöntejä, kuin laivan päivittäistä kurinpitoa. Sota-artikloissa sekä rikokset että rangaistukset oli määritelty myös hyvin epätarkasti, eikä

jotka usein jättivät viimeisen sanan laivan kapteenille siinä, miten rangaista niskuroivia ja rikkeisiin syyllistyneitä alaisiaan. Annetut rangaistukset eivät kuitenkaan saaneet olla räikeässä epäsuhdassa merimiehen rikkomukseen nähden. Lisäksi rangaistuksessa tuli ottaa huomioon, että yksittäinenkin merimies oli laivan toiminnan kannalta arvokas ja joskus jopa korvaamaton, joten heitä ei ollut syytä vahingoittaa ilman todellista syytä. Näistä rajoitteista huolimatta monet laivaston kapteeneista ja upseereista olivat tunnettuja julmuudestaan.⁹⁵ Wetherell piirtää muistelmiensa sivuilla omasta kapteenistaan varsin julman ja armottoman kuvan. Wetherell muun muassa kutsuu kapteeninsa hyttiä *saastuneisuuden alttariksi (altar of pollution)* ja kertoo tämän noudattavan sota-artiklojen sijaan *julmuuden artikloja (articles of cruelty)*, virallisten kurinpito-ohjeiden ollessa unohdettuina sivussa.⁹⁶ Wetherellin sanojen perusteella voi helposti päätellä, että hänen kapteeninsa ei ollut suuressa suosiossa miehistön keskuudessa. C.S. FORESTERIN mukaan laivan kapteeni ei todellisuudessa ollut aivan niin julma kuin Wetherell antaa ymmärtää. FORESTERIN mukaan eräs motiivi Wetherellin jyrkkään mielipiteeseen omasta kapteenistaan voi olla se, että tämä ei tullut yläluokkaisesta arvostetusta suvusta, vaan oli noussut kapteenin asemaan omilla ansioillaan.⁹⁷ Wetherellin kylmäkiskoisen asenteen taustalla voi siis vaikuttaa pettymys siitä, että kapteeni ei ymmärtänyt alaisiaan paremmin, vaikka oli aikoinaan ollut yksi heistä.

Kuninkaallisen laivaston rangaistuskäytäntöjä tarkasteltaessa on syytä muistaa, että laivasto oli ennen kaikkea sotilaallinen ja hierarkkinen instituutio, jonka tehtävänä oli suojella Englantia ja sen intressejä ympäri maailmaa. Martin ROBSONIN mukaan sotalaivaston tehokas toiminta perustui ennen kaikkea tiukkaan kuriin ja järjestykseen, joita ylläpidettiin muun muassa varsin kovaotteisin rangaistuksin. Ilman rangaistusten tuomaa pelotevaikutusta monet laivaston säännöistä olisivat menettäneet nopeasti merkityksensä, jolloin laivaston toiminta olisi vaarantunut.⁹⁸ Tästä syystä on selvää, että tavalliset merimiehet eivät voineet vapaasti puhutella ja neuvoa ylempiä upseereitaan, saati avoimesti haastaa tai kyseenalaistaa näiden tekemiä ratkaisuja. Puhumisen tapojen rajoittaminen ja vääränlaisesta puheesta rankaiseminen olivat siis osa laivan hierarkian

yleisimpiä laivalla sattuneita rikkeitä löytynyt niistä ollenkaan. Sota-artikloja täydentämään jokaisen kapteenin oli luotava laivalleen oma kurinpitoarsenaalinsa. RODGER 1988, 218–221; VOLO 2002, 131.

⁹⁵ ROBSON 2008, 70–71; VOLO 2002, 130–131; FORESTER 1994, 15.

⁹⁶ Wetherell (n. 1830) 2008, 17, 60.

⁹⁷ FORESTER 1994, 15.

⁹⁸ ROBSON 2008, 69.

ja komentoketjun ylläpitämistä, jotka lopulta palvelivat kaikkia laivalla olleita henkilöitä, myös tavallisia merimiehiä.

Merimiesten ilmaisuvapauden rajoittaminen koski ennen kaikkea laivan miehistön ja päällystön välisiä valtarakenteita. Laivastolla ei ollut suurta tarvetta puuttua miehistön keskinäiseen puheeseen, kunhan se ei lähestynyt kapinaa. Tämä jätti merimiehille tilaa luoda omia puhumisen kulttuureitaan, käskyistä ja komennoista koostuneen laivan virallisen puhekulttuurin rinnalle. Merimiesten ammatin erityispiirteet omine vaatimuksineen ja rajoituksineen johtivat siihen, että miehistön keskuuteen syntyi oma ammattikielensä, jossa oman nimityksensä saivat lähes kaikki laivastoelämän eri osa-alueet. Sekä Wetherellin että Robinsonin muistelmista on löydettävissä lukuisia esimerkkejä merimiesten käyttämästä slangisanoista, joiden kautta on mahdollista ymmärtää, millaisia merkityksiä merimiehet antoivat laivastosta löytyneille asioille, askareille, henkilöille ja ilmiöille.

Kuninkaallisessa laivastossa palvelleiden 1800-luvun alun merimiesten ammatti oli fyysisesti ja usein myös henkisesti todella raskasta, joten yksi toistuvista puheenaiheista merimiesten keskuudessa olivat ruoka ja alkoholi, jotka toivat toivottua helpotusta merimiesten arkeen. Laivalla tarjotut ateriat olivat tukevia ja lämpimiä, mikä auttoi miehistöä jaksamaan raskaassa työssä kostealla ja ajoittain kylmällä laivalla. Ateriat määrittivät myös laivan päivittäistä rytmiä ja loivat näin rutiinia merimiesten päivään. Tarjolla ollut ruoka oli usein kuivattua ja voimakkaasti suolattua, sillä muonavarat eivät säilyneet tuoreena merellä kovinkaan pitkään.⁹⁹ Tuore, monipuolinen ja ravinnerikas ruoka oli merimiehille harvinaista herkkua ja se näkyi myös merimiesten kielenkäytössä. William Robinsonin mukaan esimerkiksi Englannin rannikolla partiointia kutsuttiin merimiesten puheessa leikkisästi *tuoreen lihan asemapaikaksi* (*fresh beef station*), sillä tällöin miehistö pääsi nauttimaan paremmasta ruuasta kuin pitkillä valtameripurjehduksilla. Robinson kertoo, kuinka heille tarjottiin laivalla härän maksaa, joka muuttui merimiesten puheessa *Torbayn hanheksi* (*Torbay goose*), rannikolla sijaitsevan Torbayn alueen mukaan.¹⁰⁰

⁹⁹ ROBSON 2008, 85.

¹⁰⁰ Robinson (1836) 2002, 102, 132.

Ruuan lisäksi merimiesten etuuksiin kuului myös päivittäinen alkoholiannos.¹⁰¹ Alkoholia ei tarjottu merimiehille nautintoaineeksi, vaan sen tarjoamisen taustalla oli sama käytännön ajatus kuin kuivatussa ja suolatussa lihassa. Alkoholi säilyi laivalla paremmin kuin tuore juomavesi. Esimerkiksi makeavesi pilaantui laivalla jo muutamissa viikoissa juomakelvottomaksi.¹⁰² Jos alkoholin tarjoaminen oli laivastolle lähinnä käytännön asia, oli se merimiehille paljon enemmän. John Wetherellin muistelmista selviää, että alkoholia kutsuttiin merimiesten keskuudessa usein nimellä *suruntappaja (kill grief)*.¹⁰³ Tästä nimityksestä on mahdollista päätellä, että alkoholi auttoi merimiehiä kestämaan paremmin monia laivastoelämän haasteita ja vastoinkäymisiä. Roy ja Lesley ADKINSIN sekä Margarette LINCOLNIN mukaan merimiesten keskuudessa humalatilan saavuttamista pidettiin jopa eräänlaisena autuuden huipentumana ja oleellisena osana merimiehen elämää. Miehistölle päivittäin jaettu alkoholi aiheutti kuitenkin laivalla monia käytännön ongelmia ja vaaratilanteita. Näistä haitoista huolimatta alkoholin jakamista ei Kuninkaallisessa laivastossa lopetettu, sillä se olisi synnyttänyt vielä enemmän ongelmia ja lisännyt kapinoinnin riskiä. Alkoholi oli yksi merimiesten eduista, josta miehistö piti tiukasti kiinni. N.A.M. RODGERIN mukaan kiihkomielisimmät upseerit yrittivät kyllä rajoittaa miehistönsä alkoholinkäyttöä, mutta turhaan. On myös ironista, että samalla kun merimiesten juomista yritettiin sekä säännöstellä että rajoittaa, alkoholi oli yksi palkintakeino miehistön hyvästä suoriutumisesta ja kunnostautumisesta esimerkiksi taistelutilanteissa.¹⁰⁴

Siinä missä Kuninkaallinen laivasto tai yksittäisen laivan kapteeni yrittivät rajoittaa merimiesten päivittäistä alkoholinsaantia, oli miehistöllä vastaavasti käytössään useita erilaisia taktiikoita, joilla vastata laivaston asettamiin alkoholinkäytön rajoituksiin. Yksi merimiesten käyttämistä keinoista oli miehistölle jaettujen alkoholiannosten kerääminen ja säästäminen, jotta kerralla olisi mahdollista juoda tavallista enemmän. Kaikkia säästettyjä annoksia ei juotu itse, vaan niillä käytiin myös kauppaa laivatovereiden kanssa.¹⁰⁵ William Robinsonin muistelmista selviää, että rahan sijaan miehistö käytti

¹⁰¹ Merimiehen päivittäinen alkoholiannos oli joko yksi gallona (n. 4,5 l) mietoa olutta, yksi paintti (n. 6 dl) viiniä tai kaksi gilliä (n. 3 dl) grogia. Enimmäkseen merimiehet joivat laivalla olutta, ja viiniä tai grogia tarjottiin vasta oluen loppuessa kesken. Viini- ja grogiannokset laimennettiin aina vedellä. ADKINS 2008, 74, 98; RODGER 1988, 73.

¹⁰² ROBSON 2008, 102–103; VOLO 2002, 124.

¹⁰³ Wetherell (n. 1830) 2008, 19, 110.

¹⁰⁴ ADKINS 2008, 99; RODGER 1988, 73; LINCOLN 2002, 32, 174.

¹⁰⁵ ADKINS 2008, 100.

alkoholia keskinäisen kaupankäyntinsä välineenä. Alkoholilla voitiin muun muassa maksaa velkoja sekä korvata erilaisia palveluksia, esimerkiksi kirjeiden kirjoittamista luku- ja kirjoitustaidottomien laivatovereiden puolesta. Luonnollisesti alkoholiannokset toimivat myös merimiesten välisen vedonlyönnin panoksena.¹⁰⁶ Jotkut merimiehet saattoivat mennä jopa niinkin pitkälle alkoholinhimossaan, että vaihtoivat omia vaatteitaan alkoholiin.¹⁰⁷ Sitä, miksi juuri alkoholista muodostui merimiesten keskinäisen kaupankäynnin väline voi selittää usealla eri syyllä. Yksi syy oli se, että merimiehillä ei juuri ollut laivalla käytössään rahaa, sillä miehistön palkanmaksua usein viivytettiin laivastokarkuruuden torjumiseksi.¹⁰⁸ Alkoholista puolestaan oli laivalla helposti saatavilla ja siitä oli pitkällä purjehduksilla merimiehille huomattavasti enemmän iloa ja hyötyä kuin oikeasta rahasta.

Laivaston jakamien päivittäisten alkoholiannosten lisäksi merimiehet pyrkivät hankkimaan väkijuomia mahdollisuuksien mukaan myös muilla keinoilla. Yksi tällainen keino oli rantavapaan tai muun maihinpääsyn yhteydessä tapahtuva salakuljetus. Alkoholin salakuljettaminen laivalle oli tietysti kiellettyä, ja laivasto pyrki estämään sen mahdollisimman tehokkaasti, mutta merimiehet keksivät kyllä keinonsa.¹⁰⁹ John Wetherell kuvaa muistelmissaan, kuinka hän oli kerran merimiestovereidensa kanssa onnistunut salakuljettamaan brandya laivalle. Heidän laivansa oli tuolloin ollut saartotehtävissä Ranskan rannikolla, missä joukko merimiehiä oli lähetetty maihin keräämään karhunvatukoita. Maissa ollessaan merimiehet olivat saaneet jostain käsiinsä alkoholia, joka oli päätetty kätkeä ämpäreihin poimittujen marjojen sekaan. Tällä tavalla miehet saivat alkoholin salakuljetetuksi laivalle aivan upseeriston silmien alla. Wetherell ei kerro tarkemmin mistä merimiehet olivat alkoholin saaneet, mutta todennäköisesti sitä oli ostettu paikallisilta asukkailta. Wetherellin mukaan alkoholin lisäksi merimiesten laivalle salakuljettamiin artikkeleihin kuului usein myös tupakka.¹¹⁰ Nämä Wetherellin kuvaukset ovat oivia esimerkkejä siitä, miten merimiehillä oli mahdollisuus saada omaa liikkumatilaa ja vapauksia heille annettujen velvollisuuksien varjolla. Merimiesten harjoittama salakuljetus oli rangaistuksen uhalla kiellettyä, mutta sen kautta miehistön jäsenet onnistuivat hankkimaan itselleen ylimääräisiä hyödykkeitä ja samalla laajentamaan vallankäyttöään alueille missä sitä ei virallisesti pitänyt olla.

¹⁰⁶ Robinson (1836) 2002, 37.

¹⁰⁷ ADKINS 2008, 99, 122. Ks. myös Wetherell (n. 1830) 2008, 60.

¹⁰⁸ ADKINS 2008, 169.

¹⁰⁹ ADKINS 2008, 101–102.

¹¹⁰ Wetherell (n. 1830) 2008, 29. Ks. myös s. 59–60.

Jos merimiesten harjoittama salakuljetus ja alkoholiannosten säästäminen olivat vastauksia laivaston yrityksille rajoittaa miehistön alkoholinkäyttöä, oli Kuninkaallisella laivastolla puolestaan omat ratkaisunsa merimiesten liialle juomiselle, kun tilanne sitä vaati. N.A.M RODGER on huomauttanut, että pelkkä humaltuminen johti harvoin itse merimiehen rankaisemiseen, jos tämä käyttäytyi asiallisesti ja pystyi suoriutumaan omista velvollisuuksistaan. Alkoholi kuitenkin aiheutti usein monia muita rikkomuksia ja vaaratilanteita, joihin laivaston oli puututtava. Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan humaltunut merimies oli ennen kaikkea vaaraksi itselleen ja tovereilleen, sillä esimerkiksi humalassa laivan mastoissa toimiminen saattoi päättyä kohtalokkaaseen putoamiseen. Humaltunut merimies saattoi myös unohtaa oman paikkansa upseeriston edessä ja syyllistyä esimerkiksi niskurointiin tai kapinalliseen puheeseen, johon ei olisi selvin päin ryhtynyt. Tällaisessa tilanteessa käyttöön otettiin usein laivaston yleisrangaistus eli ruoskinta. Muita rangaistuksia olivat muun muassa merimiehen alkoholiannosten laimentaminen tai pidättäminen määrätyksi ajaksi.¹¹¹

Yksi erikoisimmista merimiesten päihtymykseen liittyneistä rangaistuskuvauksista löytyy John Wetherellin muistelmista. Wetherell kuvaa useaan otteeseen, kuinka hänen laivallaan oli tapana, että liiasta humaltumisesta syytetty merimies sidottiin aloilleen, jonka jälkeen tälle pakkojuotettiin merivettä suppilon avulla. Vettä juotettiin miehelle Wetherellin kertoman mukaan niin monta kertaa, että se tuli ulos yhtä kirkkaana kuin juotettaessa. Lopuksi merimies jätettiin kirjaimellisesti kuivumaan niille sijoilleen.¹¹² Tämän rangaistuksen tarkoitus oli mitä ilmeisimmin puhdistaa merimiehen elimistö kaikesta alkoholista. Käyttämästäni tutkimuskirjallisuudesta en ole löytynyt vahvistusta tälle Wetherellin kuvaamalle rangaistukselle, mutta tästä huolimatta se oli kuitenkin täysin mahdollinen. Kuvatessaan muistelmissaan sotalaivaston erilaisia rangaistuksia William Robinson toteaa, että kaikkien laivastossa käytössä olleiden rangaistusmenetelmien kuvaaminen on täysin mahdotonta, sillä jokaisella kapteenilla oli käytössään oma persoonallinen kurinpitoarsenaalinsa, josta saattoi löytyä hyvinkin omaperäisimpiä rangaistuksia: To go through all the different modes of punishment resorted to in the British Navy would be impossible, as almost every captain when appointed to a fresh ship, adopts new customs, with different ways to punish.¹¹³

¹¹¹ RODGER 1988, 74; ADKINS 2008, 100–104, 209–210.

¹¹² Wetherell (n. 1830) 2008, 14–15.

¹¹³ Robinson (1836) 2002, 149.

Päivittäisen ravinnon ja alkoholiannosten lisäksi oman sanansa merimiesten puheessa saivat luonnollisesti myös laivalla päivittäin toistuneet askareet. Koska läheskään kaikkia laivalla olleita merimiehiä ei aina tarvittu kerrallaan laivan käsittelyyn ja purjehtimiseen, laivan päällystön oli keksittävä joutilaille merimiehille muuta tekemistä.¹¹⁴ Yksi tällaisista tehtävistä oli laivan kannen kuuraaminen meriveden ja hiekan seoksella, josta merimiehet käyttivät vaikeasti suomennettavaa nimitystä *holystoneing*. Tämä nimitys tulee kannen pesemiseen käytetyistä hiekkakiven paloista, joita merimiehet kutsuivat *pyhiksi kiviksi* (*holy-stones*) tai *käsiraamatuiksi* (*hand-bibles*).¹¹⁵ Sotalaivaston merimiesten arkeen, joskaan ei jokapäiväiseen kuului myös vihollisen kohtaaminen, joka synnytti omia slangisanojaan. Esimerkiksi William Robinsonin *HMS Revenge* laivalla merimiehet kutsuivat meritaistelussa tuhoa kylväneitä ja korviahuumaavaa melua aiheuttaneita vihollisen tykinkuulia *lahtaajiksi* (*slaughtering ones*) ja *kuurouttajiksi* (*deafeners*).¹¹⁶ Nämä vihollisen ammuksille annetut kutsumanimet voi nähdä yhtenä merkinä siitä, että merimiehet pyrkivät käsittelemään ammattinsa vaaroja sekä kuoleman uhkaa usein omaperäisen huumorin keinoin.¹¹⁷

Sotalaivaston merimiehet antoivat myös toisilleen kutsumanimiä, joilla ilmaistiin sekä kunnioitusta että ivaa perustuen merimiehen asemapaikkaan tai meriitteihin. Esimerkiksi Englannin kanaalissa partioineiden alusten miehistöä kutsuttiin pilkallisesti *kanaalin kähmijöiksi* (*Channel gropers*). Trafalgarin meritaistelussa (1805) etulinjassa olleita laivoja kutsuttiin puolestaan *nyrkkileväksi tusinaksi* (*Boxing Twelves*), johon kuulumista pidettiin Kuninkaallisen laivaston merimiesten keskuudessa mitä suurimpana kunniana. Robinson kertoo myös muistelmissaan, kuinka Nelsonin laivastossa palvelleilla merimiehillä oli tapana kutsua itseään *Nelsonin tammenpelaajiksi* (*Nelson's chequer-players*). Tämä nimitys juontui siitä, että amiraali Nelsonin komennossa olevien laivojen kyljet oli maalattu ruudullisiksi, josta englantilaiset tunnistivat laivan omakseen jo kaukaa. Robinsonille ja hänen merimiestovereilleen oli suuri järkytys, kun Trafalgarin taistelun jälkeen heidän laivansa uusi kapteeni maalautti laivan kyljet ruudullisista takaisin raidallisiksi. Merimiehet kokivat, että uusi kapteeni oli tällä tavalla ryöstänyt osan heidän identiteetistään ja henkilökohtaisesta kunniantunnostaan.¹¹⁸

¹¹⁴ RODGER 1988, 116; LAVERY 2010, 275.

¹¹⁵ Robinson (1836) 2002, 32–33; Wetherell 2008, 25.

¹¹⁶ Robinson (1836) 2002, 52–53.

¹¹⁷ LINCOLN 2002, 32.

¹¹⁸ Robinson (1836) 2002, 64, 70–71, 102.

Merimiesten käyttämiä sanontoja ja puhumisen kulttuuria tutkinut Martin ROBSON on todennut, että merimiesten keskuudessa puhuttu kieli oli alati muuttuva ja kehittyvä orgaaninen kokonaisuus, jossa sanat saattoivat unohtua ja poistua käytöstä vain tullakseen myöhemmin uudelleen käyttöön täysin muuttuneessa merkityksessä. ROBSON nostaa tutkimuksessaan esille myös merimiesten kielen ylijärjestyksen, sillä sanoja lainattiin omaan puheeseen kaikista maailman kolkista.¹¹⁹ Merimiesten omaa kieltä ei siis tule nähdä täysin tietoisesti kehitettynä vastauksena miehistön puheelle asetetuille rajoituksille, vaan se syntyi ja kehittyi olosuhteiden sanelemana aikojen kuluessa.

Merimiesten ammattikielen syntymiseen vaikuttivat monet eri tekijät. Yksi tärkeimmistä asioista, joka ajoi merimiehiä kehittämään omia sanoja ja sanontoja oli laivan arjen sujuvoittaminen. Koska sotalaivalla annetut käskyt oli täytettävä mahdollisimman nopeasti ja tulkinnatta, merimiehillä ei aina ollut aikaa käyttää laivan eri osien pitkiä virallisia nimiä tai terminologiaa. Tällöin miehistö turvautui omiin lyhyempiin, mutta samalla informatiivisiin slangisanoihinsa.¹²⁰ Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan Kuninkaallisen laivaston aluksilla puhuttu kieli oli täysin erilaista kuin maissa, joka oli yksi suurimmista haasteista laivaston ulkopuolelta tulleille sekä aiempaa merikokemusta omaamattomille, pakkovärvätyille ja vapaaehtoisille miehille. Sen lisäksi, että uuden miehistönjäsenen oli opetettava laivan takilan ja purjeiden nimet sekä laivaston viralliset käskyt, hänen oli sisäistettävä myös merimiesten omat kummalliset ilmaisut, sanat ja sanonnat.¹²¹ Nuorella William Robinsonillakin oli aluksi vaikeuksia omaksua uuden ammattinsa kovuus, sillä toisin kuin Wetherell hän tuli sotalaivaston palvelukseen merimiesammattin ulkopuolelta. Kuninkaallisen laivaston säännöllisen palvelusrytmin kautta Robinson alkoi vähitellen tottua merimiehen raskaaseen elämään sekä oppia tärkeitä merimiestaitoja, joihin kuului myös uusien merimiestoverien aluksi omituiselta kuulostanut puheenparsi.¹²²

Laivastoelämän helpottumisen lisäksi oman ammattikielen omaksuminen oli tärkeä osa nuoren merimiehen ammatillista sosialisatioprosessia ja pääsyä miehistön täysvaltaiseksi jäseneksi. Margarette LINCOLNIN mukaan raskas merielämä siihen kuuluvine velvoitteineen ja rajoituksineen loivat merimiehistä oman, muista selkeästi erottuneen ammattiryhmänsä, jolla oli vahva ryhmäidentiteetti. LINCOLNIN mukaan

¹¹⁹ ROBSON 2008, 7.

¹²⁰ ROBSON 2008, 6–7. Lisätietoa 1800-luvun alun purjelaivan osista ks. ADKINS 2008, xiii–xv.

¹²¹ ADKINS 2008, 18.

¹²² Robinson (1836) 2002, 38.

tärkeä osa tätä identiteettiä olivat merimiesten oma kieli sekä vaatteet, joilla tehtiin samalla eroa muihin ryhmiin, kuten maakrapuihin eli sellaisiin ihmisiin, joilla ei ollut mitään kokemusta merenkulusta.¹²³ Oman ammattikielensä ja erikoissanastonsa kautta merimiehillä oli siis valtaa vaikuttaa siihen, kenellä oli oikeus kutsua itseään todelliseksi merimieheksi. Oma kieli saattoi syntyä laivastoelämän olosuhteiden pakosta, mutta samalla se mahdollisti ryhmän eksklusiivisuuden. LINCOLN kuitenkin huomauttaa, että vaikka merimiehet olivat ylpeitä omasta erikoisesta puhetavastaan, haluttiin sitä avata jossain määrin myös muille, jotta omista seikkailuista ja ammatin vaaroista olisi helpompi kertoa suurelle yleisölle. Tästä syystä moniin merimiesten kertomuksiin sisällytettiin erillisiä sanastoja, joiden avulla tarinat oli helpompi ymmärtää. Näiden merimiesten suullisten ja kirjallisten kertomusten kautta merimiesten keksimiä lauseita ja sanontoja juurtui ajan kuluessa pysyvästi myös satamakaupunkien ja muiden yhteisöjen kieleen, jonka vaikutukset ovat nähtävissä englannin arkikielessä vielä tänäkin päivänä.¹²⁴

Laivaston asettamien rajoitusten ja rangaistusten lisäksi yksi suurimpia haasteita merimiesten vapaalle keskustelulle oli se, että miehistöllä ei ollut ahtaalla laivalla juurikaan mahdollisuutta minkäänlaiseen yksityisyyteen, vaan tämä ylellisyys oli varattu lähinnä vain laivan kapteenille ja ylimmille upseereille.¹²⁵ Laivan upseeristolle ja miehistölle tarkoitetut tilat sijaitsivat eri kansilla sekä eri osissa laivaa, mikä antoi merimiehille jonkin verran omaa tilaa ja vastaavasti rajoitti upseeriston mahdollisuuksia tarkkailla miehistöään näiden vapaa-ajalla. Koska sotalaivan rajoitetussa tilassa palveli samanaikaisesti useita satoja henkilöitä, merimiehet eivät kuitenkaan voineet juuri koskaan olla varmoja siitä, oliko kuuloetäisyydellä laivan päällystöä, näiden urkkijoita tai muita sellaisia henkilöitä, joiden ei haluttu kuulevan tiettyjä keskusteluja. Yksi merimiesten ratkaisusta yksityisyyden puutteeseen oli Wetherellin mukaan kutsumanimien keksiminen laivan upseeristolle ja tarpeen vaatiessa muillekin henkilöille. Näiden ennalta sovittujen merkkien turvin merimiehet pystyivät puhumaan vapaammin kielletyistä aiheista ilman pelkoa rangaistuksista. Lisäksi he saattoivat tarvittaessa vaihtaa puheenaihetta nopeasti, mikäli upseeriston informantiksi epäillyn henkilön huomattiin lähestyvän. Wetherell kertoo muistelmissaan, kuinka yksi laivan kadeteista toimi kapteenin silminä ja korvina miehistön keskuudessa, raportoiden

¹²³ LINCOLN 2002, 9.

¹²⁴ LINCOLN 2002, 16; ADKINS 2008, 18. Tarkemmin laivastosta peräisin olevien sanojen käytöstä englannin kielessä nykypäivänä ks. ROBSON: *Not Enough to swing a cat* (2008).

¹²⁵ VOLO 2002, 119–121.

kaiken kuulemansa kapteenille. Keskuudessaan merimiehet antoivat tälle vakoojalle kutsumanimen *kaappari*, jonka kuullessaan miehet tiesivät, että keskustelun puheenaihetta olisi syytä vaihtaa, mikäli sen ei haluttu päätyvän kapteenin tietoon:

We had a midshipman on board named Matthias, a Jew, Wilkinson's tale bearer. He lived in the cabin with him etc. every word that was spoke worthy of notice this young imp was encouraged to carry, and as sure as any person made any remark or let slip an unguarded word it was no sooner uttered than it was in the cabin. Men used to observe on seeing him stealing round 'a privateer in sight'. This was their watch word to look out for him.¹²⁶

Aina salanimien käytön kohteena eivät kuitenkaan olleet vain laivan päällystöön kuuluneet henkilöt, vaan toisinaan merimiesten oli voitava puhua myös muista miehistön jäsenistä näiden selän takana. Wetherell tovereineen joutui kerran tämänkaltaisen tilanteen eteen, kun eräs miehistön jäsen paljasti heidän pakosuunnitelmansa, mikä johti paon epäonnistumiseen ja siinä mukana olleiden merimiesten rankaisemiseen. Tilannetta pahensi vielä se, että kyseinen merimies toimi laivan yläpurjeista vastanneiden merimiesten ryhmänjohtajana, jonka alaisuuteen Wetherellkin kuului. Edellä mainitusta syystä Wetherell tovereineen ei voinut mitenkään välttyä kohtaamasta kyseistä luopiota, vaan joutui toimimaan tämän valvovien silmien ja korvien alla päivittäin. Koska merimiesten oli jatkuvasti varottava ja punnittava sanomisiaan, he päättivät alkaa kutsua keskusteluissaan tätä petturia *Juudas Iskariotiksi*.

We were left to the mercy of this Judas Iscariot as we used to term him in our discourse, he being captain of the top and we all stationed in the tops left us under his eyes or ears continually, caused us to be constantly on our guard, and, as the old word goes, we had to take our words and look at them before we spoke.¹²⁷

Merimiesten keskinäisessä puheessa tärkeässä roolissa olivat myös laivalla kerrotut moninaiset tarinat ja juorut. Merimatkoilla koetuista ja nähdyistä asioista kertovat

¹²⁶ Wetherell (n. 1830) 2008, 50. Ks. myös s. 51 ja 66.

¹²⁷ Wetherell (n. 1830) 2008, 22.

tarinat olivat suosittu vapaa-ajanviete, jotka antoivat sisältöä ja vaihtelua muun muassa yhteisiin ruokailuhetkiin. Tarinoilla omalla laivalla suoritetuista urotöistä voitiin vahvistaa myös omaa identiteettiä sekä kerskailla nuoremmille ja vähemmän kokeneille miehistön jäsenille.¹²⁸ Tarinoiden kertominen ei rajoittunut ainoastaan merimiesten vapaa-aikaan tai ruokailuhetkiin, vaan niillä voitiin keventää tunnelmaa ja kuluttaa aikaa myös hiljaisen vahtivuoron aikana. Wetherell kertoo muistelmissaan elävästi nuoresta Barney Appleby -nimisestä merimiehestä, joka usein viihdytti tovereitaan kertomailla heille muun muassa tuhannen ja yhden yön tarinoita. Wetherellin mukaan öiset vahtivuorot muuttuivat huviksi Applebyn kertomien tarinoiden myötä:

Barney Appleby, a young man entirely void of learning, could not read his own name – in fact he knew not his alphabet. This man being a very ready witted fellow as we usually say made all the watch on deck amusement through the night with his curious stories; he would take a book of any kind and open it, sometimes upside down, and repeat one of the stories of the Arabian Nights, as correct as if he had been reading it out of the book.¹²⁹

Merkillepantavaa edellisessä kuvauksessa on, että Wetherell mainitsee Applebyn olleen täysin kouluja käymätön merimies, joka ei osannut lukea edes omaa nimeään, saati sitten tuntenut aakkosia. Lukutaidottomuudesta huolimatta Wetherell kuitenkin mainitsee Applebyn pitäneen käsissään kirjaa ja kertoneen tarinaansa aivan kuin olisi lukenut sitä suoraan kirjasta. Toisinaan kirja saattoi olla jopa ylösalaisin. Tästä voidaan päätellä, että Appleby yksinkertaisesti toisti parhaan muistinsa mukaan aiemmin laivastossa kuulemiaan tarinoita ja jatkoi näin niiden kerrontaperinnettä.

Kaikki merimieskertomusten aines ei suinkaan ollut peräisin vanhoista tarinakokoelmista tai Raamatusta, sillä laivasto ja merielämä tarjosivat itsessään lähes ehtymättömästi materiaalia mitä mielikuvituksellisempien tarinoiden syntymiseen ja kertomiseen. Tarinoita syntyi niin voitokkaista meritaisteluista, hyvistä ja huonoista upseereista, kuin laivalla tapahtuneista arkisista sattumuksista. Lähes mikä tahansa tapahtuma kelpasi tarinan juureksi, ja jokaisella merimiehellä oli tarinasta luonnollisesti oma versionsa.¹³⁰ Wetherellin muistelmista on tulkittavissa, että nämä todellisiin

¹²⁸ ADKINS, 2008, 343–344.

¹²⁹ Wetherell (n. 1830) 2008, 38.

¹³⁰ ADKINS, 2008, 343–344.

tapahtumiin pohjautuvat tarinat sekä merimiesten keskuudessa liikkuneet juorut sekä sisäpiiritieto antoivat miehistön käsiin myös jonkin verran todellista valtaa, jolla vaikuttaa upseereidensa maineeseen sekä omaan kohteluunsa. Wetherell esimerkiksi kertoo, kuinka *HMS Hussarin* miehistöllä oli tapana toistaa tarinaa siitä, kuinka heidän kapteeninsa oli päästänyt hollantilaisen sotalaivan karkuun. Vihollislaiva oli ollut huomattavasti heikommin aseistettu ja miehitetty kuin englantilaisten alus, mutta tästä huolimatta heidän oman laivansa kapteeni oli käskennyt upseereitaan välttämään yhteenottoa vihollisen kanssa. Koska merimiehillä oli mahdollisuuden tullen tapana vaihtaa tarinoita siitä, mitä milläkin laivalla tapahtui myös toisten alusten miehistöjen kanssa, tarina ”hampaitaan vilauttaneesta hollantilaisesta” ja Wetherellin kapteenin pelkuruudesta lähti kiertämään laivastossa, jossa se herätti suurta hilpeyttä sekä upseereiden että merimiesten keskuudessa.¹³¹ Tämän merimiesten tarinankerrontakulttuurin seurauksena on todennäköistä, että sekä Wetherellin että Robinsonin muistelmien sivuille on päätynyt paljon kertomuksia ja tapahtumia, joita he eivät välttämättä olleet itse todistamassa. Nämä tarinat ovat kuitenkin todisteita merimiesten keskinäisestä puhekulttuurista, yksittäisten laivojen väliset rajat ylittävästä yhteenkuuluvuudesta sekä oman tilan löytämisestä.

Edellä mainittujen erilaisten puhumisen kulttuureiden lisäksi merimiehillä oli mahdollisuus purkaa omia ajatuksiaan ja mietteitään myös kirjoittamalla. Erityisesti laivalla kirjoitettiin kirjeitä kotiin, mutta tekstejä voitiin kirjoittaa myös omaksi tai merimiestovereiden iloksi. Muistelmissaan Wetherell esimerkiksi kertoo kirjoittaneensa laivalla aikansa kuluksi merimieselämästä innoituksensa saaneita runoja ja värssyjä. Paras todiste Wetherellin laivalla kirjoittamista ajatuksista on kuitenkin hänen muistelmateoksensa kokonaisuudessaan, joka FORESTERIN mukaan pohjautuu Wetherellin merimiesvuosiensa aikana pitämiin päiväkirjoihin.¹³² Muistelmien sivuille päätyneiden kuvausten perusteella on mahdollista nähdä, mihin asioihin Wetherell kiinnitti huomiota laivan arjessa ja minkä hän koki ylöskirjaamisen arvoiseksi. Hän kertoo tarkasti laivan purjehdusreiteistä, sääolosuhteista ja jokapäiväisistä rutiineista, kuin myös poikkeuksellisista tapahtumista. Oman tilansa saavat myös miehistön toiminta, vapaa-ajanvietteet ja kokemukset upseereista. Päiväkirjan pitäminen kertoo, että kirjoittaminen oli Wetherellille yksi keino käsitellä laivastoelämän iloja ja suruja.

¹³¹ Wetherell (n. 1830) 2008, 49, 52.

¹³² Wetherell (n. 1830) 2008, 60. Ks. myös FORESTER 1994, 7–8.

Kuninkaalliselle laivastolle ei riittänyt, että käskyt ja komennot kulkivat tehokkaasti ja selkeästi yksittäisen laivan sisällä, vaan sen oli varmistettava luotettava tiedonkulku myös emämaan ja merellä seilaavien laivojen välillä. Tämä taattiin merten yli ulottuvalla postijärjestelmällä¹³³, joka palveli myös tavallisia merimiehiä mahdollistaen miehistön ja heidän omaistensa välisen kirjeenvaihdon. Kirjeiden avulla merimiehet pystyivät ylläpitämään kontakteja perheenjäseniinsä ja näin lieventämään koti-ikävää pitkillä merimatkoilla. Kirjeet olivatkin tärkein ja usein myös ainoa tapa pitää yhteyttä läheisiin ja rakkaimpiin, sillä sotalaivaston merimiehiä harvoin päästettiin maihin laivan vieraillessa kotisatamassa. Tästä syystä kotiin lähetetyt kirjeet muodostivat suurimman osan merimiesten laivalla kirjoittamista teksteistä.¹³⁴ Wetherellkin kertoo kirjoittaneensa äidilleen sekä rakastetulleen kirjeitä, joissa hän puhui enemmän sydämen asioista kuin laivan arjesta sekä lupasi palata mahdollisimman pian rakkaidensa luokse.¹³⁵ Merimiehet eivät kirjoittaneet kirjeitä ainoastaan läheisilleen, vaan niitä osoitettiin myös monille virallisille tahoille, kuten amiraliteetille. Näillä kirjeillä merimiehillä oli mahdollisuus saada oma äänensä kuuluviin yrittäessään parantaa omia olojaan laivalla. Sen lisäksi, että kirjeitä lähetettiin, niitä myös vastaanotettiin, ja tuoreen postin saapuminen laivalle olikin mitä suurimpia riemun tai pettymyksen aiheita, riippuen siitä saiko merimies omaisiltaan postia vai ei sekä siitä, minkälaisen viestin kotoa mahdollisesti saatu kirje sisälsi.¹³⁶

Merimiehille tärkeiden kirjeiden ja muiden tekstien kirjoittaminen edellytti tietysti sitä, että merimies oli edes joissain määrin luku- ja kirjoitustaitoinen. Kaikkien ei kuitenkaan tarvinnut olla lukutaitoisia, sillä oppineemmat merimiehet usein lukivat ja kirjoittivat myös vähemmän oppineiden tovereidensa puolesta. Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan lukutaitoisten merimiesten määrä vaihteli huomattavasti laivasta toiseen, mutta parhaimmassakin tapauksessa suurin osa laivan miehistöstä upseereita lukuun ottamatta oli lukutaidotonta. Osa lukutaitoisista merimiehistä saattoi myös unohtaa oman osaamisensa vähäisen käytön vuoksi palveluksensa aikana. ADKINSIT esittävät

¹³³ Englannista matkaan lähteneet alukset toimittivat postia vierassatamiin, lähetystöihin ja lukuisille saarille pystytettyihin erityisiin postilaatikoihin. Näistä laivaliikenteen solmukohdista kohti Englantia matkanneet alukset puolestaan noutivat postia kotimaahan toimitettavaksi. Laivat saattoivat vaihtaa postilähetystyksiä myös merellä kohdatessaan. Tästä laajasta postijärjestelmästä huolimatta, kirjeen lähettäjällä ei ollut täysiä takeita siitä, että kirje päätyisi oikealle vastaanottajalle, sillä posti oli sitä kuljettavien laivojen tavoin täysin meren armoilla. ADKINS 2008, 346; VOLO 2002, 150.

¹³⁴ VOLO 2002, 150.

¹³⁵ Wetherell (n. 1830) 2008, 23.

¹³⁶ ADKINS 2008, 345–348.

tutkimuksessaan myös mielenkiintoisen näkemyksen, että osa lukutaitoisista merimiehistä salasi oman osaamisensa.¹³⁷ Tämä näkemys sopii yhteen Wetherellin esittämän ajatuksen kanssa, että Kuninkaallisen laivaston aluksille sopivat parhaiten oppimattomat merimiehet. Luku- ja kirjoitustaito todennäköisesti nostivat merimiehen asemaa tovereidensa keskuudessa, mutta samalla ne toivat mukanaan lisää työtä, sillä luku- ja kirjoitustaitoisille henkilöille oli laivalla aina kysyntää lukemaan ja kirjoittamaan toisten merimiesten kirjeitä.¹³⁸ Wetherellin muistelmista selviää, että muiden tiedossa olevasta luku- ja kirjoitustaidosta saattoi olla merimiehelle myös haittaa. Jos laivalla esimerkiksi liikkui upseeriston mielestä epäilyttäviä tekstejä, kirjoitustaitoisiksi tiedetyt miehistön jäsenet olivat ensimmäisenä epäiltyjen joukossa.¹³⁹

Merimiesten kirjoittamia kirjeitä, runoja ja päiväkirjoja puhumisen kulttuureiden jatkeena on mahdollista selittää myös Jaana TORNINOJA-LATOLAN tutkimuksen avulla. Hänen mukaansa kirjoittamalla yksilöllä on mahdollisuus purkaa ja käsitellä omia henkilökohtaisia kokemuksiaan ja tuntemuksiaan salassa muiden katseilta. Näin kirjoittaminen voi toimia eräänlaisena yksilön omana henkisenä tilana ja pakopaikkana tilanteessa, jossa hänen ilmaisuvapautensa muuten olisi rajoitettua.¹⁴⁰ TORNINOJA-LATOLA on tutkinut tätä kirjoittamisen merkitystä osana henkilön omapäisyyttä lähinnä 1900-luvun poliittisten vankien kontekstissa, mutta koen, että hänen havaintonsa on mahdollista laajentaa koskemaan myös 1800-luvun alun sotalaivaston kirjoitustaitoisia merimiehiä. Vankien tavoin merimiehet joutuivat olemaan pitkiä aikoja erossa ja eristyksissä läheisistään satojen ja tuhansien meripeninkulmien päässä. Lisäksi merimiehillä oli varsin rajatut mahdollisuudet ilmaista omia mielipiteitään julkisesti. Myös Dorothy ja James VOLO ovat omassa tutkimuksessaan todenneet, että kirjoittaminen oli merimiehille tärkeä keino purkaa syvimpiä tuntemuksiaan ja henkilökohtaisia mielteitään.¹⁴¹

TORNINOJA-LATOLAN mukaan lukemisella on kirjoittamisen ohella usein tärkeä merkitys henkilön omapäisyydessä ja oman tilan etsimisessä, toisen ruokkiessa toista.¹⁴² Näin oli myös 1800-luvun alun Kuninkaallisen laivaston merimiehillä, sillä laivalla ei ainoastaan kirjoitettu, vaan mahdollisuuksien mukaan myös luettiin erilaisia tekstejä.

¹³⁷ ADKINS 2008, 345.

¹³⁸ ADKINS 2008, 345.

¹³⁹ Wetherell (n. 1830) 2008, 29–32.

¹⁴⁰ TORNINOJA-LATOLA 2001, 67–68.

¹⁴¹ VOLO 2002, 150.

¹⁴² TORNINOJA-LATOLA 2001, 67.

Erityisesti miehistön keskuudessa luettiin kotoa saatuja kirjeitä, joita vaalittiin mitä tärkeimpinä aarteina. Koska postin kulkeminen merellä laivojen mukana oli hidasta ja epävarmaa, samoja kirjeitä luettiin yhä uudelleen ja uudelleen. Kirjeiden lisäksi laivalla luettiin mahdollisuuksien mukaan myös erilaisia merenkulusta kertovia oppikirjoja, sanomalehtisiä, seikkailukirjoja sekä tietysti Raamattua. Yleensä sotalaivoilla kirjallisuutta oli kuitenkin tarjolla varsin vähän, eivätkä vähäisetkään painotuotteet kestäneet kovinkaan pitkään laivan kosteissa oloissa.¹⁴³

2.3. Sotalaivaston monet hierarkiat ja merimiesten yhdenvertaisuus

Napoleonin sotien aikainen, Kuninkaallisen laivaston sota-alus oli hierarkkinen kokonaisuus, jossa jokainen upseeriston ja miehistön jäsen tiesi tarkoin oman paikkansa. Sekä Wetherellin että Robinsonin muistelmista on kuitenkin löydettävissä useita esimerkkejä siitä, että merimiehet pyrkivät omalla toiminnallaan luomaan keskuuteensa yhdenvertaisuutta ja solidaarisuutta laivaston hierarkian vastapainoksi. Merimiesten pyrkimyksenä ei ollut haastaa tai kyseenalaistaa laivan virallisia valtarakenteita, sillä niiden tiedettiin palvelevan kaikkia laivalla työskenteleviä henkilöitä. Kysymys oli enemmänkin miehistön epävirallisesta vallankäytöstä oman yhteisönsä sisällä, erillään laivan virallisesta hierarkiasta. Miehistön keskinäinen yhdenvertaisuus ja solidaarisuus ilmenivät muun muassa merimiesten vapaa-ajanviettotavoissa, amiraliteetille osoitetuissa kirjeissä sekä yhteisissä käytössäännöissä ja niitä ylläpitäneissä kurinpitotoimissa. Tämä merimiesten välinen yhdenvertaisuus ei kuitenkaan ollut täysin absoluuttista, saati automaattista, sillä myös miehistön keskuudessa vallitsi oma virallinen sekä epävirallinen hierarkiansa, jossa omat kannukset oli ensin ansaittava kokemuksen ja ammattitaidon tai omien erityistaitojen ja -osaamisen kautta.

Ylintä valtaa Kuninkaallisen laivaston sota-aluksella käytti luonnollisesti laivan kapteeni, ja päivittäinen elämä laivalla riippui pitkälti hänen luonteestaan, ammattitaidostaan ja kyvystä johtaa miehistöään. Kuninkaallisen laivaston hallintarakennetta tutkineiden Douglas ALLENIN ja Michael PALMERIN mukaan kapteenin valtaa omalla laivallaan vahvistivat laivaston sisäisen valvonnan ja tiedonkulun hitaus. Koska amiraliteetilla¹⁴⁴ ei ollut mahdollisuuksia jatkuvasti valvoa kaukana merellä purjehtivia aluksiaan, niiden hallinta oli jätettävä yksittäisten

¹⁴³ ADKINS 2008, 347–349; VOLO 2002, 148.

¹⁴⁴ Amiraliteetti oli Kuninkaallisen laivaston korkein hallintoelin.

kapteenien vastuulle luottaen siihen, että nämä täyttäsivät heille asetetut velvollisuudet. Koska tiedonkulku oli merellä erittäin hidasta ja usein myös epävarmaa, laivan kapteenilla oli käytössään usein vain yleiset ja suuntaa-antavat ohjeet siitä, miten merellä tuli kulloinkin toimia. Kapteenin käskynä ja ohjeena saattoi olla esimerkiksi estää vihollislaivojen pääsy määrätyleiselle merialueelle. Se, miten nämä laivaston antamat määräykset pantaisiin parhaiten käytännössä toimeen, jäi laivan kapteenin arvioitavaksi ja päätettäväksi.¹⁴⁵ Amiraliteetista lähetettyjen komentokirjeiden tavoin myös tiedot laivojen ja kapteenien toiminnasta ja suoriutumiskyvystä kulkivat laivaston sisällä varsin hitaasti. Jos laivan kapteeni esimerkiksi laiminlöi velvollisuutensa tai kohteli miehistöään huonosti, saattoi kestää viikkoja tai jopa kuukausia ennen kuin tästä tiedettiin laivaston hallintoelimissä. ALLENIN mukaan amiraliteetilla oli kuitenkin käytössään lukuisia strategioita ja kannustimia, joilla varmistettiin, että kapteenit pyrkivät suorittamaan velvollisuutensa ja tehtävänsä tunnollisesti. Amiraliteetti esimerkiksi valvoi kapteenien toimintaa epäsuorasti laivaston muun upseeriston kautta. Edistääkseen omaa uraansa monet nuoret ja kunnianhimoiset upseerit raportoivat mielellään jälkeensä kapteeniensä virheistä tai pelkuruudesta amiraliteettiin. Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan myös tavallisilla merimiehillä oli epävirallinen mahdollisuus kannella kapteeninsa virheistä tai ylilyönneistä, mutta tässä oli aina omat riskinsä. Miehistön liian julkea toiminta omaa kapteeniaan vastaan voitiin helposti tulkita kapinaksi, josta seurasi ankara rangaistus. ALLENIN mukaan tämä kapteenia koskeva valvontajärjestelmä takasi sen, että laivasto toimi pääpiirteissään tehokkaasti, vaikka kapteenit toisinaan syyllistyivätkin valta-asemansa väärinkäyttöön sekä velvollisuuksiensa laiminlyömiseen.¹⁴⁶

Kapteenin jälkeen seuraavana sota-aluksen alenevassa hierarkiassa oli ensimmäinen luutnantti, jolle laivan komento siirtyi kapteenin ollessa syystä tai toisesta estynyt hoitamaan tehtäviään. Ensimmäisen luutnantin lisäksi laivalla palveli myös joukko muita luutnantteja, joiden määrä vaihteli laivan koon mukaan. Suurimmilla sotalaivoilla saattoi olla jopa kahdeksan luutnanttia.¹⁴⁷ Kapteenin ja luutnanttien lisäksi laivan päällystöön kuuluivat myös eri alojen erikoisupseerit, joita olivat navigointimestari, tykkimestari, kirurgi, timperi eli puuseppä, laivan purjeista ja takilasta vastannut puosu sekä laivan ruoka- ja tarvikevarastoista vastannut purseri. Brian LAVERYN mukaan

¹⁴⁵ ALLEN 2002, 205; PALMER 1997, 684, 686–687.

¹⁴⁶ ALLEN 2002, 223–224, 230; ADKINS 2008, 220. Ks. myös Wetherell (n. 1830) 2008, 49–52, 63–68.

¹⁴⁷ LAVERY 2010, 173–175.

erityisesti puosua, timperiä ja tykkimestaria pidettiin merimiesten keskuudessa suuressa arvossa, sillä nämä olivat usein nousseet hierarkkiseen asemaansa omilla ansioillaan ja kokemuksellaan tavallisen miehistön joukosta. Kyseiset upseerit nähtiin usein eräänlaisina roolimalleina ja esimerkkeinä, jotka osoittivat, että tavallisellakin merimiehellä oli mahdollisuus nousta varsin korkealle laivan virallisessa hierarkiassa. Kapteeni, luutnantit sekä erikoisupseerit muodostivat yhdessä laivan ylimmän upseeriston, jonka alapuolella olivat nuoret luutnanttikokelaat eli merikadetit sekä erikoisupseerien apulaiset. Lisäksi laivalla palveli myös koko joukko merijalkaväen sotilaita, joilla oli omat upseerinsa.¹⁴⁸

Laivan sisäisessä hierarkiassa alimman ja samalla lukumääräisesti suurimman luokan muodostivat tavalliset miehistön jäsenet. Laivan miehistö ei kuitenkaan ollut mikään homogeeninen ryhmä, vaan upseeriston tavoin myös merimiesten keskuudessa vallitsi virallinen, ryhmän sisäinen arvojärjestyksensä.¹⁴⁹ Brian LAVERYN mukaan miehistön hierarkia oli upseeristoon verrattuna kuitenkin luonnollisempaa ja joustavampaa, sillä arvoasteikossa eteneminen perustui ennen kaikkea yksilön henkilökohtaiseen kokemukseen ja osaamiseen, kun taas upseeriston urakehitys oli riippuvainen avoimista viroista ja palvelusvuosista. Ylimpänä miehistön virallisessa arvojärjestyksessä olivat kaikkein kokeneimmat ja ammattitaitoisimmat merimiehet ja alimpana vastaavasti henkilöt, joilla ei juuri merikokemusta ollut.¹⁵⁰ Ammattitaidon lisäksi se, oliko merimies liittynyt laivastoon vapaaehtoisena vai oliko hänet pakkovärvätty, saattoi myös vaikuttaa hänen paikkaansa laivan virallisessa hierarkiassa. Ajan kuluessa ja kokemuksen karttuessa kokemattomallakin merimiehellä oli kuitenkin hyvät mahdollisuudet nousta laivan hierarkiassa ylöspäin. Saavutetun aseman saattoi kuitenkin menettää esimerkiksi niskuroinnin seurauksena. Merimiehen väliaikainen alentaminen laivan arvoasteikossa olikin sotalaivastossa varsin yleinen rangaistus. Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan merimiehet pyrkivät laivaston muun henkilöstön tavoin pitämään tiukasti kiinni saavutetusta asemastaan laivan arvoasteikossa, sillä se määräsi

¹⁴⁸ LAVERY 2010, 176–177. Ks. myös BRUNSMAN 2010, 44. Ks. myös Robinson (1836) 2002, 55–57.

¹⁴⁹ 1800-luvun alun Kuninkaallisen laivaston kolmannen luokan linjalaivalla palveli 500–700 henkilöä, joista merimiehiä oli noin kolme neljäsosaa. Keskimäärin puolet merimiehistä olivat ammattimerimiehiä ja loput olivat lähteneet merille muista ammateista. Myös merimiesten kansallisuuksissa oli eroja. Englantilaisten merimiesten lisäksi Kuninkaallisen laivaston laivoilla palveli mm. irlantilaisia, skotlantilaisia, walesilaisia, amerikkalaisia, ranskalaisia sekä Englannin siirtomaista tulleita merimiehiä. LAVERY 2010, 257, 269; ADKINS 2009, xxxix.

¹⁵⁰ Tarkemmin Kuninkaallisen laivaston merimiesluokista ks. ADKINS 2008, 12.

heille maksettavan palkan suuruuden, mahdollisesta sotasaaliista saatavat palkkiorahat sekä muut etuoikeudet.¹⁵¹

Wetherellin ja Robinsonin muistelmista on tulkittavissa, että tämän laivaston virallisen hierarkian rinnalla merimiesten keskuudessa vallitsi myös oma epävirallinen hierarkiansa, jossa laivatovereiden arvostuksen saattoi saavuttaa tai menettää monella eri tavalla. Tässä miehistön keskinäisessä arvojärjestyksessä merimiehen ammattitaidolla oli edelleen oma roolinsa, mutta merkitystä oli myös henkilön erityistaidoilla, persoonallisuudella, sosiaalisella taustalla sekä luotettavuudella. Robinsonin mukaan merimiesten epävirallisessa hierarkiassa alinta kastia olivat niin kutsutut *pormestarin miehet* (*Lord Mayor's Men*) eli lainrikkoajat, jotka olivat puolipakolla liittyneet sotalaivaston palvelukseen välttyäkseen julkiselta häpeältä. Robinsonin kuvauksen mukaan vanhemmat ja kokeneemmat merimiehet kohtelivat näitä miehiä usein pilkallisesti ja alentavasti, esimerkiksi leikkaamalla näiden takeista liepeet pois merkiksi heidän alemmasta asemastaan.¹⁵² Liittyessään vapaaehtoisena sotalaivaston palvelukseen vuonna 1805 William Robinson sai myös omakohtaisesti kokea, miten henkilön paikka miehistön keskinäisessä hierarkiassa vaikutti hänen laivatovereiltaan saamaansa kohteluun. Kuvatessaan ensimmäisiä päiviään Kuninkaallisessa laivastossa Robinson kertoo, miten laivaston uusille tulokkaille tehtiin monenlaista kiusaa ja pilkkaa. Uusilta merimiehiltä esimerkiksi varastettiin kenkiä ja peittoja heidän nukkuessaan.¹⁵³

Nämä Robinsonin esimerkit kertovat mielestäni siitä, että sota-alukselle saapuneita uusia ja kokemattomia merimiehiä ei automaattisesti otettu miehistön täysivaltaisiksi jäseniksi. Ennen kuin merimies saavutti oman paikkansa miehistön keskuudessa, hänen oli ensin ansaittava laivatovereidensa arvostus sekä opittava laivan ja ammattinsa tavoille. Tämän sosialisatioprosessin nopeus riippui paljolti merimiehen taustasta ja mahdollisesta aiemmasta kokemuksesta. Joutuessaan pakkovärväyksen seurauksena Kuninkaalliseen laivastoon John Wetherell sai huomata, että elämä sotalaivastossa erosi huomattavasti elämästä kauppalaivastossa, mutta koska hän oli jo kokenut merenkävijä ja tunsikin ammattinsa vaatimukset, hänen oli huomattavasti helpompaa sopeutua uuteen

¹⁵¹ LAVERY 2010, 174, 266; ADKINS 2008, 12–13.

¹⁵² Robinson (1836) 2002, 26.

¹⁵³ Robinson (1836) 2002, 28–30.

tilanteeseen kuin esimerkiksi vapaaehtoisella Robinsonilla.¹⁵⁴ Laivaston ulkopuolelta tulleen kokemattomana henkilönä Robinsonilta kesti oma aikansa tottua merimiehen raskaaseen elämäntapaan, mutta vähitellen hänkin oppi uuden ammattinsa salat:

By this regular system of duty, I became inured to the roughness and hardships of a sailor's life. I had made up my mind to be obedient, however irksome to my feelings, and our ship being on the Channel station, I soon began to pick up a knowledge of seamanship.¹⁵⁵

Sekä John Wetherell että William Robinson ovat nostaneet muistelmiensa sivuille monia erityistaitoisia henkilöitä, mikä osoittaa, että ammattitaidon lisäksi merimiesten keskuudessa arvostettiin myös sellaisia taitoja, jotka toivat iloa koko yhteisölle pitkillä yksitoikkoisilla merimatkoilla. Tällaisten taitojen avulla kokemattomallakin merimiehellä oli mahdollisuus saavuttaa arvostusta laivatovereidensa parissa ja näin parantaa omaa asemaansa miehistön epävirallisessa hierarkiassa. Wetherellin palvelemalla *HMS Hussar* laivalla esimerkki tällaisesta henkilöstä oli jo puhumisen kulttuureiden yhteydessä mainitsemani Barney Appleby, joka tunnettiin tovereidensa keskuudessa loistavana tarinankertojana. Wetherellin kuvauksen mukaan Applebyn tarinat tekivät esimerkiksi öisistä vahtivuoroista suoranaista hupia.¹⁵⁶ William Robinson puolestaan kertoo muistelmissaan nuoresta suutarista¹⁵⁷, joka toi iloa koko laivalle ja sai raskaankin työn tuntumaan kevyemmältä silkalla olemuksellaan. Kyseinen suutari oli Robinsonin kuvauksen mukaan myös erinomainen tanssija, joka löysi aina oikeat ja säveleen sopivat askeleet, kun joku hänen messitovereistaan alkoi soittaa:

A very merry little fellow, who was the very life of the ship's company, for he was ever the mirth of his mess, and on whatever he might be ordered, his spirits made light the labour. He was the ship's cobbler, and withall a very

¹⁵⁴ Wetherell (n. 1830) 2008, 8.

¹⁵⁵ Robinson (1836) 2002, 38.

¹⁵⁶ Wetherell (n. 1830) 2008, 38.

¹⁵⁷ Monilla merimiehillä oli myös jokin käsityöläisammatti, josta oli merellä hyötyä. Käsityöläisammatin omaavat merimiehet valmistivat puhdetöinä muun muassa vaatteita, kenkiä, hattuja sekä erilaisia käyttöesineitä, joita myytiin ja vaihdettiin miehistön keskuudessa. Laivatovereiden rikkinäisiä vaatteita voitiin myös korjata maksua vastaan. Palkkiona palveluksistaan käsityöammatin osaavat merimiehet saivat arvostusta tovereidensa keskuudessa sekä esimerkiksi alkoholia, joka toimi merimiesten välisen kaupankäynnin välineenä. ADKINS 2008, 341.

good dancer; so that when any of his messmates would serve us out a tune, he was sure to trip it on light fantastic toe and find a step to it.¹⁵⁸

Robinsonin mainitsema tanssiminen ja soittaminen olivat merimiesten keskuudessa erittäin suosittuja yhteistoiminnallisia ajanvietteitä. Roy ja Lesley ADKINSIN sekä Martin ROBSONIN mukaan merimiehillä oli varsin omakeimainen tanssikulttuurinsa, joka muovautui merimiesten sosiaalisen taustan sekä laivalla käytössä olleen rajallisen tilan seurauksena. Esitystavaltaan merimiesten tanssit olivat yksinkertaisia ja nopeatempoisia maalaistansseja, joita tanssittiin usein yksin paikallaan hyppien laivatovereiden lyödessä käsillään vieressä tahtia. Tanssiminen ei kuitenkaan ollut pelkkä ajanviete, vaan sillä katsottiin olevan monia hyödyllisiä vaikutuksia muun muassa merimiesten hyvinvoinnille, moraalille ja yhteishengelle. Tanssiminen myös tarjosi reipasta kuntoilua niille merimiehille, jotka palvelivat laivalla vähemmän liikuntaa vaativissa tehtävissä. Kuten edellisestä Robinsonin kuvauksesta on nähtävissä, tanssimiseen yhdistyi hyvin usein myös soittaminen. Enimmäkseen merimiehet tanssivat viulun tai huilun säestämänä, sillä ne olivat miehistön keskuudessa yleisimpiä instrumentteja.¹⁵⁹ Wetherellin muistelmista selviää, että soittotaitoa pidettiin miehistön keskuudessa erittäin arvokkaana ja arvostettuna ominaisuutena, ja sen menettäminen esimerkiksi sotavamman seurauksena saattoi olla merimiehelle todella vakava asia. Wetherell kirjoittaakin erään haavoittuneen ystävänsä todenneen, että ei voi kuolla onnellisena ennen kuin on saanut kostaa ranskalaisille sen, että nämä riistivät hänen kykynsä soittaa viulua.¹⁶⁰ Robinson kuitenkin toteaa muistelmissaan, että hyvästä soittotaidosta saattoi olla merimiehelle myös haittaa, sillä hänet saatettiin pakkovärvätä sotalaivaston palvelukseen puhtaasti kapteenin musiikillisten mieltymysten takia.¹⁶¹

Edellä olevista alkuperäislähteiden esimerkeistä sekä myöhemmin saadusta tutkimustiedosta ilmenee, että Kuninkaallisen laivaston sota-aluksen sisäinen hierarkiajärjestelmä oli lopulta hyvin monimuotoinen kokonaisuus, jossa vallankäytön viralliset ja epäviralliset muodot limittyivät toisiinsa. N.A.M. RODGERIN mukaan Kuninkaallisen laivaston kurista ja hierarkiasta on esitetty monia erilaisia tulkintoja, jotka usein piirtävät kuvan jäykästä ja ankarasta organisaatiosta, jossa pienenikin poikkeavuuksiin ja rikkeisiin vastattiin kovalla voimalla. RODGER on kyseenalaistanut

¹⁵⁸ Robinson (1836) 2002, 54.

¹⁵⁹ ADKINS 2008, 335–336; ROBSON 2008, 166–167; VOLO 2002, 143.

¹⁶⁰ Wetherell (n. 1830) 2008, 59.

¹⁶¹ Robinson (1836) 2002, 153.

tämän näkemyksen toteamalla, että todellisuudessa laivaston kuri ja hierarkia jättivät varsin runsaasti tilaa merimiesten omalle toiminnalle. RODGERIN mukaan virallisten valtarakenteiden haastaminen oli laivalla jokapäiväistä elämää, mutta tätä ei pidetty kovinkaan suurena ongelmana, sillä tämä ei varsinaisesti uhannut Kuninkaallisen laivaston toimintaa. Tämä johtui siitä, että merimiehet tiesivät varsin hyvin missä kyseinen raja kulki ja ylittivät sen vain harvoin. RODGERIN mukaan merimiehet ymmärsivät oman henkensä riippuvan käskyjen ehdottomasta ja kurinalaisesta noudattamisesta sekä upseereidensa tottelemisesta. Laivaston valtarakenteet siis yllä pysyivät enemmänkin merielämän realiteettien ja merimiesten kollektiivisen ymmärryksen kuin upseeriston auktoriteetin ja ankarien rangaistusten perusteella.¹⁶²

Toinen merkittävä tekijä, joka auttoi ylläpitämään laivaston virallisia valtarakenteita, oli Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan se, että laivaston hierarkia heijasti laajasti ymmärrettynä Englannin yhteiskunta- ja arvojärjestystä, johon merimiehet olivat jo valmiiksi tottuneet. Samalla ADKINSIT kuitenkin painottavat, että laivasto oli hierarkkisuudessaan todellisuudessa huomattavasti muuta yhteiskuntaa joustavampi. Laivasto esimerkiksi tarjosi monille henkilöille mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun, johon heillä ei muuten olisi ollut juurikaan mahdollisuuksia. Tämä koski erityisesti keskiluokkaisia merikadetteja, mutta myös yhteiskunnan alimmista osista tulleilla merimiehillä oli omat mahdollisuutensa yletä laivaston hierarkiassa aina upseeristoon asti. Sota-aikana viholliselta saadusta sotasaaliista maksetut palkkiorahat puolestaan avasivat tavallisille miehistön jäsenille mahdollisuuden myös huomattavaan taloudelliseen nousuun.¹⁶³ Margarette LINCOLNIN mukaan monet näistä taloudellisen ja sosiaalisen nousun mahdollisuuksista muuttuivat Napoleonin sotien päättymisen myötä. Koska sotalaivasto tarvitsi rauhanaikana huomattavasti vähemmän upseereita, tavallisten merimiesten kokemukseen perustuneet ylenemismahdollisuudet heikentyivät samalla kun valmiiksi korkeammassa yhteiskunnallisessa asemassa olevien henkilöiden mahdollisuudet puolestaan paranivat. Laivaston kiihtyvä teknologinen kehitys puolestaan johti siihen, että laivoilla tarvittiin entistä vähemmän perinteisen kokemuksen kautta ammattitaitonsa hankkinutta miehistöä. Rauhanaikana merimiehillä ei myöskään ollut mahdollisuutta rikastua viholliselta saadulla sotasaalilla. Napoleonin

¹⁶² RODGER 1988, 205–210.

¹⁶³ ADKINS 2008, 31.

sotien päättymisen myötä Kuninkaallinen laivasto alkoi vähitellen siis muuttua entistä luokkasidonnaisemmaksi ja epädemokraattisemmaksi.¹⁶⁴

Seuraavat alkuperäislähteistä löytämäni esimerkit kuvastavat merimiesten keskinäistä yhdenvertaisuutta. Kuten edellä on käynyt ilmi, sotalaivan viralliset hierarkkiset valtarakenteet jättivät varsin hyvin tilaa miehistön epäviralliselle vallankäytölle, omapäisyydelle ja oman hierarkian luomiselle. Näiden virallisten ja epävirallisten hierarkiajärjestelmien keskellä merimiehet kuitenkin pyrkivät toimimaan monissa tilanteissa tasa-arvoisesti ja demokraattisesti keskenään.

Eräs merimiesten keskinäisen yhdenvertaisuuden ja epävirallisen vallankäytön ilmentymistä oli miehistön omat kurinpitotoimet. Sekä John Wetherellin että William Robinsonin muistelmista ilmenee, että tavallisen miehistön oikeustaju oli erilainen kuin laivan upseeristolla. Merimiehet esimerkiksi pitivät kapteenin ja muun upseeriston antamia rangaistuksia ajoittain liian ankarina tehtyihin rikkomuksiin nähden. He eivät myöskään aina hyväksyneet sitä, että rangaistuksista päättivät lähes poikkeuksetta heitä ylempiarvoiset henkilöt. Lisäksi merimiehet uskoivat, että laivaston rangaistukset olisivat olleet oikeudenmukaisempia ja kohtuullisempia, jos miehistöä olisi kuultu ennen tuomion antamista. Esimerkkinä eräästä tällaisesta tapauksesta Robinson kertoo muistelmissaan, kuinka yksinomaan pelkistä upseereista koostunut tuomioistuin oli todennut erään pakkovärvätyn merimiehen syylliseksi karkausyritykseen ja tuominnut tämän ruoskittavaksi. Rangaistuspäätöksen jälkeen tuomitun miehen toverit olivat ihmetelleet ja harmitelleet, miksi heidän ystäväänsä ei oltu vapautettu syytteistä. Tähän tuomittu merimies oli vastannut, että näin olisi varmasti käynytkin, mikäli hänet olisi tuomittu vertaistensa keskuudessa.

The court that awards this punishment is composed of naval captains or commanders, the judge is a naval officer, and the accuser is a naval officer. One of those men after the trial, when addressed by one of his messmates with "I was sorry to hear you were found guilty; I was in hopes you would have been acquitted." "So I should have been," was his reply, "had I been tried by jury of seamen".¹⁶⁵

¹⁶⁴ LINCOLN 2002, 190.

¹⁶⁵ Robinson (1836) 2002, 142.

Vertaisnäkökulman puuttumisen lisäksi merimiesten tilannetta oikeudenkäynneissä pahensi usein vielä se seikka, että heillä oli varsin rajalliset mahdollisuudet puhua omaksi puolustukseksi. Tilanne, jossa merimiehen oma todistus laitettiin upseerin syytöstä vastaan, päättyi yleensä jälkimmäisen voittoon. Tämä seikka tuli hyvin esille edellisessä luvussa, jossa käsittelin laivaston sisäisiä puhumisen kulttuureita. Esimerkiksi yrittäessään puolustautua kapteeninsa perättömiltä syytöksiltä John Wetherell päätyi vain pahentamaan omaa tilannettaan ja joutui vielä lisärangaistuksena suukapuloiduksi.¹⁶⁶

Merimiehet tiesivät sängen hyvin, että kurin ja järjestyksen säilyttäminen oli kaikkien laivalla palvelevien henkilöiden turvallisuuden ja sotalaivaston tehokkaan toiminnan kannalta välttämätöntä, ja että rangaistuksilla oli tässä järjestelmässä oma roolinsa. Tästä syystä kaikkia upseeriston määräämiä rangaistuksia ei automaattisesti kyseenalaistettu miehistön keskuudessa, vaan aiheelliset kurinpitotoimet kyllä tunnustettiin ja hyväksyttiin.¹⁶⁷ Merimiesten oli kuitenkin vaikea etukäteen ennustaa millainen rangaistus kustakin rikkeestä kulloinkin seuraisi, sillä Kuninkaallisen laivaston sota-artiklat¹⁶⁸ jättivät laivan kapteenille paljon tulkinnan varaa ja päätäntävaltaa omalla aluksellaan annettavien rangaistusten suhteen. Epätietoisuus teon seuraamuksista, aiemmat epäoikeudenmukaisuuden kokemukset, vertaisnäkökulman puuttuminen sekä vaikeudet puolustaa tarvittaessa itseään johtivat monesti siihen, että kaikkia laivalla sattuneita rikkeitä ei saatettu upseeriston tai kapteenin tietoon. Tällöin merimiehet pyrkivät ratkaisemaan asian oman ryhmänsä sisällä. Tämä miehistön epävirallinen kurinpitomenettely koski lähinnä merimiesten keskinäisiä suhteita ja yhdessä sovittuja käytössääntöjä, jotka eivät suoraan liittyneet sotalaivan viralliseen toimintaan. Merimiehet ymmärsivät, että rikkomuksen kohdistuessa upseeriin, sotalukseen tai itse Kuninkaallisen laivaston säädöksiin kuului rankaisulta luonnollisesti laivan kapteenille. Jos merimiehen tekemä rikkomus puolestaan kohdistui toiseen merimieheen tai miehistön yhteisiin sääntöihin ja oli luonteeltaan tarpeeksi vähäpätöinen, voitiin asia myös ratkaista oman yhteisön sisällä.

Yksi laivaelämän arkinen, jokapäiväisesti toistuva osa-alue, jonka säännöt, käytännöt ja sanktiot merimiehet pystyivät itse melko vapaasti määrittämään, oli päivittäinen

¹⁶⁶ Wetherell (n. 1830) 2008, 39.

¹⁶⁷ RODGER 1988, 208. Ks. myös Robinson (1836) 2002, 138.

¹⁶⁸ Tarkemmin Kuninkaallisen laivaston sota-artikloista ks. nootti 91.

ruokailu. William Robinsonin muistelmista selviää, miten miehistön keskuudessa toimittiin silloin, kun pöytäseurueen eli messin¹⁶⁹ kokiksi valittu merimies oli laiminlyönyt velvollisuutensa. Nimestään huolimatta messikokin velvollisuuksiin ei kuulunut ruoan varsinainen valmistaminen ja kypsentäminen, vaan näistä vastasi laivan pääkokki apulaisineen. Messikokin tehtävänä oli noutaa ruoanvalmistuksessa tarvittavat raaka-aineet laivan muonamestarilta eli purserilta, tehdä tarvittavat esivalmistelut ja toimittaa esivalmisteltu ruoka laivakokille. Kun ruoka oli valmista, messikokin tuli hakea valmis ateria laivan keittiöstä ja tarjoilla se tasapuolisesti messitovereilleen.¹⁷⁰ Messikokki vastasi myös pöytäseurueen yhteisten ruokailu- ja tarjoiluvälineiden siisteydestä. Messikokin tehtävä oli merimiesten sopimuksesta riippuen päivittäin tai viikoittain kiertävä velvollisuus, johon jokaisen pöytäseurueeseen kuuluvan jäsenen tuli ottaa tasapuolisesti osaa.¹⁷¹ Robinsonin kuvauksen mukaan messikokin laiminlyödessä ruoanlaittoon tai ruokailuvälineisiin liittyviä velvollisuuksiaan laivan muiden messien kokeista muodostettiin eräänlainen ”valamiehistö”, joka päätti miten tehtävänsä laiminlyönyttä merimiestä tulisi rangaista. Yhteisiä sääntöjä rikkonut merimies tuli näin tuomituksi omiensa keskuudessa ja vertaistensa toimesta:

Notwithstanding the cook's apparently pre-eminent situation yet, on some occasions, he is subject to censure or punishment by his messmates, for not attending to the dinner properly, or suffering the utensils of his department to be in a dirty condition. Justice, in these cases, is awarded by packing a jury of cooks from the different messes.¹⁷²

Robinsonin kertomuksesta on mahdollista päätellä, että merimiesten toisilleen antamien sanktioiden syynä olivat pääsääntöisesti yhteisten sääntöjen rikkominen tai laivatovereihin kohdistuvien velvollisuuksien laiminlyöminen. Vaikka Robinsonin esimerkki kuvaa vain päivittäiseen ruokailuun liittyneitä käytäntöjä, pidän varsin todennäköisenä, että merimiehet turvautuivat yhteisön sisäiseen epäviralliseen

¹⁶⁹ Messi oli noin 8–10 merimiehen ryhmä, joka ruokaili ja vietti vapaa-aikaa yhdessä. Merimiehet solmivat messitovereidensa kanssa pysyviä ystävyys-suhteita, ja messi olikin usein merimiehen tärkein sidosryhmä laivalla. Merimiehellä oli kuitenkin oikeus halutessaan vaihtaa messiä kerran kuukaudessa, joten messien kokoonpano ei ollut pysyvä. ADKINS 2008, 16-17; RODGER 1988, 90.

¹⁷⁰ Päivittäiset ruoka-annokset jaettiin merimiehille valmiiden aterioiden sijaan ruoka-aineina, kuten jauhoina, suolana ja lihana. Merimiesten pöytäseurueessa kaikkien jäsenten päiväannokset koottiin yhteen pottiin, josta valmistettiin ateria koko seurueelle laivan keittiössä. Tarkemmin merimiesten ruokailusta, päivittäisannoksista ja ruoka-aine määrästä ks. ADKINS 2008, 74–77; VOLO 2002, 122.

¹⁷¹ ADKINS 2008, 75; RODGER 1988, 91; VOLO 2002, 122.

¹⁷² Robinson (1836) 2002, 37.

kurinpitoon ja rangaistusmenetelmiin myös monissa muissa vastaavanlaisissa tilanteissa. Tukea tälle väittämälle on mahdollista löytää Roy ja Lesley ADKINSIN tutkimuksista. Heidän mukaansa miehistön jäsenten väliset erimielisyydet ja pienimmät rikkomukset ratkaistiin usein epävirallisesti miehistön kesken. Merimiesten omat kurinpitotoimet olivat kuitenkin laittomia ja itsessään rangaistavia tekoja, mikäli ne päätyivät laivan kapteenin tai muun upseeriston tietoon.¹⁷³

On syytä lyhyesti pohtia, miksi merimiehet jakoivat omaa epävirallista oikeuttaan ylimääräisenkin rangaistuksen uhalla. Tähän kysymykseen on mielestäni mahdollista löytää useita selityksiä, joita yhdistää merimiesten epäily siitä, että rikettä seurannut virallinen rangaistus olisi ollut tavalla tai toisella vääränlainen, epäoikeudenmukainen tai kohtuuton. Jos asia olisi annettu upseeriston tietoon ja ratkaistavaksi, seurannut rangaistus olisi saattanut olla esimerkiksi ylimitoitettu tehtyyn rikkomukseen nähden tai se olisi voinut kohdistua kokonaiseen ryhmään merimiehiä yhden henkilön sijasta. Ilman merimiesten omia rangaistuksia monet Robinsonin esimerkin kaltaisista tilanteista olisivat saattaneet jäädä myös kokonaan vaille seuraamuksia, sillä aluksen upseeristo todennäköisesti jätti miehistön yhteisiä sääntöjä koskevat rikkeet huomioimatta, mikäli ne eivät samalla loukanneet myös laivan virallisia sääntöjä tai uhanneet aluksen turvallisuutta. Tämä olisi voinut osaltaan johtaa siihen, että miehistön keskinäinen käytöskoodisto olisi alkanut vähitellen menettää merkitystään. Miehistön omat rangaistuskäytännöt olivat siis keino ylläpitää yhteisesti sovittuja kirjoittamattomia sääntöjä, jotka olivat keskeinen merimiesten yhdenvertaisuuden ja omapäisyyden ilmentymä. Vertaisten toimesta annettuja rangaistuksia pidettiin merimiesten keskuudessa myös oikeudenmukaisempina ja helpompina hyväksyä, joten niistä haluttiin siksi pitää kiinni.

Myös John Wetherellin muistelmista löytyy mainio esimerkki merimiesten keskinäisestä yhdenvertaisuudesta ja epävirallisesta vallankäytöstä. Heinäkuun alussa vuonna 1803 *HMS Hussar* kuului laivueeseen, jonka tehtävänä oli saartaa Brestin satamakaupunkia Ranskan luoteisrannikolla. Wetherellin kuvauksen mukaan tämä oli varsin tapahtumaköyhää aikaa, jolloin merimiehille avautui mahdollisuus vieraila laivueen toisilla aluksilla ja tavata niillä palvelevia kollegoitaan. Wetherell kertoo vierailleensa tovereidensa kanssa säännöllisesti *Ville de Paris*¹⁷⁴ -nimisellä aluksella ja

¹⁷³ ADKINS 2008, 218.

¹⁷⁴ Laivan ranskankielinen nimi viittaa siihen, että kyseinen alus oli todennäköisesti sotasaaliina saatu.

oppineensa tuntemaan hyvin kyseisen aluksen miehistöä. Näiden vierailujen aikana eri laivoilta tulleet merimiehet tapasivat toisiaan ja vaihtoivat keskenään tarinoita ja uutisia siitä, mitä milläkin laivalla tapahtui ja miten merimiehiä kohdeltiin heidän omilla aluksillaan. Merimiesten välinen kollegiaalisuus ja tiedonvälitys ylitti siis yksittäisten laivojen väliset rajat tilanteen niin salliessa. Viikkojen kuluessa merimiehet ystävystyivät lopulta niin hyvin, että *Ville de Paris* -aluksen miehistö suostutteli Wetherellin tovereineen anomaan siirtoa heidän laivalleen. Koska kyseisellä aluksella miehistön kohtelu oli huomattavasti parempaa kuin *HMS Hussarilla*, Wetherell tovereineen päätti tarttua tähän ehdotukseen.¹⁷⁵

Kun päätös uudelle laivalle pyrkimisestä oli tehty, Wetherell alkoi yhdessä tovereidensa kanssa pohtia, miten edetä asiassa niin, ettei se herättäisi liikaa epäilyksiä heidän omissa upseereissaan. Merimiehet pelkäsivät, että heidän suunnitelmansa varmasti estettäisiin, mikäli se paljastuisi liian ajoissa heidän nykyisen laivansa päällystölle. Wetherellin mukaan jokaisella suunnitelmassa mukana olleella merimiehellä oli omanlaisensa ehdotus ongelman ratkaisuksi, mutta mistään esityksestä ei päästy yhteisymmärrykseen. Lopulta miehet päättivät, että asian ratkaisu jätettäisiin kolmen erikseen valittavan henkilön vastuulle. Merimiesten välisestä yhdenvertaisuudesta ja demokratiasta kertoo mielestäni paljon se, että merimiehet valitsivat nämä vastuuhenkilöt keskuudestaan äänestämällä. Tämän äänestyksen tuloksena tehtävään tuli valituksi kolme kokenutta ja kirjoitustaitoista merimiestä, John Waddell, Richard Lindle sekä itse John Wetherell, joiden tehtäväksi jäi laatia kirjallinen siirtoanomus Kuninkaallisen laivaston amiralteetille sekä tehdä kaikkensa tovereidensa ja hankkeen onnistumisen hyväksi.¹⁷⁶

Edellä mainitun äänestämisen lisäksi merimiesten välisestä yhdenvertaisuudesta kertoo myös se tapa, miten hankkeessa mukana olleet merimiehet lopulta allekirjoittivat valmiin siirtoanomuskirjeen. Wetherellin kuvauksen mukaan amiralteetille lähetettävästä kirjeestä laadittiin kolme erilaista versiota, joista ensimmäisen allekirjoittivat vain ne henkilöt, jotka oli alun perin valittu sitä laatimaan. Tämä menettelytapa hylättiin nopeasti, sillä miehet ymmärsivät, että anomuksen allekirjoittajat tuomittaisiin todennäköisesti hankkeen päätekijöinä siinä tapauksessa, että siirtoanomus päättyisi laivan kapteenin tietoon. Niinpä Wetherell kumppaneineen laati uuden, korjatun version kirjeestä, jonka kaikki hankkeessa mukana olleet henkilöt

¹⁷⁵ Wetherell (n. 1830) 2008, 29.

¹⁷⁶ Wetherell (n. 1830) 2008, 29–30.

allekirjoittivat. Tämäkään versio ei kelvannut, sillä osa merimiehistä oli sitä mieltä, että allekirjoittaneiden listalla ensimmäisenä olevat henkilöt tulkittaisiin suunnitelman avainhenkilöiksi, jotka kantaisivat kokonaan kirjeestä aiheutuvat mahdolliset rangaistukset ja seuraamukset. Lopulta siirtoanomuksesta laadittiin kolmas versio, jonka merimiehet allekirjoittivat niin, että siitä oli mahdotonta saada selville allekirjoittaneiden henkilöiden järjestystä, jolloin kaikilla oli yhtä suuri riski joutua vastuuseen kirjeen laatimisesta: We therefore wrote a third, and placed the names in such a manner that if they should pick out any as delegates it would be an entire lottery whose fate it might prove.¹⁷⁷

Wetherellin kuvaus anomuskirjeen allekirjoitustavasta viittaa todennäköisesti niin kutsuttuihin *round robin* -kirjeisiin, joissa allekirjoitukset oli kirjoitettu tekstin ympärille kehän muotoon siten, että kirjeen ensimmäistä allekirjoittajaa tai alullepanijaa oli mahdotonta tunnistaa ja allekirjoittajat esiintyivät keskenään samanarvoisina.¹⁷⁸ Merimiesten pyrkimys anomus- ja valituskirjeiden allekirjoitusvastuun oikeudenmukaiseen jakamiseen on selitettävissä sillä, että näihin kirjeisiin sisältyi usein suuria riskejä. Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan merimiesten amiralteetille lähettämien kirjeiden laillisuus oli usein varsin kyseenalainen, sillä kyseessä ei ollut mikään Kuninkaallisen laivaston virallinen valitustie tai oikaisumenettely. Merimiesten kirjeet olivat enemmänkin epävirallinen taktikka, jolla pyrittiin parantamaan omia oloja laivaston sisällä tai vaikuttamaan upseeriston ja kapteenien toimintaan. Laivaston löyhästi määritellyt sota-artiklat mahdollistivat, että tämän kaltaiset kirjeet voitiin pahimmassa tapauksessa tulkita kapinan lietsomiseksi, josta rangaistuksena saattoi olla äärimmillään jopa kuolema. Tämä johti siihen, että Wetherellin kuvaaman kirjeen kaltaisia anomuksia ei koskaan kirjoitettu kevein perustein, vaan taustalla oli aina jokin suurempi miehistön kokemus epäkohta, kuten kapteenin mielivaltainen käytös, huono ruoka tai esimerkiksi se, että miehiä ei päästetty käymään säännöllisesti maissa.¹⁷⁹ Myös Wetherellin yhdessä tovereidensa kanssa laatiman anomuksen takana oli heidän laivansa epäpäteväksi koettu kapteeni sekä miehistön saama huono ja epäoikeudenmukainen kohtelu. Toisilla laivoilla palvelevilta kollegoilta kuullut tarinat ja sisäpiiritieto toimivat vain lopullisena kannustimena yritykselle korjata tilanne.

¹⁷⁷ Wetherell (n. 1830) 2008, 31–32.

¹⁷⁸ ADKINS 2008, 221.

¹⁷⁹ ADKINS 2008, 220–221. Ks. myös LAVERY 2010, 173.

Kaikki merimiesten laivalla viettämä aika ei suinkaan mennyt palveluksen vaatimissa velvollisuuksissa, vaan miehistöllä oli käytössään runsaasti myös vapaa-aikaa, joka toimi vahvasti miehistön omapäisyyden, keskinäisen yhdenvertaisuuden sekä itsensä toteuttamisen näyttämönä. William Robinsonin mukaan merimiesten vuorokausirytmimääräytyi pitkälti sotalaivan vahtivuorojen perusteella, mutta niiden lomassa miehistöllä oli lukuisia mahdollisuuksia toteuttaa itseään sekä viettää aikaa yhdessä tovereidensa kanssa. Robinsonin mukaan laivan miehistö oli jaettu kahteen ryhmään eli vahtiin, joita kutsuttiin *tyyrypuurin (starboard watch)* ja *paapuurin vahdeiksi (larboard watch)*. Toisen miehistön puolikkaan ollessa vahtivuorossa oli toinen puolestaan vapaalla keräämässä voimia omaa vahtivuoroaan varten.¹⁸⁰ Martin ROBSONIN ja N.A.M. RODGERIN mukaan laivan vuorokausirytmikoostui viidestä neljän tunnin vahtivuorosta sekä kahdesta kahden tunnin vahtivuorosta, joita kutsuttiin miehistön keskuudessa nimellä *koiravahti (dog watch)*. Erään selityksen mukaan kyseinen nimitys juontuu siitä, että sillä on aikoinaan viitattu öiseen aikaan, jolloin kaikki muut paitsi vahdissa oleva koira ovat saaneet nukkua. Toisen selityksen mukaan nimitys tulee siitä, että *koiravahdin* aikana levossa olleilla merimiehillä oli mahdollisuus nukkua vain kaksi tuntia kevyttä koiranunta normaalin neljän tunnin levon sijaan. Ensimmäinen koiravahti kesti kello neljästä kuuteen ja toinen kello kuudesta kahdeksaan illalla. Menettelyn tarkoitus oli pitää päivittäisten vahtivuorojen määrä parittomana, jotta vahtivuorot ja niihin kuuluneet erilaiset velvollisuudet olisivat kiertäneet tasapuolisesti molempien vahtiryhmien välillä. Merimiesten palvelus- ja vapaa-aika vuorottelivat sotalaivalla siis varsin tasaisesti, ja vahtivuoroa seurasi aina kahdesta neljään tuntia lepoa. Vapaalla olo ei silti tarkoittanut, että merimiehet olisivat olleet vapautettuja kaikesta palveluksesta, sillä jokaisen miehistön jäsenen tuli olla alati valmiina hoitamaan velvollisuutensa vihollisen tai muun vaaran uhatessa laivaa.¹⁸¹

Edellä mainitut vahtivuorot toimivat myös sotalaivan sisäisenä kellona. Koska laivoilla ei 1800-luvun alussa juuri todellista vuorokaudenaikaa näyttäviä kelloja vielä liiemmin ollut, ajan kulumista ei mitattu tunneissa ja minuuteissa, vaan sitä mitattiin vahtivuorojen kierron mukaan. Yksittäisen vahtivuoron kestoa mitattiin puolen tunnin tiimalasilla. Kun vahtivuoron alkamisesta oli kulunut puoli tuntia, tiimalasi käännettiin ympäri ja laivakelloa soitettiin yhden kerran. Tätä kellon soittamista kutsuttiin merimiesten ammattikielessä nimellä *lasi (bell)*. Jokaisen kuluneen puolen tunnin

¹⁸⁰ Robinson (1836) 2002, 31–33.

¹⁸¹ ROBSON 2008, 53; RODGER 1988, 39–40.

jälkeen kellonlyöntiin lisättiin yksi soittokerta, jolloin oli mahdollista laskea, kuinka kauan kunkin vahtivuoron alkamisesta oli kulunut. Vuoron kahdeksas lasi tarkoitti siis sitä, että neljä tuntia oli kulunut ja että oli vahdinvaihdon aika. Pelkkien soittokertojen määrä ei yksin riittänyt kertomaan merimiehelle mitä todellinen vuorokaudenaika laivalla oli, vaan hänen piti myös tietää mitä vahtivuoroa kulloinkin elettiin. Esimerkiksi aamupäivän vahtivuoro (*forenoon watch*) alkoi laivalla kahdeksalta aamulla ja päättyi kello kaksitoista. Kun kyseisen vuoron päättymisen merkiksi laivakelloa soitettiin kahdeksan kertaa, merimiehet tiesivät, että oli keskipäivä.¹⁸²

Merimiesten arki ei kuitenkaan ollut jatkuvaa vahtivuorojen ja nukkumisen kiertoa, vaan laivan päivärytmissä oma aikansa oli varattu myös rentoutumiselle ja erilaisille vapaa-ajanvietteille, joiden tarkoituksena oli pitää miehistö poissa pahanteosta sekä ylläpitää merimiesten henkistä ja fyysistä hyvinvointia.¹⁸³ Tähän mennessä olen tuonut jo esille, miten merimiehet vapaalla ollessaan muun muassa lukivat ja kirjoittivat kirjeitä, kertoivat toisilleen tarinoita sekä musisoivat ja tanssivat yhdessä. Wetherellin muistelmiinsa kirjoittamasta kuvauksesta käy ilmi, että näiden edellä mainittujen aktiviteettien lisäksi merimiehet täyttivät vapaa-aikansa monilla erilaisilla ajanvietteillä, joissa korostui miehistön yhteenkuuluvuus ja asioiden yhdessä tekeminen:

Then the officers would rank themselves on the gangway to see our curious diversions and hear our funny tales and droll jests and songs, in this style, playing at tailors, passing through fire and water, hunting the slipper, abel whackets, rule of contrary and all such diversion, then the second part singing all sorts of patriotic songs, duets, glees etc.¹⁸⁴

Edellä olevan Wetherellin kuvauksen mukaan vapaa-ajallaan merimiehet lauloivat yhdessä isänmaallisia merimieslauluja sekä kisailivat keskenään erilaisissa peleissä ja leikeissä. Valitettavasti Wetherell jättää merimiesten pelaamien pelien kuvaamisen vain niiden luettelemisen tasolle, jolloin niiden säännöt ja sisältö jäävät kertomuksen lukijalle täydeksi mysteeriksi. Dorothy ja James VOLO ovat kuitenkin selvittäneet, että merimiesten pelaamat pelit olivat usein luonteeltaan erilaisia lauta-, noppa- ja korttip pelejä tai arvuutteluleikkejä, joiden seuraaminen oli yhtä pidetty ajanviete kuin

¹⁸² ADKINS 2008, 198. Tarkemmin sotalaivan vahtivuorojen kierrosta ja merimiesten vaihtelevista tehtävistä ks. ROBSON 2008, 52–53.

¹⁸³ ADKINS 2008, 331; ROBSON 2008, 53.

¹⁸⁴ Wetherell (n. 1830) 2008, 66.

niiden pelaaminenkin. Myös erilaisten pelien, pelinappuloiden, laivojen pienoismallien sekä muiden kädentaitoja vaativien puhdetöiden valmistaminen oli suosittu ajanviete miehistön keskuudessa.¹⁸⁵ Merkillepantavaa Wetherellin edellisessä kertomuksessa on maininta siitä, että myös laivan upseeristo kerääntyi seuraamaan mielenkiinnolla merimiesten lystikkäitä harrastuksia ja ajanvietteitä. Vaikka upseeristo ei aktiivisesti osallistunutkaan merimiesten ilakointiin, voi miehistön ajanvietteiden seuraamisen tulkita mielestäni merkiksi siitä, että nämä kaksi maailmaa eivät olleet laivalla täysin irrallaan toisistaan ja joskus niiden välinen hierarkia saattoi osittain lientyä. Miehistön seuraamisen tarkoituksena oli toki myös valvoa, että merimiesten ajanvietteet pysyivät hyväksyttävissä rajoissa.

Wetherellin muistelmista ilmenee myös, että aina merimiesten ajanvietteet eivät olleet laivan päällystön mieleen. Wetherellin mukaan heidän kapteeninsa ei voinut kannella ollessaan sietää minkäänlaista ilonpitoa miehistönsä keskuudessa. Vasta sitten, kun kapteeni oli vetäytynyt iltaisin hyttiinsä nukkumaan, merimiehille avautui mahdollisuus yhteiseen hauskanpitoon. Kapteenin jyrkkä suhtautuminen miehistönsä ajanvietteisiin vahvistaa entisestään kuvaa siitä, että *HMS Hussarin* kapteenin ja miehistön välit eivät olleet erityisen kunnioittavat. Wetherell kuvaa tätä miehistön ja kapteenin välistä vastakkainasettelua eläinmaailmasta tutulla kissa ja hiiri -esimerkillä toteamalla, että kissan ollessa poissa hiirillä oli mahdollisuus leikkiä pelottomasti:

Wilkinson would not suffer any merriment amongst us while he was on deck. He used to say it hurt his feelings to see a set of damned mutinous rascals take the least sport or enjoyment, therefore after he took his wine and went to sleep it was our time, as the officers used to say: 'Come boys now is your time. The cat is away so now the mice fearless play' [- -] At the same time every man was attentive to his duty such as the look out, helm, tops, on the quarters, gangways, bows, and particularly a bright eye on the cabin door (as we like wild geese took each man his turn).¹⁸⁶

Wetherellin kertomuksesta ilmenee, että kapteenin vetäydyttyä hyttiinsä nukkumaan, merimiesten oli pysyttävä edelleen varuillaan, sillä kapteeni saattoi palata hetkenä minä hyvänsä takaisin aluksen kannelle. Wetherellin mukaan merimiehet ratkaisivat tämänkin

¹⁸⁵ VOLO 2002, 141–143.

¹⁸⁶ Wetherell (n. 1830) 2008, 65–66.

ongelman tasapuolisen vastuunjaon kautta siten, että jokainen merimies piti vuorollaan silmällä kapteenin hyttiä muiden ilakoidessa. Kuvatessaan kapteenin hytin vahtimista Wetherell turvautuu toistamiseen eläinmaailmasta lainattuun esimerkkiin vertaamalla miehistön toimintaa villihanhiin. Tällä vertauskuvalla hän todennäköisesti viittaa siihen, että samalla tavalla kuin lintuauran johtajalintu vaihtuu lentämisen aikana, vaihtui myös vahtia pitänyt merimies. Tämä miehistön menettelytapa mahdollisti sen, että kaikki merimiehet saivat tasapuolisesti osallistua yhteiseen ilonpitoon, kantaen samalla oman vastuunsa kapteenin liikkeiden vahtimisessa.

Kuten edellisistä luvuista on käynyt ilmi, pakkovärvätyksi joutuminen oli monelle 1800-luvun alun englantilaiselle ammattimerimiehelle väylä Kuninkaallisen laivaston palvelukseen. Merimiehet tiesivät pakkovärväyksen vastustamisen ja välttelemisen usein vain viivyttävän lopullista värvätyksi tulemistä, mutta tästä huolimatta merimiehet pyrkivät vaikeuttamaan pakkovärvääjien toimintaa kaikilla mahdollisilla käytettävissä olevilla keinoilla, kuten valepuvuilla, väärillä henkilötiedoilla sekä perusteettomilla suojelutodistuksilla. Kuninkaallisen laivaston sisällä merimiesten elämää ja arkea puolestaan määrittivät sotalaivaston omailemaiset puhumisen kulttuurit ja virallinen henkilöhierarkia. Näihin toiminta- ja ilmaisuvapaudenrajoitteisiin merimiehet vastasivat monilla laivaston olosuhteiden seurauksena syntyneillä sekä itse tietoisemmin kehitetyillä taktiikoilla. Merimiesten käyttämät epävirallisen vallankäytön taktikat eivät suoranaisesti tähdänneet laivaston virallisten valtarakenteiden romuttamiseen, sillä ne palvelivat kaikkia laivalla olleita henkilöitä. Laivaston virallisten valtarakenteiden ja arvojärjestyksen rinnalle merimiehet loivat myös omia epävirallisia hierarkioitaan pyrkien samalla keskinäiseen yhdenvertaisuuteen ja solidaarisuuteen.

3. Jatkuvuutta ja uusia vallankäytön taktiikoita muuttuneessa tilanteessa

3.1. Sotavankien asema, vapaushaaveet ja pakoyritykset

John Wetherellin varsin lyhyeksi jäänyt palvelusaika Kuninkaallisessa laivastossa päättyi tammikuussa vuonna 1804, kun *HMS Hussar* haaksirikkoutui huonossa säässä Biskajanlahdella matkallaan Espanjasta kohti Englantia.¹⁸⁷ Tämän onnettomuuden seurauksena Wetherell päätyi laivatovereineen sotavangiksi Ranskaan, josta he vapautuivat vasta huhtikuussa vuonna 1814 Napoleonin sotien lähestyessä loppuaan. Sotavankeuden myötä Wetherell tovereineen joutui sopeutumaan maailmaan, jossa laivan puinen runko vaihtui vankilan kivisiin muureihin, ja vankilan arki korvasi laivastossa tutuksi tulleen elämän. Uudesta elämäntilanteesta huolimatta merimiesten epävirallisessa vallankäytössä ja omapäisyydessä ei tapahtunut kovinkaan suuria muutoksia, vaan vankeudessakin merimiehet pyrkivät ottamaan oman tilansa siellä missä se vain oli mahdollista. Osa merimiesten sotavankeudessa soveltamista taktiikoista oli luonnollista jatkumoa laivastossa opituista tavoista, mutta sotavankeuden laivastosta poikennut todellisuus mahdollisti ja vaati myös uudenlaisia epävirallisen vallankäytön taktiikoita.

David MARKHAMIN mukaan Napoleonin sodissa sotavangiksi joutuneiden upseereiden elämästä ja kokemuksista tiedetään varsin paljon, sillä monet heistä pitivät päiväkirjoja vankeusaikanaan sekä julkaisivat muistelmia vapautumisensa jälkeen. Sotavangiksi päätyneiden rivisotilaiden ja tavallisten merimiesten kannalta tutkimustilanne on huomattavasti heikompi, sillä nämä jättivät jälkeensä vähemmän kirjallisia lähteitä.¹⁸⁸ Tästä syystä Wetherellin vankeusaikanaan kirjoittamat päiväkirjamerkinnot ovat tärkeä tietolähde tavallisten englantilaisten merimiesten elämästä sotavankeudessa Napoleonin sotien aikana. Vaikka Wetherell kertoo omistaneensa vankilassa päiväkirjansa kirjoittamiselle joka aamu kaksi tuntia, hänen julkaistut muistelmansa ovat vankeusvuosien osalta kuitenkin hyvin hajanaiset ja niissä on paikoitellen jopa useiden kuukausien mittaisia katkoksia.¹⁸⁹ Tätä epäsuhtaa on mielestäni mahdollista selittää sillä, että Wetherell on saattanut menettää osan muistiinpanoistaan syystä tai toisesta pitkän vankeutensa aikana tai hän ei ole saanut niitä mukaansa vankilasta vapautuessaan. Toinen mahdollisuus on se, että Wetherell on muistelmia puhtaaksi kirjoittaessaan tiivistänyt ja karsinut omaa tekstiään ottaen mukaan vain tärkeimpinä

¹⁸⁷ Wetherell (n. 1830) 2008, 67–68.

¹⁸⁸ MARKHAM n. 1997, 3, 17.

¹⁸⁹ Wetherell (n. 1830) 2008, 115.

pitämänsä vankeusajan tapahtumat. Wetherell on myös lisännyt muistelmiinsa kuvauksia tapahtumista, jotka hän on saanut tietoonsa vasta myöhemmin vankeusajan jo päätyttyä. Tällainen teoksen lyhentäminen ja muokkaaminen voisivat viitata siihen, että Wetherellin tarkoituksena on ollut julkaista laivasto- ja vankeusajastaan kirjoittamansa muistelmat. Wetherellin muistelmien sotavankeusosio jakautuu kolmeen selkeästi hahmotettavaan narratiiviin. Ensimmäinen kuvaa merimiesten haaksirikon ja kiinnijäämisen jälkeistä matkaa Pohjois-Ranskan halki Belgian rajalla sijainneeseen Givet'n vankilalinnoitukseen. Wetherellin muistelmien viimeiset luvut puolestaan kuvaavat merimiesten pitkää kotiinpaluuta takaisin Englantiin sodassa tappion partaalla olevan Ranskan halki. Näiden matkakuvausten väliin jäävässä osiossa Wetherell käsittelee omaa ja muiden sotavankien elämää Givet'ssä, missä merimiehet viettivät valtaosan vankeusajastaan. Käsitellessäni merimiesten epävirallista valtaa ja omapäisyyttä sotavankeudessa keskityn erityisesti Wetherellin Givet'ssä viettämiin vuosiin (1804–1814), sillä ne olivat hänen vankeusaikansa pitkäkestoisin ja olosuhteiltaan pysyvin ajanjakso, jolloin merimiehillä oli parhaimmat mahdollisuudet kehittää omia epävirallisen vallan taktiikoitaan.

Wetherellin vankeusaikaa koskevista muistelmista välittyy kuva, että merimiesten elämä sotavankeudessa oli yleisellä tasolla varsin vaivatonta, ja että vankeja kohdeltiin pääsääntöisesti hyvin. Wetherellin kuvauksen mukaan jokainen merimies pyrki hankkimaan itselleen jonkin päivätyön, jotta vankilassa vietetty aika kuluisi nopeammin. Jotkut merimiehistä valmistivat laivojen pienoismalleja tai esimerkiksi olkihattuja myyntiin, toisten löytäessä työtä paikallisilta maatiloilta sekä läheisestä kaupungista. Työnteon ohella vangeilla riitti aikaa myös monille harrastuksille, kuten soittamiselle ja kirjoittamiselle, jotka olivat merimiehille tuttuja ajanvietteitä jo laivastoajoilta. Wetherellin mukaan elämä hymyili merimiehille ja ainoa asia mitä kaivattiin, oli vapaus:

Every person was inclined to some sort of employment, some making ships for sale, others got work from the people in town, shoe makers, tailors [- -] and numbers making straw hats; in fact the prison become one entire house of industry. [- -] You would see a man quite busy at his occupation jump up, take his fiddle, scrape away for some time, then down with it and to work at his book half an hour, then take a walk around the yard, back again, eat a mouthful if he has any left and down again to his employment. [- -] In this

manner we diverted away the time. Health strength and fresh life seemed daily attending us. There was nothing wanting but liberty.¹⁹⁰

Wetherellin ja hänen tovereidensa kelvollisia vankeusoloja on mahdollista selittää usealla seikalla. Yksi tärkeimmistä sotavankien inhimilliseen kohteluun vaikuttaneista tekijöistä oli se, että Napoleonin sotien aikana vihollisarmeijan sotilasta ei nähty vihollisena enää sen jälkeen, kun hän oli poistunut vastustajan taisteluvahvuudesta. Napoleonin sotien ajan sotavankia voisi verrata vaikka shakkipelin nappulaan, joka on siirretty pois sodan pelilaudalta. Koska vanki ei ollut enää uhaksi, häntä ei tarvinnut enää kohdella vihollisena. Peter WILSONIN mukaan sotavankien kohtelua paransi myös se, että 1800-luvun alussa sotavankien kohtelu liitettiin usein henkilökohtaiseen sekä kansalliseen kunniaan. Sotavankien huonon kohtelun katsottiin tuovan häpeää ja huonoa mainetta niin yksittäisille vangitsijoille kuin kokonaisille armeijoille ja valtioille.¹⁹¹ Tämä ajatusmaailma tulee hyvin esille myös Wetherellin muistelmissa, kun hän kertoo erään ranskalaisen kapteenin antaneen voitetun meritaistelun jälkeen käskyn, että taistelussa saatuja englantilaisia sotavankeja ei tulisi kohdella vihollisina, vaan urheina miehinä. Kapteeni oli vielä jatkanut, että valloittajan suurin kunnia oli pelastaa vastustajansa voiton saavuttamisen jälkeen.¹⁹² Englantilaisten sotavankien humaaniin kohteluun vaikutti osaltaan myös ranskalaisten huoli omista sotilaista ja merimiehistä, jotka olivat vankeina kanaalin toisella puolella. David MARKHAMIN mukaan ranskalaisten intresseissä oli kohdella sotavankejaan mahdollisimman hyvin, sillä Englannilla oli hallussaan huomattavasti enemmän ranskalaisia vankeja kuin Ranskalla englantilaisia.¹⁹³

Mahtui Wetherellin vankilavuosien varrelle toki vastoinikäymisiäkin, joista päällimmäisiksi nousevat vankitovereiden kuolemat, kulkutaudit, epäonnistuneet vankienvaihdot sekä vankien toisinaan kohtaama väkivaltainen kohtelu, mutta tämänkaltaiset kuvaukset ovat Wetherellin muistelmissa enemmän poikkeus kuin sääntö.¹⁹⁴ MARKHAMIN mukaan sotaa ja sotavankeutta käsitteleviä muistelmia lukiessa on kuitenkin muistettava, että ne ovat usein sisällöltään kevyempiä ja mutkattomampia

¹⁹⁰ Wetherell (n. 1830) 2008, 114–115.

¹⁹¹ WILSON 2010, 54.

¹⁹² Wetherell (n. 1830) 2008, 190.

¹⁹³ MARKHAM n. 1997, 2–3. Napoleonin sotien päättyessä vuonna 1814 n. 70 000 ranskalaista sotilasta ja merimiestä oli joutunut sotavangiksi englantilaisten sotavankien määrän ollessa vain n. 16 000 miestä. Ks. DALY 2004, 363.

¹⁹⁴ Wetherell (n. 1830) 2008, 112–113, 118, 122, 150, 153.

kuin todelliset tapahtumat ja kokemukset niiden takana. MARKHAM, WILSON sekä Sibylle SCHEIPERS ovat myös todenneet, että 1800-luvun alussa sotavangin kohtelu, sijoituspaikka sekä erivapaudet riippuivat täysin hänen yhteiskunnallisesta asemastaan ja sotilasarvostaan. Alemmista yhteiskuntaluokista tulevien sotavankien olot olivat todellisuudessa varsin kurjat ja karut verrattuna yläluokkaiseen upseeristoon. Sotavangiksi joutuneet upseerit saivat usein viettää hyvinkin vapaata elämää ehdonalaisvankeina lupaamalla kunniasanallaan, etteivät ottaisi enää osaa meneillään olevaan konfliktiin. Samaan aikaan vangeiksi joutuneet tavalliset rivisotilaat ja merimiehet puolestaan suljettiin likaisiin ja usein täpötäysiin vankiloihin, missä heidän liikkumisensa oli rajoitettua. Gavin DALYN ja MARKHAMIN mukaan tavallisten sotavankien kohtelu riippui kuitenkin hyvin paljon siitä, mihin vankilaan heidät oli sijoitettu.¹⁹⁵ Näistä edellä mainituista syistä johtuen välillä on vaikeaa arvioida, kuinka tarkasti Wetherellin muistelmat vastaavat sotavankien todellisuutta ja arkipäivää. Todennäköistä kuitenkin on, että Wetherellin ja hänen tovereidensa elämä Givet'ssä oli vaikeampaa, arvaamattomampaa ja puutteellisempaa kuin hänen muistelmansa antavat ymmärtää.

Gavin DALYN mukaan ennen Napoleonin sotia eurooppalaisen sodankäynnin periaatteisiin oli kuulunut, että saadut sotavangit pyrittiin vaihtamaan puolin ja toisin nopeasti, jotta valtioiden ei tarvitsisi tuhlaata taloudellisia ja hallinnollisia resurssejaan vankien ylläpitämiseen. Tämä käytäntö antoi myös sotavangeille uskoa siitä, että oma vankeusaika tulisi olemaan varsin lyhyt. 1800-luvun alussa Ranskassa siirryttiin kuitenkin vähitellen moderniin käytäntöön, jonka mukaan sotavangit vapautetaan vasta konfliktin lopulta päätyttyä. DALY on todennut, että tämä muutos oli pitkälti seurausta Ranskan suuresta vallankumouksesta ja sen aikaansaamista muuttuneista asenteista, mitä tuli kansallisuuteen, sotaan ja vanhan vallan (ancien régime) traditioihin. DALYN mukaan englantilaiset viranomaiset pyrkivät puolestaan edelleen kunnioittamaan vanhoja vankien vaihtamisen ja luovuttamisen tapoja. Ilman ranskalaisilta saatua vastakaikua tilanne kehittyi lopulta siihen, että sodan molemmat osapuolet pitivät suurimman osan saamistaan vangeista vangittuina sodan loppuun asti.¹⁹⁶ MARKHAMIN mukaan tämä tilanne muuttui vähitellen itseään ruokkivaksi ongelmaksi, sillä vankien vaihdon vähyyden seurauksena valtioiden hallussa olleet vankimäärät kasvoivat sodan

¹⁹⁵ MARKHAM n. 1997, 2–6, 17; WILSON 2010, 53–54; SCHEIPERS 2010, 5–10.

¹⁹⁶ DALY 2004, 361–363, 368–369, 380. Ks. myös ADKINS 2008, 246–247.

edetessä niin suuriksi, että vankienvaihto-operaatiot kävivät lopulta mahdottomiksi.¹⁹⁷ Nämä seikat selittävät miksi Wetherellkin joutui viettämään yli kymmenen vuotta sotavankina Ranskassa.

Givet'n vankilassa asuneilla englantilaisilla merimiehillä ei kuitenkaan ollut täydellistä tietoa ranskalaisten muuttuneista asenteista, vaikka niistä joitain viitteitä saatiinkin. Wetherellin muistelmista selviää, että ensimmäisien vankeusvuosiensa aikana merimiehet luottivat edelleen vanhoihin sotavankeja koskeneisiin käytäntöihin ja uskoivat vapautuvansa nopeasti vankienvaihdon kautta.¹⁹⁸ Useiden kariutuneiden vankeinvaihto-operaatioiden aiheuttamasta pettymyksestä ja vankeusajan pitkittymisestä huolimatta merimiehet pyrkivät kuitenkin säilyttämään toiveet vapautumisestaan. Wetherell kertoo tammikuulle 1814 päivätyssä merkinnässään, että toiveet kotiinpaluusta olivat yksi merimiesten tärkeimmistä aseista sotavankeuden haasteita vastaan. Wetherell korostaa, ettei hän koskaan menettänyt uskoaan siitä, etteikö lopulta voitaisi Ranskassa kohtaamiaan kärsimyksiä ja onnistuisi palaamaan rakkaaseen kotimaahansa:

We must submit to the will of providence and live in hopes to meet again [-] in that land of freedom where dwells all that is near and dear to us, the hopes of which has caused us to overcome every difficulty that has been daily attacking us various shapes and ways. As for my own part I can boast that thus far I have never given up the idea, that I shall live to overcome all my troubles and sufferings in France and return in triumph to my long absent nation of home. This has been and shall be my guide through the rough paths of trouble and captivity.¹⁹⁹

Wetherellin ja muiden merimiesten vapautumishaaveet korostuivat erityisesti niinä aikoina, jolloin Ranska koki sodassa tappioita. Trafalgarin meritaistelun (1805) kaltaiset englantilaisten saavuttamat suuret voitot ja esimerkiksi Napoleonin Venäjän sotaretkellään (1812) kohtaamat vastoinkäymiset antoivat merimiehille uskoa, että sota loppuisi ja vapaus koittaisi pian. Wetherellin muistelmista selviää, että merimiesten oli kuitenkin pidettävä nämä ajatukset visusti omana tietonaan eikä riemua vihollisen

¹⁹⁷ MARKHAM n. 1997, 3.

¹⁹⁸ Wetherell (n. 1830) 2008, 112, 115–116.

¹⁹⁹ Wetherell (n. 1830) 2008, 175.

kärsimistä tappioista sopinut näyttää julkisesti.²⁰⁰ Tässä asiassa merimiehiä auttoi varmasti se, että he olivat jo Kuninkaallisessa laivastossa oppineet kommunikoidaan keskenään ympäristössä, jossa oma puhuminen oli rajoitettua. Laivastossa opittujen puhumisen taktiikoiden lisäksi sotavankeudessa merimiesten keskinäisen ajatustenvaihdon apuna toimi myös englannin kieli, jota ranskalaiset eivät aina ymmärtäneet.

Wetherellin mukaan kaikki vangiksi joutuneet merimiehet eivät kuitenkaan jääneet passiivisesti odottamaan omaa vapautumistaan, vaan osa pyrki aktiivisesti pakenemaan vankeudesta. Wetherellin muistelmissa kuvaukset merimiesten pakoyrityksistä yleistyivät vankeusajan pitkittyessä ja vastaavasti vähenevät sodan loppua kohden, samalla kun merimiesten toiveet vapautumisesta kasvavat. Tämän voi tulkita osittain niin, että pakoyritykset olivat sotavankien elämässä enemmänkin yksittäinen vaihe kuin pitkään käytössä ollut taktiikka. Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan sotavankien paot ja pakoyritykset olivat Napoleonin sotien aikaan varsin uusi ilmiö, sillä aikaisemmissa sodissa vangit oli pyritty vaihtamaan nopeasti. Karkuruus oli myös yleisempää tavallisten merimiesten ja rivisotilaiden kuin ylemmän upseeriston keskuudessa, sillä toisin kuin upseereita, rivisotilaita ei sitonut herrasmiesten kunnia- ja käytöskoodisto.²⁰¹

Wetherell kertoo, että ranskalaiset pyrkivät rajoittamaan vankikarkuruutta kokoamalla kaikki vankilan asukkaat kolmesti päivässä vankilan pihamaalle nimenhuutoa varten sekä rajoittamalla näiden liikkumista vankilan ulkopuolella. Wetherellin mukaan vangeilla oli toisinaan mahdollisuus poistua erityisluvalla ja vartijan saattamana vankilan alueelta muutamiksi tunneiksi, mutta jos poistumisluvan saanut henkilö jätti palaamatta vankilaan tämä etuoikeus evättiin kaikilta. Tämä strategia tuntui toimivan, sillä Wetherell mainitsee vankien pitäneen keskuudessaan kunnia-asiana sitä, että kyseistä etuoikeutta ei hyväksikäytetty, sillä kaikkien vähäinenkin vapaus riippui siitä. Wetherellin mukaan vanhemmilla ja raajarikkoisilla merimiehillä oli parhaimmat oikeudet liikkua vapaasti vankilan ympäristössä, sillä ranskalaiset eivät pitäneet heitä kovinkaan suurena uhkana.²⁰² DALYN mukaan vammautuneiden sotavankien oikeudet ilmentävät hyvin englantilaisten ja ranskalaisten eronnetta ajatusmaailmoja, mitä tuli

²⁰⁰ Wetherell (n. 1830) 2008, 130, 159–165, 176, 211, 247.

²⁰¹ ADKINS 2008, 254–255.

²⁰² Wetherell (n. 1830) 2008, 111, 119–120, 126, 152.

sotavankien kohteluun. Ranskalaisten pitäessä vammautuneetkin miehet vangittuina, englantilaiset puolestaan päästivät heidät palaamaan kotimaahansa.²⁰³

Sotavangit siis kunnioittivat omia etuoikeuksiaan, eikä niitä yhteisestä sopimuksesta haluttu rikkoa niiden menettämisen pelossa. Oikeus poistua vankilan alueelta avasi kuitenkin mahdollisuuden vapauteen, joka saattoi joskus muodostua liian suureksi houkutukseksi. Hetkellinen pois pääsy vankilan ahdistavien muurien sisältä tuntui olevan riittävä henkireikä useimmille vangeille, mutta Wetherellin muistelmista löytyy kuvauksia myös siitä, että merimiehet yrittivät paeta vankilasta etuoikeuttaan hyväksikäyttämällä. Wetherell kertoo esimerkiksi Edward Bonner -nimisestä merimiehestä, joka jätti palaamatta eräältä vankilan ulkopuoliselta kävelyretkeltään. Koska raajarikkoisen Bonnerin oletettiin hukkuneen läheiseen tulvivaan jokeen, ei asiasta tehty suurta numeroa ja muutkin vangit saivat säilyttää etuoikeutensa. Todellisuudessa Bonner oli jatkanut kävelyretkeään aina Belgian rannikolle asti, missä hän oli tavannut joukon englantilaisia salakuljettajia, jotka olivat suostuneet viemään hänet taksin Englantiin.²⁰⁴ Bonnerin pakokertomus on taas yksi todiste siitä, että Wetherell on muokannut ja täydentänyt päiväkirjaansa vielä vankeusaikansa jälkeen, sillä hän ei ollut todistamassa tapahtumien todellista kulkua niiden tapahtuma-aikana. Se, miten Bonnerin kertomus on Wetherellin muistelmien sivuille päätynyt, selittyy sillä, että Wetherell kertoo kuulleensa Bonnerin tarinan tältä itseltään palattuaan itse sotavankeudesta Englantiin.

Wetherell kertoo muistelmissaan myös toisesta vangittujen merimiesten pakoyrityksestä, joka tapahtui lokakuussa vuonna 1810. Tällä kertaa hankkeessa oli mukana suurempi joukko merimiehiä. Wetherellin mukaan vangit olivat kaivaneet vankilan muurien alta pakotunnelin, jonka suuaukko sijaitsi linnoituksen hylätyssä maanalaisessa hevostallissa. Tunnelia kaivaessaan merimiehet olivat vaihtaneet normaalit vaatteensa työvaatteisiin, ettei kaivamisesta aiheutunut lika ja pöly olisi paljastanut heitä vartijoille. Kaivamisen aikana merimiehet pitivät myös vahtivuoroja epäilevien silmäparien varalta. Tunneli kuitenkin paljastui ranskalaisille juuri kun se oli valmistumassa ja näin ollen merimiesten pakoyritys epäonnistui.²⁰⁵ Roy ja Lesley ADKINSIN mukaan pakoa suunnittelevien sotavankien suurin uhka olivat vankilan

²⁰³ DALY 2004, 367.

²⁰⁴ Wetherell (n. 1830) 2008, 155–158.

²⁰⁵ Wetherell (n. 1830) 2008, 135–137.

sisäiset informantit eli toiset vangit, jotka pyrkivät hankkimaan itselleen erivapauksia kavaltamalla tovereitaan sekä asettumalla vangitsijoidensa puolelle. Tällainen petollinen henkilö koitui myös Wetherellin mainitsemien tunnelinkaivajien kohtaloksi.²⁰⁶ Wetherellin mukaan eräs vankina ollut kersantti oli seurannut tunnelin edistymistä hyvin läheltä ja paljastanut tietonsa vankilan komendantille juuri kun merimiehet olivat saaneet tunnelin valmiiksi. Merimiesten suureksi onnettomuudeksi osa hankkeessa mukana olleista vangeista siirrettiin rangaistukseksi toiseen vankilaan, mikä johti muun muassa monien tärkeinä pidettyjen ystävyysuhteiden katkeamiseen. Kun merimiehet saivat varman tiedon siitä, kuka oli ollut pakohankkeen paljastumisen takana, petollinen kersantti pahoinpideltiin ja lähes hirtettiin rangaistukseksi tovereitaan vastaan kääntymisestä. Vartijat saivat kuitenkin petturin lynkkaamisen estettyä viime hetkellä.²⁰⁷ Tämä Wetherellin kertomus osoittaa, että yksi sotavankien käyttämä taktiikka omien olojensa parantamiseen oli asettua ranskalaisten puolelle, mutta tässä taktiikassa oli omat edellä kuvatun kaltaiset riskinsä. Samalla tavalla kuin laivastossakin merimiehet eivät katsoneet hyvällä henkilöitä, jotka kääntyivät omaa yhteisöään vastaan. Jotkut sotavangit veivät tämän taktiikan niinkin pitkälle, että liittyivät Napoleonin armeijaan tai Ranskan laivastoon paetakseen sotavankeutta.²⁰⁸

3.2. Ajanvietteitä, avustusverkostoja sekä ammatti-identiteetin ylläpitoa

Wetherellin mukaan yksi suurimmista sotavankeuden merimiehille asettamista henkisistä haasteista oli vapaa-ajan huomattava lisääntyminen sekä joutilaisuudesta johtuva tekemisen puute. Kuninkaallisen laivaston sota-aluksella palvellessaan merimiehet olivat tottuneet säännölliseen, vahtivuoroihin perustuneeseen päivärytmiin sekä raskaaseen fyysiseen työhön, mitä suuren purjelaivan käsitteleminen monine eri toimintoineen vaati. Wetherell kertoo, että pian vankilaan asettumisensa jälkeen merimiehet alkoivat kaivata päivittäistä liikuntaa, säännöllistä työtä sekä muita ajanvietteitä, jotka veisivät ajatukset pois heidän epäonnisesta kohtalostaan ja saisivat yksitoikkoisen sekä välillä mentaalisesti ahdistavan vankeusajan kulumaan nopeammin.²⁰⁹ Kun merimiehet alkoivat tottua uuteen elämäntilanteeseensa, alkoi vankilan arki vähitellen täyttyä monista erilaisista harrastuksista ja ajanvietteistä.

²⁰⁶ ADKINS 2008, 245–257. Ks. myös Wetherell (n. 1830) 2008, 132.

²⁰⁷ Wetherell (n. 1830) 2008, 137–139.

²⁰⁸ Wetherell (n. 1830) 2008, 131, 142. Ks. myös ADKINS 2008, 246, 257.

²⁰⁹ Wetherell (n. 1830) 2008, 112–113.

Wetherellille ja hänen vankitovereilleen yksi tärkeimmistä itse organisoiduista ajanvietteistä ja omapäisyyden muodoista sotavankeudessa oli musiikki. Hän kertoo muistelmissaan, että merimiehet onnistuivat vankeusvuosien varrella hankkimaan itselleen lukuisia erilaisia instrumentteja, kuten viuluja, rumpuja ja puhallinsoittimia. Osa näistä soittimista oli muualta ostettuja, mutta käsistään taitavat merimiehet valmistsivat yksinkertaisimpia soittimia myös itse. Tapojensa mukaisesti merimiehet antoivat soittimilleen myös persoonallisia lempinimiä. Esimerkiksi isorumpua kutsuttiin vankien keskuudessa nimellä *Mount Meg*. Kun soittimia ja innokkaita muusikoita oli koossa tarpeeksi, vangit perustivat keskuuteensa 24-miehistön orkesterin, jonka säännölliset esitykset toivat suurta iloa ja piristystä kaikille vankilan asukkaille. Wetherellin mukaan myös vankilan komendantti nautti orkesterin esityksistä säännöllisesti ja luovutti orkesterin käyttöön suuren huoneen harjoittelemista varten. Ajan kuluessa ja soittajien taitojen kehittyessä vankilaorkesterin suosio kasvoi lopulta niin suureksi, että sen esittämiä valsseja ja marsseja tultiin kuuntelemaan vankilan ulkopuoleltakin.²¹⁰ Wetherellin kuvaukset osoittavat, että musiikkiharrastuksessa yhdistyivät monet merimiehille tärkeät, laivastosta tutut asiat, kuten puhdetöiden tekeminen, yhdessä oleminen sekä tietysti itse musiikki ja soittaminen sekä omaksi että muiden iloksi. Orkesterin perustamisen ja sitä seuranneen suosion myötä osa vangeista otettiin myös osaksi Givet'n kaupungin yhteisöä, mikä toi uutta sisältöä vankeusvuosiin ja auttoi miehiä jaksamaan paremmin päivästä toiseen.

Dorothy ja James VOLO ovat osoittaneet, että monet 1800-luvun alun merimiehet halusivat kehittää itseään monipuolisesti opiskelemalla eri aineita. Tämä näkyi siinä, että useat merimiehet käyttivät osan vapaa-ajastaan opiskeluun merillä ollessaan. Ensimmäisistä miehistön keskuudessa opeteltiin lukemaan ja kirjoittamaan, sillä suurin osa miehistöstä oli varsin kouluttamatonta. Luku- ja kirjoitustaidosta oli merimiehille myös huomattavaa hyötyä, sillä ne mahdollistivat kirjeenvaihdon kotiväen kanssa. Oppineemmat miehistön jäsenet pyrkivät puolestaan laajentamaan omaa osaamistaan merenkulun eri osa-alueille kuin myös vieraammillekin tieteenaloille.²¹¹ Wetherellin muistelmista selviää, että opiskelu oli suosittu ajanviete myös sotavankien keskuudessa. Givet'n vankilassa oli jopa Englannista saaduilla lahjoituksilla ylläpidetty koulu, jossa opettajina toimivat muun muassa sotavangiksi joutuneet upseerit. Wetherell kutsuikin vankilaa usein leikkisästi Givet'n yliopistoksi. Musiikkiharrastuksensa ohella Wetherell

²¹⁰ Wetherell (n. 1830) 2008, 114, 152–153, 204.

²¹¹ VOLO 2002, 148.

kertoo opiskelleensa vankilassa muun muassa navigointia, aritmetiikkaa sekä ranskan kieltä. Opiskelusta oli Wetherellille suurta hyötyä, sillä ranskan kielen taitoisena hänestä tehtiin lopulta vankilan tulkki, mikä toi mukanaan monia etuoikeuksia, kuten oikeuden ostaa alkoholia halvempaan hintaan.²¹² Tulkkina toimiminen selittää myös osittain sitä, miksi Wetherell tuntuu olleen niin hyvin perillä vankilan asioista. Tässä asemassa hän oli todennäköisesti päivittäin tekemisissä vankilan henkilökunnan kanssa ja sai käsiinsä monenlaista sisäpiiritietoa.

Opiskelun ja musiikin lisäksi yksi sotavankeudessa jatkuneista merimiesten omapäisistä ajanvietteistä ja harrastuksista oli päiväkirjojen ja kirjeiden kirjoittaminen. Henkilökohtaiset päiväkirjat tarjosivat luku- ja kirjoitustaitoisille merimiehille mahdollisuuden käsitellä ja purkaa omia mietteitään vankilan tapahtumista. Vastaavasti kotoa Englannista saadut ja sinne lähetetyt kirjeet kuljettivat tietoa ja kuulumisia vankien ja heidän omaistensa välillä. Poliittisten vankien kirjeenvaihtoa tutkinut Jaana TORNINOJA-LATOLA on todennut, että kirjoittamisen kautta vangeilla oli mahdollisuus paeta vankilan karua todellisuutta sekä siirtää ajatuksensa vankilan muurien ulkopuolelle. Vanki saattoi siis olla hetkellisesti mieleltään vapaa, vaikka hänen kehonsa olisi ollut edelleen lukkojen takana. Kirjoittaminen toimi näin eräänlaisena omana henkisenä tilana ja pakopaikkana, mahdollistaen samalla vuorovaikutuksellisen toiminnan ystävien ja omaisten kanssa.²¹³ Tämä tulkinta pitää mielestäni paikkansa myös Napoleonin sotien aikaisten sotavankien kontekstissa.

Wetherellin mukaan Givet'n vankilaan saapui postia lähes päivittäin, joskus jopa 80–90 kirjettä päivässä. Näin tiheä kirjeenvaihto oli hitaaseen tiedonkulkuun tottuneille merimiehille täyttä ylellisyyttä. Gavin DALYN tekemän tutkimuksen perusteella on mahdollista todeta, että vankien ja heidän omaistensa kanssa käymän kirjeenvaihdon mahdollistivat edellisten sotien aikana Englannin ja Ranskan valtioiden välille luodut vankeinvaihtoverkostot eli niin kutsutut kartellit. Vaikka vankeja ei enää Napoleonin sotien aikana juuri vaihdettukaan, olivat vanhat verkostot edelleen olemassa. Tällä kertaa ne vain valjastettiin sotavankien kuljettamisen sijasta postin ja sotavangeille tarkoitettujen avustusten kuljettamiseen.²¹⁴ Toisin kuin merellä purjehtiva sotalaiva vankilalinnoitus oli paikallaan pysyvä kohde, mikä vaikutti huomattavasti postin

²¹² Wetherell (n. 1830) 2008, 118–119, 126, 131, 151. Ks. myös DUCHÉ 2014, 110.

²¹³ TORNINOJA-LATOLA 2011, 68–69.

²¹⁴ DALY 2004, 365. Ks. myös Wetherell (n. 1830) 2008, 115, 126.

kulkemisen nopeuteen ja varmuuteen. Wetherellin muistelmista käy kuitenkin selvästi ilmi se seikka, että vankien käymää kirjeenvaihtoa pyrittiin ranskalaisten vankilaviranomaisten toimesta myös kontrolloimaan. Wetherellin mukaan erityisesti vankien kirjoittamien kirjeiden sisältöä tarkkailtiin ja sensuroitiin, joten niihin ei voinut sisällyttää mitä tahansa viholliselle mahdollista hyötyä tuottavaa informaatiota. Ennen kirjeiden lähettämistä ne oli luettava tulkin välityksellä vankilan komendantille, joka hyväksyi kirjeiden sisällön. Tämän jälkeen kirjeet sinetöitiin ja toimitettiin rannikolle, josta ne kuljetettiin kartellilaivalla Englantiin.²¹⁵

Kirjeiden sensurointi on täysin ymmärrettävää, sillä eristetystä asemastaan huolimatta vangeilla saattoi olla hallussaan sellaista tietoa, jonka ei haluttu päätyvän kirjeiden välityksellä vihollisen käsiin. Wetherellin muistelmista välittyy kuva sotavangeista, jotka olivat varsin hyvin perillä muun muassa Ranskan sotamenestyksestä, sotatapahtumista ja jopa Napoleonin sekä tämän joukkojen liikkeistä. Wetherellin mukaan sotavangit saivat tämänkaltaista tietoa käsiinsä vankilaan säännöllisesti saapuneilta uusilta vangeilta, paikallisilta asukkailta, saatavilla olevista sanomalehtisistä sekä pitämällä korvansa jatkuvasti auki huhuille, kuulopuheille ja vangitsijoidensa käymille keskusteluille. Givet'n vankilalinnoitus toimi toisinaan myös ranskalaisten sotajoukkojen kauttakulkupaikkana näiden matkalla itään, mikä ei jäänyt vangeilta huomaamatta. Wetherell vertaakin Givet'ssä asuneita sotavangeja leikkisästi vanhan kotimaansa partureihin ja kapakanpitäjiin, jotka olivat usein parhaiten perillä tuoreimmista tapahtumista, uutisista ja juoruista.²¹⁶

Yksi Wetherellin muistelmissaan mainitsemista sotavankien suosimista päivittäisistä aktiviteeteista oli kuntoilu ja liikunta vankilalinnoituksen sisäpihalla.²¹⁷ Merimiesten taipumusta liikunnallisuuteen on mahdollista selittää sillä, että nämä olivat sotalaivastossa tottuneet kovaan fyysiseen rasitukseen, joten se oli luonnollinen ajanviete myös vankilassa. Liikunnan ja kuntoilun taustalla saattaa kuitenkin piillä huomattavasti syvempiä merkityksiä. Margarete LINCOLNIN mukaan 1800-luvun alun englantilaisilla merimiehillä oli vahva ammatti-identiteetti, jota korostettiin monilla ulkoisilla merkeillä, kuten tatuoinneilla, pukeutumisella sekä omaleimaisella puhetavalla. Koska tuon ajan purjelaivoilla toimiminen oli fyysisesti erittäin raskasta

²¹⁵ Wetherell (n. 1830) 2008, 115.

²¹⁶ Wetherell (n. 1830) 2008, 118–119, 130, 159, 164.

²¹⁷ Wetherell (n. 1830) 2008, 113.

työtä, merimiehet kantoivat ammattinsa merkkejä myös kehossaan. Merellä ollessaan merimiesten piti toistuvasti kiivetä mastoihin sekä käsitellä laivan painavia purjeita ja takilaa. Lisäksi merimiehet olivat jatkuvasti vaihtelevien sääolosuhteiden armoilla. Näistä ammatin vaatimuksista ja olosuhteista johtuen pitkään merillä palvelleet merimiehet olivat usein varsin lihaksikkaita ja kehoaan hyvin hallitsevia henkilöitä, joiden kasvot olivat tuulen ja meriveden ahavoittamat. LINCOLNIN mukaan tämä ammatin ja kovan merielämän muovaama ulkonäkö oli erottamaton osa merimiesten identiteettiä.²¹⁸ Merimiesten vankilassa harrastaman päivittäisen liikunnan yhtenä tarkoituksena saattoi siis olla oman fyysisen habituksen ylläpitäminen ja tätä kautta oman ammatti-identiteetin säilyttäminen.

Englantilaisten merimiesten ammatti-identiteettiin kuului erottamattomana osana myös vankkumaton ylpeys omasta ammattitaidosta. Tämä ylpeys oli täysin oikeutettua, sillä englantilaisia merimiehiä pidettiin yleisesti 1800-luvun alussa maailman taitavimpina merenkävijöinä ja suurten purjelaivojen käsittelijöinä.²¹⁹ Wetherellin muistelmista selviää, että omaa ammattitaitoa pyrittiin ylläpitämään mahdollisuuksien mukaan myös sotavankeudessa. Lisäksi omaan ammattiin liittyviä erityistaitoja haluttiin opettaa ja näyttää myös vähemmän kokeneille vankitoverille sekä paikallisille asukkaille. Sotavankeuden olosuhteista johtuen merimiesten oli turvauduttava tässä asiassa omaan luovuuteensa sekä olemassa olevaan tietotaitoonsa purjelaivan rakenteesta ja toiminnasta. Wetherellin kertoman mukaan merimiehet olivat rakentaneet vankilan pihamaalle pienennetyn kopion purjelaivan takilasta mastoineen ja purjeineen. Tämän rakennelman avulla merimiehet saattoivat harjoituttaa ja opettaa monia laivan käsittelyyn ja merenkulkuun liittyviä taitoja, kuten purjeiden laskemista ja reivaamista sekä aluksen nopeuden mittaamista:

The boys in the depot were all mustered by Mr. Wolfe, and Jack Jones appointed as boatswain over them: to instruct them in their duty on board of ship. They had three masts, all rigged with yards, and rigging, complete, in the depot, where he thought the boys to strip her, rig her, send yards up and down, bend sails and unbend them. He also taught them how to splice, heave the lead etc. [- -] It was large enough for a vessel fifty or sixty tons.²²⁰

²¹⁸ LINCOLN 2002, 9–11.

²¹⁹ VOLO 2002, 103, 239–240.

²²⁰ Wetherell (n. 1830) 2008, 154.

Wetherellin kertomukset päivittäisestä liikunnasta sekä merimiestaitojen ylläpitämisestä osoittavat, että merimiehillä oli halu pitää kiinni omasta ammatti-identiteetistään, joka oli heiltä laivan haaksirikkoutumisen ja sotavangiksi joutumisen myötä osittain riistetty. Oman ammattitaidon ylläpitämisen taustalla piilivät varmasti myös ajatukset tulevaisuudesta sotavankeuden jälkeen. Merimiehet tiesivät, että pitkäksikin venynyt sotavankeus päättyisi aikanaan ja edessä olisi mahdollinen paluu vanhaan ammattiin. Omia taitoja ei siis haluttu päästää missään nimessä ruostumaan, sillä niitä tultaisiin tarvitsemaan heti rauhan ja vapauden koitettua.

Monet edellä mainituista sotavankien ajanvieteistä ja omapäisyyden muodoista olisivat olleet lähes mahdottomia ilman toimivia, vankilan ulkopuolisia avustusverkostoja. Wetherellin muistelmista selviää, että sotavangit saivat rahallista ja aineellista apua muun muassa omaisiltaan, yksityisiltä hyväntekijöiltä ja monilta avustusjärjestöiltä.²²¹ Sotavankeutensa alkutaipaleella Wetherell kertoo vankien saaneen myös ranskalaisilta viranomaisilta jonkinlaista päivärahaa, jolla ostaa itselleen ruokaa, vaatteita, alkoholia ynnä muita hyödykkeitä ja käyttöesineitä. Loppuvuonna 1806 päivätyssä merkinnässään Wetherell kuitenkin kertoo Englannin ja Ranskan valtioiden tehneen keskenään sopimuksen, jonka mukaan kummankin maan tulisi huolehtia itse omista kansalaisistaan.²²² Tämän sopimuksen myötä ranskalaisten maksama päiväraha poistui ja vastuu englantilaisista sotavangeista siirtyi Lontooseen. Wetherell kertoo Englannista käsin tapahtuneesta sotavankien rahoituksesta seuraavasti:

Lloyd's coffee house in London contrived the means of assisting the merchant men's crews that were in France by the means of tonnage money etc., which was all sent over for the prisoners of war in France, and we that belonged to the Navy had three *sols* per day from our British wages, paid every ten days; we therefore gave our part of Lloyd's money to the merchant men; and that made them nearly equal to us; this made us all quite comfortable²²³

Edellä oleva Wetherellin sitaatti sisältää monia huomionarvoisia seikkoja. Ensinnäkin se osoittaa, että Napoleonin sotien aikana sotavankeus ei rajoittunut enää yksinomaan

²²¹ Wetherell (n. 1830) 2008, 114, 126, 133, 212.

²²² Wetherell (n. 1830) 2008, 115–116.

²²³ Wetherell (n. 1830) 2008, 151.

sotilashenkilöihin, vaan se kosketti myös siviiliväestöä, tässä tapauksessa vangittuja kauppalaivaston merimiehiä. Gavin DALYN ja Élodie DUCHÉN mukaan siviilien joutuminen sotavangiksi oli 1800-luvun alun Euroopassa uusi ilmiö, jonka ensimmäinen ilmenemismuoto oli Ranskassa asuvien englantilaisten siviilien määrääminen kotiarestiin sodan syttyä maiden välille toukokuussa vuonna 1803. Muutamaa kuukautta myöhemmin monet näistä henkilöistä siirrettiin Verdunin ehdonalaisvankilaan. DALYN mukaan englantilaisen siviiliväestön vangitsemisen taustalla oli muun muassa Napoleonin ajatus siitä, että kaikkia 18–60-vuotiaita englantilaisia miehiä voitiin pitää vihollisen nostoväkenä. DALY kuitenkin korostaa, että siviiliväestön vangitseminen oli lähinnä ranskalaisten omaksuma tapa, johon ei Englannissa ryhdytty.²²⁴

Toinen merkittävä asia, joka nousee edellä olevasta Wetherellin sitaatista esille, on maininta lontoolaisesta Lloydin kahvihuoneesta, joka järjesti englantilaisille sotavangeille maksettavat avustukset. Tällä Wetherell viittaa niin sanottuun *Lloydin isänmaalliseen rahastoon (Lloyd's Patriotic Fund)*. Élodie DUCHÉN mukaan Lloydin isänmaallinen rahasto perustettiin Lloydin kahvihuoneella Lontoossa Napoleonin sotien sytyessä vuonna 1803. Rahaston alkuperäisenä tarkoituksena oli tarjota taloudellista avustusta muun muassa sotainvalideille, sotaorvoille ja -leskille sekä taistelussa kunnostautuneille sotilaille ja merimiehille. Vaikka rahaston perustamisen taustalla oli ajatus englantilaisten vapauksien puolustamisesta, sotavangit otettiin rahaston avustusten piiriin vasta vuonna 1805. DUCHÉN mukaan yksi syy siihen miksi sotavankeja ei otettu heti avustusten piiriin oli se, että sodan alussa suurin osa sotavangeista oli Ranskassa asuneita siviilihenkilöitä, joiden oma frankofilia oli syynä heidän vangiksi joutumiseensa. Vasta kun sotavangeiksi alkoi päätyä kasvamassa määrin englantilaisia merimiehiä, ulotettiin rahaston avustukset myös sotavankien piiriin.²²⁵ Toinen merkittävä syy siihen miksi sotavankeja ei huomioitu heti rahastoa perustettaessa saattoi mielestäni olla myös se, että sotavankeuden ei yleisesti ajateltu kestävän ajallisesti kovinkaan pitkään, sillä vanhoja perinteitä noudattaen sotavangit olisi pitänyt vaihtaa taistelevien osapuolien välillä varsin nopeasti. Kuten olen jo aiemmin tuonut esille, tämä asia muuttui merkittävästi Napoleonin sotien aikana.

²²⁴ DALY 2004, 365–367; DUCHÉ 2014, 75.

²²⁵ DUCHÉ 2014, 86–87.

DUCHÉN mukaan sotavangeille tarkoitettuja taloudellisia avustuksia ja muita lahjoituksia, kuten kirjoja kerättiin Englannissa lukuisten eri tahojen toimesta. Muun muassa teatterit, seurakunnat, kaupungit sekä varakkaat yksityishenkilöt lahjoittivat rahaa Lloydin kaltaisiin rahastoihin. Seuraavaksi nämä Englannissa kootut varat kuljetettiin Kuninkaallisen laivaston aluksilla Ranskaan ja edelleen Verdunin vankilaan, joka oli suurin englantilaisvangeista koostunut ehdonalaisvankila. Lopuksi Verdunissa asuneet tehtävään valtuutetut luottohenkilöt jakoivat saadut avustukset kaikkien Ranskassa sijainneiden vankiloiden kesken. DUCHÉ korostaa tutkimuksessaan, että englantilaisilla yläluokkaisilla sotavangeilla oli itsellään hyvin aktiivinen rooli Lloydin kaltaisten avustusjärjestöjen luomisessa, avustusverkostojen ylläpitämisessä sekä sotavankien aseman julkituomisessa.²²⁶

Kolmas Wetherellin kertomuksesta ilmiäyvä huomionarvoinen asia on se, että kaikki sotavangit eivät suinkaan olleet raha-avustusten suhteen täysin yhdenvertaisessa asemassa. Wetherellin mukaan sotalaivastossa palvelleet merimiehet saivat edelleen palkkaa Kuninkaalliselta laivastolta, jonka lisäksi he saivat rahaa Lloydin rahastosta. Kauppalaivaston merimiehet kuuluivat myös Lloydin maksaminen avustusten piiriin, mutta ilman oman laivanvarustajansa maksamaa erillistä palkkaa he joutuivat tyytymään vankitovereitaan pienempiin tuloihin. Korjatakseen tämän vankien välisen epäkohdan, Wetherell kertoo sotalaivaston merimiesten luovuttaneen oman osuutensa Lloydin maksamista avustuksista kauppalaivaston miehille. Tämä menettelytapa nosti kauppalaivaston merimiehet lähes yhdenvertaiseen asemaan muiden sotavankien kanssa. Tästä Wetherellin maininnasta on mahdollista päätellä, että merimiesten pyrkimys yhdenmukaisuuteen, tasa-arvoisuuteen ja keskinäiseen solidaarisuuteen jatkui myös sotavankeudessa ylittäen kahden erillisen laivaston välisen rajan.

Wetherellin muistelmista selviää vielä, että osa vangituista merimiehistä käytti eri lähteistä saamaansa varallisuutta varsin taktikoidusti. Kaikkia käytettävissä olleita rahavaroja ei näet välittömästi tuhlatu esimerkiksi alkoholiin, vaan osa laitettiin säästöön myöhempää yhteistä käyttöä varten. Erityisesti rahaa säästettiin vuoden suuria juhlapäiviä, kuten joulua varten, jotta siitä saataisiin tehtyä itselle ja vankitovereille mieluinen juhlahetki. Wetherellin kertoman mukaan hänellä oli sellitovereidensa kanssa tapana koota kaikki ylimääräinen raha yhteiseen kolehtiin, jolla ostaa ruokaa ja juomaa

²²⁶ DUCHÉ 2014, 75–116.

yhteisesti jaettavaksi juhlapäivän koittaessa.²²⁷ Wetherellin kertomus osoittaa, että juhlapyhät olivat vangeille tärkeitä ja niistä haluttiin tehdä erikoisia tilaisuuksia. Joulun kaltaiset suuret juhlat rikkoivat vankilan välillä karunkin arjen ja auttoivat samalla ylläpitämään vankien ajantajua ja vuosirytmää. Hyvissä ajoin aloitetut juhlapyhien valmistelut toivat sotavangeille myös mielekästä yhteistä tekemistä, joka auttoi viemään ajatuksia pois omasta ajoittain henkisesti ahdastavasta tilanteesta.

Kuten edellä on käynyt ilmi, samalla tavalla kuin palvellessaan Kuninkaallisen laivaston sota-aluksilla, englantilaiset merimiehet pyrkivät ottamaan oman tilansa myös sotavankeudessa. Tämän päämäärän saavuttamiseksi merimiehet käyttivät lukuisia jo laivastossa omaksuttuja ja kehitettyjä taktiikoita. Sotavankeuden myötä tuttu ja turvallinen sotalaiva, jossa ylintä valtaa oli käyttänyt laivaston upseeristo, vaihtui vieraaksi ranskalaisten vankilaviranomaisten ylläpitämäksi suljetuksi tilaksi. Näissä uusissakaan olosuhteissa Kuninkaallisen laivaston merimiehet eivät tyytyneet vain passiiviseen vankeudessa oloon ja vapauden odottamiseen, vaan pyrkivät kaikin heille mahdollisin keinoin säilyttämään oman vahvan ammatti-identiteettinsä ja erityistaitonsa sekä parantamaan omia vankeusolojaan erilaisilla ajanvieteillä ja omapäisillä taktiikoilla sekä yksin että yhdessä.

²²⁷ Wetherell (n. 1830) 2008, 123. Ks. myös s. 152.

4. Lopuksi

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena oli selvittää, millaisia erilaisia epävirallisen vallankäytön taktiikoita sekä omapäisyyden muotoja englantilaiset merimiehet käyttivät Kuninkaallisessa laivastossa ja sotavankeudessa Napoleonin sotien (1803–1815) aikana vastatakseen heille asetettuihin toiminta- ja ilmaisuvapauden rajoituksiin. Tutkielman alkuperäislähteinä käyttämistäni John Wetherellin ja William Robinsonin Napoleonin sotien jälkeen kirjoittamista muistelmista välittyy kuva erittäin kekseliäistä, päättäväisistä sekä oman arvonsa ja asemansa tuntevista merimiehistä. Hierarkkisesti alisteisesta asemastaan huolimatta merimiehet käyttivät lukuisia omaperäisiä taktiikoita, joiden avulla luovia niin oman sotalaivaston kuin vieraan vallan ylläpitämän vankilalinnoituksen valtarakenteiden sisällä. Merimiesten käyttämät epävirallisen vallan taktiikat eivät tähänneet näiden ylhäältä käsin säädeltyjen valtarakenteiden murtamiseen, muuttamiseen tai niistä vapautumiseen, vaan pikemminkin omien olojen parantamiseen ja arjen sujuvoittamiseen olosuhteiden sallimissa rajoissa.

Usean 1800-luvun alun tavallisen englantilaisen merimiehen väylä Kuninkaalliseen laivastoon oli pakkovärväys. Englannin ajautuessa sotaan Rankan kanssa vuonna 1803, rauhan aikana alas ajettu sotalaivasto oli miehitettävä mahdollisimman nopeasti ja tehokkaasti takaisin sodan ajan vahvuuteen saarivaltion ja sen kauppamerenkulun turvaamiseksi. Tässä asiassa Kuninkaallisen laivaston amiralteetti turvautui jo aiemmin toimivaksi havaittuun keinoon eli kauppalaivastossa palvelevien kokeneiden ja ammattitaitoisten merimiesten pakkovärväämiseen. Merimiehet eivät kuitenkaan alistuneet tähän ilman vastarintaa, vaan käyttivät monia erilaisia taktiikoita pakkovärväyksen vastustamiseen ja siltä välttymiseen. Ensisijaisesti merimiehet pyrkivät välttämään kohtaamisia laivaston värväyspartioiden kanssa pysymällä parhaansa mukaan poissa satamakaupungeista sekä vilkkaimmilta kauppalaivaston purjehdusreiteiltä, joilla värväytyksi joutumisen riski oli suurin. Tiukan paikan tullen merimiesten oli kuitenkin turvauduttava muihin keinoihin, kuten valepukuihin. Merellä purjehtineilla kauppalaivoilla merimiehet puolestaan yrittivät mahdollisuuksien mukaan piiloutua esimerkiksi laivan lastin sekaan toivoen, ettei heitä sieltä löydetäisi.

Koska pakkovärväyspartioita ei voinut vältellä loputtomiin, merimiehet kehittivät myös useita erilaisia taktiikoita niiden kohtaamisen varalle. Näissä tilanteissa yhtenä merimiesten taktiikkana oli antaa värvääjille itsestään vääriä henkilö- ja asuinpaikkatietoja, jotta merimiehen kiinnijääminen vaikeutuisi siinä tapauksessa, että

tämä onnistuisi karkaamaan laivastosta myöhemmin. Merimiehet yrittivät valehdella myös oman kansalaisuutensa, sillä pakkovärväys ei koskenut ulkomaalaisia merimiehiä. Monet merimiehet hankkivat itselleen myös sekä oikeita että väärennettyjä niin kutsuttuja suojeluasiakirjoja, joiden mukaan he olivat lain voimalla suojattuja pakkovärväykseltä. Kuninkaallisen laivaston miehistövaje oli sodan sytyttyä kuitenkin niin kriittinen, että monet aiemmin voimassaolleista pakkovärväykselle asetetuista rajoituksista mitätöitiin, mikä teki merimiesten hankkimista suojelutodistuksista täysin hyödyttömiä. Kun kaikki ennalta ehkäisevät taktikat ja keinot värväykseltä välttymiseksi oli käytetty, oli merimiehillä mahdollisuus yrittää vielä laivastosta karkaamista tai vaihtoehtoisesti tyytyä kohtaloonsa ja liittyä laivastoon vapaaehtoisesti, jolloin omat laivalla saadut edut hieman paranivat.

Pakkovärväyksen kovasta vastustamisesta ja paheksumisesta huolimatta, suurin osa värväytyistä merimiehistä jäi lopulta Kuninkaallisen laivaston palvelukseen ja suoritti heille asetetut velvoitteet ja tehtävät kunnialla sekä parhaimmalla ammattitaidolla. Tämä on osoitus siitä, että värväyksen vastustamisen kohteena ei ollut niinkään itse Kuninkaallinen laivasto, vaan ainoastaan tapa, jolla se puuttui itsenäisten merimiesten oikeuteen päättää, millä ehdoilla harjoittaa omaa ammattiaan.

Kuninkaallisen laivaston merimiesten toimintavapaudelle asettamat haasteet ja rajoitukset eivät suinkaan päättyneet pakkovärväykseen, vaan pikemminkin vasta alkoivat siitä. Sotalaivastossa merimiesten elämää ja arkea määrittivät laivaston virallinen hierarkia, vakiintuneet puhumisen tavat sekä monet laivakohtaiset säännöt ja niiden rikkomisesta seuranneet monimuotoiset rangaistukset. Helpottaakseen päivittäistä elämäänsä sotalaivaston omaleimaisissa olosuhteissa, merimiehet kehittivät ja omaksuivat monia epävirallisia taktikoita laivaa komentavan ja johtavan upseeriston käyttämien virallisten strategioiden vastapainoksi. Esimerkiksi laivaston virallisen puhuttelu- ja käskynjakokulttuurin rinnalle syntyi ajan kuluessa merimiesten oma erityinen sekä eksklusiivinen kieli ja ammattisanasto, jossa oman persoonallisen nimityksensä saivat lähes kaikki laivalta löytyneet toiminnat, asiat, esineet ja henkilöt. Tämän oman ammattikielen ja erikoissanaston turvin merimiehillä oli muun muassa mahdollisuus puhua vapaammin laivalla kielletyistä asioista sekä vähemmän pidetyistä upseereista näiden valvovien silmien alla. Oma ammattikieli antoi merimiehille myös valtaa määritellä, keillä oli oikeus kutsua itseään todelliseksi merimieheksi.

Kuninkaallisessa laivastossa palvellessaan merimiehet saivat haltuunsa myös monenlaista sisäpiiritietoa omista upseereistaan ja kapteeneistaan. Tämän tiedon kautta merimiesten käsissä oli jonkin verran myös todellista valtaa, jolla vaikuttaa ylempien upseereidensa maineeseen ja mahdollisesti jopa näiden urakehitykseen. Tämä merimiesten hallussa ollut tieto myös liikkui ja levisi tehokkaasti laivaston sisällä, sillä yksi merimiesten suosituimmista ajanvieteistä oli erilaisten tarinoiden ja juorujen kertominen sekä omille laivatovereille että myös muiden laivojen miehistöille. Näiden erilaisten puhumisen kulttuureiden lisäksi merimiesten keskuudessa harrastettiin myös lukemista ja kirjoittamista omien taitojen mukaan. Yksi tärkeimmistä merimiesten omapäisyyden muodoista niin laivalla kuin sotavankeudessaakin olivat kirjeet ja päiväkirjat. Kirjeenvaihdon avulla merimiehet pystyivät lievittämään koti-ikävää pitkillä merimatkoilla. Sotavankeudessa ollessaan kirjeiden kautta merimiehillä oli puolestaan mahdollisuus siirtää ajatuksensa hetkellisesti pois vankilan ahdistavien muurien sisältä. Laivalla ja vankeudessa kirjoitetut päiväkirjat tarjosivat merimiehille puolestaan mahdollisuuden purkaa sydäntään sekä käsitellä päivittäisiä iloja, suruja, saavutuksia ja pettymyksiä.

Kuninkaallisessa laivastossa merimiesten päivittäistä elämää sääteli myös sotalaivaston virallinen henkilöhierarkia, jossa jokaisella upseeriston ja miehistön jäsenellä oli oma tarkasti määrätty paikkansa. Tämän laivaston virallisen hierarkian rinnalle merimiehet loivat oman hierarkiajärjestelmänsä, jossa laivatovereiden arvostuksen saattoi saavuttaa tai menettää lukuisilla eri tavoilla. Keskuudessaan merimiehet arvostivat ennen kaikkea rautaista ammattitaitoa, laivatovereita kohtaan osoitettua rehellisyyttä sekä vapaa-ajalla kaikille iloa tuoneita erityistaitoja. Laivan virallisen hierarkian vastapainona merimiehet pyrkivät lukuisissa tilanteissa myös keskinäiseen yhdenvertaisuuteen ja solidaarisuuteen. Tämä näkyi esimerkiksi merimiesten amiraliteetille osoittamien valituskirjeiden tasa-arvoisesti laadituissa allekirjoituksissa, vapaa-ajalla pidetyissä vahtivuoroissa sekä miehistön laatimissa yhteisissä käytössäännöissä ja niiden rikkomista seuranneissa, vertaisten toimesta annetuissa epävirallisissa rangaistuksissa.

John Wetherellin muistelmista käy lisäksi selvästi ilmi, että merimiesten epävirallinen vallankäyttö ja omapäisyys jatkuivat vahvoina myös sotavankeudessa Ranskassa. Vaikka vankilalinnoitus oli monilta osin erilainen ympäristö kuin Kuninkaallisen laivaston sota-alus, monet laivastossa opituista taktiikoista ja omapäisyyden muodoista toimivat näissä uusissa olosuhteissa edelleen. Suurin osa merimiesten vankeusajasta

kului arkisessa aherruksessa sekä erilaisten harrastusten ja ajanvietteiden, kuten musiikin, opiskelun ja kirjoittamisen parissa. Lisäksi uutiset Napoleonin kärsimistä tappioista, toiveet vapautumisesta ja ajatukset lopullisesta kotiinpaluusta antoivat merimiehille voimia jaksaa sotavankeuden välillä huonoissakin oloissa. 1800-luvun alussa sotavankien kohtelussa tapahtuneet muutokset johtivat monien merimiesten kohdalla vankeusajan pitkittymiseen, minkä vuoksi vankien oli omaksuttava uusia taktiikoita ja omapäisyyden muotoja. Osa merimiehistä pyrki aktiivisesti pakenemaan sotavankeudesta joko omia erivapauksiaan hyväksi käyttäen tai toimimalla yhteistyössä muiden vankitovereidensa kanssa. Jotkut vangit päättivät puolestaan asettua vangitsijoidensa puolelle ja yrittivät tällä tavoin hankkia itselleen erivapauksia ja etuuksia vankilan muurien sisällä. Merimiehet pyrkivät omalla toiminnallaan säilyttämään myös oman erityisen ammatti-identiteettinsä pitkittyneestä sotavankeudesta huolimatta. Tämä taattiin muun muassa päivittäisellä liikunnalla sekä harjoittelemalla merimiestaitoja vankilan pihamaalle rakennetulla laivan takilan pienoismallilla. Pyrkiessään parantamaan omia elinolojaan vankeudessa merimiehet hyödynsivät aktiivisesti myös monia virallisia sotavangeille luotuja avustusverkostoja sekä omaisilta saatua apua, joiden merkitys korostui erityisesti vuoren suurimpina juhlapäivinä.

Edellä esittelemäni tutkimustulokset merimiesten käyttämistä epävirallisen vallan taktiikoista ja omapäisyyden muodoista vahvistavat käsitystäni siitä, että oman tilan etsintä ympäröivien olosuhteiden sekä valtarakenteiden rajoissa ja rajamailla ei ole tiettyyn yksittäiseen aikaan ja paikkaan sidottu kuriositeetti, vaan ilmiössä on mahdollisuus havaita historiallista jatkuvuutta. Monet 1800-luvun alussa eläneiden englantilaisten merimiesten käyttämistä epävirallisen vallan taktiikoista ovat mielestäni edelleen löydettävissä ja tunnistettavissa lukuisissa eri muodoissaan myös nykypäivän hierarkkisissa sekä ylhäältä päin säädellyissä ja johdetuissa yhteisöissä.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet:

Robinson, William: Jack Nastyface. Memoirs of an English Seaman. Chatham Publishing, London 2002 [1836].

Wetherell, John: Wetherell of H.M.S Hussar. The Recollections of an Ordinary Seaman of the Royal Navy During the Napoleonic Wars. Leonaur, S.l. 2008 [n. 1830].

Tutkimuskirjallisuus:

AALTO, Ilana; BOXBERG, Laura; IJÄS, Ulla & PAALUMÄKI, Heli: Saatteeksi vallan teorioihin historiantutkimuksessa. *Vallan teorial historiantutkimuksessa*. Toim. Aalto, Ilana; Boxberg, Laura; Ijäs, Ulla & Paalumäki. Turun Historiallinen Yhdistys ry, Turku 2011, 7–15.

ADKINS, Roy & Lesley: Jack Tar. The Extraordinary Lives of Ordinary Seamen in Nelson's Navy. Abacus, London 2009.

ALLEN, Douglas W.: The British Navy Rules. Monitoring and Incompatible Incentives in the Age of Fighting Sail. *Explorations in Economic History* 39, 2002, 204–231.

BRUNSMAN, Denver: Men of War. British Sailors and the Impressment Paradox. *Journal of Early Modern History* 14, 2010, 9–44.

BRUNSMAN, Denver: The Evil Necessity. British Naval Impressment in the Eighteenth-Century Atlantic World. University of Virginia Press, Charlottesville 2013.

DALY, Gavin: Napoleons Lost Legions. French Prisoners of War in Britain 1803–1814. Blackwell Publishing, Oxford 2004.

ENNIS, Daniel James: Enter the Press Gang. Naval Impressment in Eighteenth-Century British Literature. University of Delaware Press, Newark 2002.

FORESTER, C. S.: Introduction. *The Adventures of John Wetherell*. Edited and with an introduction by C.S. Forester. Michael Joseph, London 1994, 7–23.

KOIVUNEN, Leila & SYRJÄMAA, Taina: Tekijöiden ja yleisöjen valta näyttelyissä. Antonio Gramscin ja Michel de Certeau'n teorialla epävirallisen vallan tutkimuksessa. *Vallan teorialla historiantutkimuksessa*. Toim. Aalto, Ilana; Boxberg, Laura; Ijäs, Ulla & Paalumäki. Turun Historiallinen Yhdistys ry, Turku 2011, 40–59.

LAVERY, Brian: Royal Tars. The Lower Deck of the Royal Navy, 875–1850. Conway, London 2010.

LINCOLN, Margarette: Representing the Royal Navy. British sea power, 1750-1815. Ashgate, Aldershot 2002.

MARKHAM David J.: British Prisoners of War in France during the Napoleonic Wars. S.l. [n. 1997].

PALMER, Michael A.: "The Soul's Right Hand". Command and Control in the Age of Fighting Sail, 1652–1827. *The Journal of Military History*, Vol. 61, No. 4 (Oct. 1997), 679–705.

ROBSON, Martin: Not Enough Room to Swing a Cat. Naval Slang and its Everyday Usage. Conway, London 2009.

RODGER, N. A. M.: The Command of the Ocean. A Naval History of Britain 1649–1815. Penguin Books, London 2006.

RODGER, N.A.M.: The Wooden World. Anatomy of the Georgian Navy. Fontana Press, London 1988.

SCHEIPERS, Sibylle: Introduction. *Prisoners in War*. Edited by Scheipers, Sibylle. Oxford University Press, New York 2010, 1–20.

TORNINOJA-LATOLA, Jaana: Omapäisesti valtaa vastaan. Elvi Sinervon arkipäivän politiikka vankilassa 1941–1944. *Vallan teorialla historiantutkimuksessa*. Toim. Aalto, Ilana; Boxberg, Laura; Ijäs, Ulla & Paalumäki, Heli. Turun Historiallinen Yhdistys ry, Turku 2011, 61–83.

VOLO, Dorothy Denneen & James M.: *Daily Life in the Age of Sail*. Greenwood Press, London 2002.

WARNER, Oliver: Introduction. *Jack Nastyface. Memoirs of an English Seaman*. Chatham Publishing, London 2002, 9–13.

WILSON, Peter H.: Prisoners in Early Modern European Warfare. *Prisoners in War*. Edited by Scheipers, Sibylle. Oxford University Press, New York 2010, 39–56.